เทียน กุญชร ณ อยุธยา อนุสรณ์

๘ มีนาคม ๒๕๑๒

เทียบ กุญชร ณ อยุธยา
อนุสรณ์

๘ มีนาคม ๒๕๑๒

คำปรารภ

ในงานพระราชทานเพลิงศพแม่ครั้งนี้ พ่อและลูก ๆ ได้พร้อมใจกันเลือกหนังสือ "วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา" กับ บทประพันธ์ซึ่งเทิดทูนพระคุณของแม่ เท่าที่พอจะรวบรวมได้ มาจัดพิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ เพราะว่า

ในบั้นท้ายปลายชีวิตของแม่ แม่ได้ยึดเอาพระบวรพุทธ-ศาสนาเป็นที่รั้งเหนี่ยวอย่างเหนียวแน่น จนเป็นที่น่าประทับใจแก่บรรดาลูกหลานที่ได้ห้อมล้อมอยู่อย่างใกล้ชิดจนถึงวาระสุดท้าย ที่แม่จากไปด้วยความสุขสงบ

แม้จะเป็นที่ตระหนักแก่คนทุกคนว่า มารดาย่อมมีความรักเมตตาบุตรอย่างลึกซึ้งสุดหาใดเทียบ แต่ลูก ๆ พ่อ และผู้เคยอยู่ใกล้ชิดแม่ ย่อมเห็นพ้องต้องกันว่า ความรักของแม่นี้เป็นลักษณพิเศษยอดยิ่งกว่าใคร ๆ แม่ไม่เคยเลยที่จะลงโทษหรือแม้แต่เพียงดุว่า ถึงหากว่าลูก หลานได้ทำอะไรผิด ๆ สมควรได้รับโทษเลย เพราะแม่เป็นคนใจอ่อน

พ่อลูกหลานรู้สึกซาบซึ้งในพระคุณของทุกท่านที่ได้มาให้เกียรติแก่แม่เป็นครั้งสุดท้าย และหากอานิสงส์ใดที่จะได้รับจากหนังสือนี้ ขอจงเกิดแก่แม่ในสัมปรายภพ เทอญ

(ลายมือชื่อ) และ ลูก ๆ

นางเทียบ กุญชร ณ อยุธยา

ชาตะ	๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๕
มรณะ	๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๑๑

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ประวัติ

ชาตะ ๒๔๕๕ – มรณะ ๒๕๑๑

เมื่อเกิด แม่เกิดเมื่อ ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๕ ตรงกับวันอังคาร ธงชัย ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๓ ปีชวด ณ บ้านในกรมทหารราบที่ ๘ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นบุตรคนที่ ๔ ของพระยาและคุณหญิงทัพพสาธก์-เสนา (นวมและเนย ฤทธาคนี) พี่น้องร่วมบิดามารดา คือ

๑. ร.อ. คนึง ฤทธาคนี (ถึงแก่กรรมเมื่ออายุได้ ๒๙ ปี)

๒. นางผดา ประภาวิวัฒน

๓. ด.ช. นพ ฤทธาคนี (ถึงแก่กรรมเมื่ออายุได้ ๒ ปี)

๔. นางเทียบ กุญชร ณ อยุธยา

๕. นายสำเนียง ฤทธาคนี

๖. นายจำนงค์ ฤทธาคนี

๗. ด.ญ. ประนอม ฤทธาคนี (ถึงแก่กรรมเมื่ออายุได้ ๖ เดือน)

เมื่อเยาว์ นับตั้งแต่เล็ก ๆ มา แม่ได้แสดงให้เห็นถึงความเฉลียวฉลาด เฉียบแหลมและแคล่วคล่อง ร่าเริง ชื่นบาน รักสวยรักงาม ช่างพูด ช่างเล่น เข้ากับคนได้ไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่พิเศษกว่าบรรดาพี่ ๆ น้อง ๆ หรือเด็กอื่น ๆ ในวัยเดียวกัน

เมื่อเข้าโรงเรียน แม่เริ่มการศึกษาชั้นแรกที่โรงเรียนซึ่งสอนอยู่กับบ้านของคุณครูช้อย ตั้งแต่อายุได้เพียง ๔ ขวบเท่านั้น และภายใน ๒ ปีก็เรียนจบชุดหนังสือชุดมูลบทบรรพกิจทั้ง ๕ เล่ม สามารถอ่านออกเขียนได้อย่างแตกฉาน ต่อจากนั้นได้เข้าเรียนต่อที่โรงเรียนเบญจม-ราชาลัย ซึ่งในระยะขณะนั้นเป็นโรงเรียนที่มีชื่อเสียงมาก และทั้งเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีแห่งเดียวของเมืองไทย ในปลายปีผลการสอบได้คะแนนดีเยี่ยมและอายุก็ยังน้อย จึงเข้าเกณฑ์ได้รับทุนเล่าเรียนโดยมิต้องเสียค่าเล่าเรียนติดต่อกันตลอดมา เมื่อสอบไล่ได้ประโยคมัธยมศึกษาหญิง (เทียบเท่า ม. ๖ หรือ ม.ศ. ๓) นั้น ชื่อในใบประกาศ-นียบัตรปรากฏว่ายังเป็น "เด็กหญิง" อยู่ และทั้งยังสอบได้วิชาครู ป.ม. อันเป็นวุฒิครูสูงสุดในสมัยนั้นอีกด้วย

อนึ่ง ในสมัยเริ่มแรกแห่งการสอนภาษาอังกฤษในโรงเรียนสตรี หม่อมเจ้าหญิงจันทรนิรา ซึ่งทรงดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ ทรงเอาเป็นภารธุระจัดให้มีครูแหม่มมาทำการสอน บรรดาผู้สูงอายุย่อมรู้ดีว่าเด็กไทยในสมัยนั้น ส่วนใหญ่ย่อมขยาดหวาดกลัวครูแหม่มอยู่เป็นอันมาก แต่แม่หาได้เป็นเช่นนั้นไม่ ไม่มีความเกรงกลัวแต่อย่างใด กลับแสดงความสนใจไม่มีความขยาดหวาดกลัวครูแหม่ม กล้าพบกล้าพูดและกล้าเข้าหาครูแหม่ม จนกลายเป็นศิษย์ตัวโปรดที่ขึ้นหน้าขึ้นตาของครูแหม่มอย่างน่าพิศวง

เมื่อเป็นนักดนตรี

ในสมัยเมื่อประมาณกึ่งศตวรรษที่ผ่านมา ตามวังจ้าวนายและตามบ้านข้าราชการบรรดาศักดิ์ ยึดประเพณีอันดีงามกันอย่างหนึ่งในการเชิดชูสมบัติอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของไทย คือการตั้งวงดนตรีไทยกันอย่างแพร่หลาย และที่บ้านของคุณตาคุณยายก็ตั้งวงดนตรีด้วยวงหนึ่ง และกำหนดให้บรรดาลูก ๆ ทุกคนหัดดนตรีทุก ๆ วันจะมีครูดนตรีมาหัดให้ที่บ้านคุณตา คุณยายวันละ ๒ ชั่วโมง คุณตากำหนดให้แม่หัดซออู้และโดยที่แม่เป็นคนฉลาดและมีเชาวน์ แม่ต่อเพลงได้เร็วกว่าพี่น้องคนอื่นเสมอ โดยที่แม่มีวุฒิสามารถ (talents) ในทางดนตรีอยู่เป็นพิเศษ จึงเป็นผลให้ฝีมือสีซออู้ของแม่เป็นที่นิยมชมชื่นของบรรดานักดนตรีสมัครเล่นสมัยนั้น แม่สีได้อย่างคล่องแคล่วโลดโผนและเติมตอดสอดแซกอยู่เสมอ ได้นำผู้ร่วมวงเล่นดนตรีเครื่องสายเล่นกันอย่างน่าตื่นเต้นระทึกใจ และพลอยรู้สึกสนุกครึกครื้นไปด้วย ข้อประจักษ์ดังว่านี้ บรรดานักดนตรีย่อมจะยอมยืนยันได้ดี คือในการเล่นเครื่องสายนั้น ถ้าสำเนียงเสียงของซออู้เติมตอดสอดแซกล้ำหน้าล้ำหลังอยู่เสมอแล้วละก็ นอกจากจะฟังอย่างตื่นเต้นใจไพเราะแล้วผู้ร่วมวงเล่นด้วยจะรู้สึกสนุกสนานกระหึ่มครึ้มใจตามไปด้วย วงเครื่องสายของคุณตาได้รับประทานพระกรุณาให้เข้าไปเล่นในวังบางขุนพรหมเป็นส่วนพระองค์บ่อย ๆ โดยมีทูลกระหม่อมและเสด็จพระองค์เจ้าหลายองค์ทรงเล่นด้วย แม่สีซออู้ของแม่ได้อย่างแม่นยำ

เต็มไปด้วยกลเม็ดเด็ดพราย ปราศจากความสะทกสะท้านจึงเป็นที่โปรดปรานของจ้าวนายกว่าพี่น้องคนอื่น ๆ เป็นเหตุให้มีรับสั่งให้แม่ได้ไปเล่นร่วมวงด้วยบ่อยครั้ง เพราะเป็นผู้กล้าหาญและแจ่มใสและสีได้ไพเราะ นอกจากแม่จะเล่นดนตรีในวงของคุณตาแล้ว ยังร่วมเล่นอยู่ในวงดนตรีของโรงเรียนเบญจมราชาลัยอีกด้วย

โดยที่แม่เป็นผู้รักการดนตรีและนาฏศิลป์ ดังนั้น เมื่อตอนเข้าโรงพยาบาลรับการผ่าตัดในบั้นท้ายปลายชีวิตของแม่ แม่ไม่เคยขาดขอดูโขนหรือละครนาฏศิลป์ทางโทรทัศน์ ทั้งนี้เป็นการแสดงว่าแม่เป็นทั้งศิลปินและผู้ซาบซึ้งตรึงใจในศิลปขั้นสูงของไทย

ชีวิตสมรสของแม่

เนื่องจากนิสสัยรักดนตรีของแม่นี่เอง จึงครั้งหนึ่งที่บ้านท่านเจ้าคุณลุงพระยาเทเวศรวงษ์วิวัฒน์ (หม่อมหลวง วราห์ กุญชร) มีงานเลี้ยงต้อนรับท่านอัครราชทูตอเมริกัน (Mr. Mackenzie) ผู้ดำรงตำแหน่งอยู่ขณะนั้น ในราวเดือนตุลาคม ๒๔๗๒ วงดนตรีของท่านเจ้าคุณตาพระยาทัพพสาธก์เสนาอันมีแม่เป็นคนสีซออู้ ได้ถูกเชิญให้ไปบรรเลงรับแขกด้วย แล้วก็ในงานนี้แหละที่พ่อ ร.ท. ม.ล. ขาบ มงคล กุญชร ซึ่งสำเร็จการศึกษาวิชาทหารจากประเทศอังกฤษมาใหม่ ๆ ได้มาอยู่ด้วย และทั้งยังได้เข้าร่วมวงดนตรีบรรเลงด้วย ใน

โอกาสนี้เองที่ทั้งสองได้พบกันเป็นครั้งแรก เมื่อพ่อก็เป็นคนชอบดนตรี และแม่ก็เป็นนักดนตรีฝีมือเยี่ยมอยู่แล้ว และคงจะเป็นบุพเพสันนิวาสของคนทั้งสองหรือจะอย่างไรก็ตามทีเถอะ บังเอิญให้เกิดความถูกอกต้องใจซึ่งกันและกันขึ้นมาอย่างแทบจะเรียกได้ว่า "รักเมื่อแรกพบ" ทีเดียว และโดยที่เจ้าคุณลุงผู้เป็นพี่ชายใหญ่ของพ่อ และท่านเจ้าคุณตาชอบพอคุ้นเคยกันมาแต่เดิมอย่างสนิทสนม พ่อจึงรบเร้าให้พี่ชายไปสู่ขอเกือบจะว่าในวันรุ่งขึ้นก็ว่าได้ เมื่อเรื่องเกิดขึ้นเช่นนั้นท่านเจ้าคุณลุงจึงตกลงพาตัวพ่อไปหาท่านผู้ใหญ่ของฝ่ายแม่ และเรื่องราวก็ลงเอยกันได้ด้วยดี แล้วการหมั้นระหว่างบุคคลทั้งสองจึงได้จัดสรรกันขึ้นในเดือนต่อมา และได้แต่งงานกัน ณ วังบางขุนพรหม โดยทูลกระหม่อมทรงโปรดจัดประทานใน พ.ศ. ๒๔๗๓ เมื่อแม่มีอายุได้เพียง ๑๗ เท่านั้น และจำต้องยุติการศึกษา

ต่อมาเมื่อพ่อได้รับพระราชทานเลื่อนยศเป็นพันโทและดำรงตำแหน่งเสนาธิการกรมป้องกันต่อสู้อากาศยาน ในปี ๒๔๘๒ จนกระทั่งถึงเดือนกรกฎาคม ๒๔๘๔ พ่อก็ได้รับการแต่งตั้งให้ไปเป็นผู้ช่วยทูตฝ่ายทหารประจำสหรัฐอเมริกา แม่ก็ได้ไปด้วย จนเมื่อญี่ปุ่นเข้าบุกประเทศไทยและทำสงครามกับอเมริกา ข้าราชการสถานทูตไทยในวอชิงตันและนักศึกษา ซึ่งอยู่ในสหรัฐตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ได้ประกาศตนเป็นอิสสระ ไม่เกี่ยวข้องกับรัฐบาลไทยในขณะนั้นและจัดตั้ง

กระบวนการเสรีไทยในสหรัฐขึ้น พ่อก็ได้รับการยกย่องให้เป็นหัวหน้าฝ่ายกำลังของหน่วยเสรีไทยในอเมริกา จัดการรับสมัครนักศึกษาเข้ารับการฝึกการหาข่าวในสังกัดของ O.S.S. (OFFICE OF STRATEGIO SERVICE) และได้รวบรวมกำลังเข้ารับการอบรมตามค่ายต่าง ๆ ในสหรัฐ เพื่อออกไปทำการในประเทศจีน พม่า และอินเดียและทั้งเล็ดลอดเข้ามาในประเทศไทยในขั้นสุดท้ายอีกด้วย

ระหว่างการรับสมัครนั้น นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ซึ่งกำลังทำการศึกษากระจัดกระจายกันอยู่ทั่วสหรัฐ ก็ได้เข้ามารวมกันอยู่ในกรุงวอชิงตัน บ้างก็พักที่สถานทูต แต่ส่วนมากมาชุมนุมกันอยู่ที่บ้านพ่อ ในการนี้เอง อาศัยที่แม่เป็นคนโอบอ้อมอารีและมีใจคอกว้างขวาง พวกอาสาสมัครเสรีไทยจึงมารวมกลุ่มกินและเล่นหัวกันอยู่เป็นกลุ่มใหญ่ ในการมารวมกลุ่มกันนี้ก็มีผู้ที่เล่นดนตรีเป็นอยู่บ้าง จึงมีการร่วมวงดนตรีกันเสมอ ๆ ยังให้เกิดความระรื่นครื้นเครงเป็นอันมาก

การฝึกอบรมอาสาสมัครเสรีไทยนี้ ได้แบ่งออกเป็นหลายชุด ชุดแรกเป็นชุดที่ต้องรับการฝึกอย่างเร่งรีบจำนวนทั้งหมด ๒๔ นาย รวมทั้งพ่อผู้เป็นหัวหน้าหน่วย ได้ออกเดินทางมุ่งไปยังจุงกิง ซึ่งเป็นเมืองหลวงของประเทศจีนชั่วคราวในขณะนั้น นอกจากนั้นก็ได้รับการฝึกอบรมขั้นสุดท้าย อยู่ในค่ายในหุบเขาที่จุงกิงกับพ่ออีกหลายนาย

ส่วนพวกอาสาสมัครใหม่ในรุ่นที่ ๒ และที่ ๓ นั้น คงรับการฝึกอบรมอยู่ในสหรัฐ ระหว่างการฝึกอบรมนี้ ทุกชุดที่เข้ารับการอบรมก็ได้มาชุมนุมกันอยู่ที่บ้านของพ่อ ตัวพ่อเองก็ไปปฏิบัติงานอยู่ในเมืองจีนแล้ว ส่วนแม่ซึ่งคงอยู่ในวอชิงตัน ก็ได้ต้อนรับขับสู้เป็นอย่างดียิ่ง จนเป็นที่รักนับถือของอาสาสมัครเสรีไทยทุกรุ่น บรรดาผู้รักนับถืออย่างสนิทสนมกันมากกับแม่ในครั้งกระนั้น ขณะนี้เป็นข้าราชการทหาร พลเรือน และองค์การต่างประเทศชั้นผู้ใหญ่ที่มีชื่อเสียงก็หลายท่าน ต่างได้แสดงออกซึ่งไมตรีจิตต่ออย่างลึกซึ้งต่อการตายของแม่

อนึ่ง ขณะพ่อได้ดำรงตำแหน่งทูตทหารอยู่ในสมัยนั้น ทูตทหารคนเดียวปฏิบัติหน้าที่ทั้งฝ่ายบก เรือ และอากาศ และในขณะนั้นข้าราชการสถานทูตก็มีจำนวนไม่มากมายดังเช่นในปัจจุบันนี้ ฉะนั้นเมื่อมีงานรับรองครั้งใด ครอบครัวข้าราชการไม่ว่าตัวเล็กน้อยจ้อยจึ๊ดช่วยกันเป็นเกลียว และต้องกลายเป็นแม่สารพัดช่างจำเป็นขึ้นมา ไม่ว่าจะช่างดอกไม้ ช่างกับข้าวคาวหวาน หรือว่าการร้องรำทำเพลง ฯลฯ และเนื่องจากแม่มีพรสวรรค์ในเชิงศิลปหลายด้านแม่จึงได้เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญในการจัดงานของสถานทูตตลอดมาทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยของเสด็จในกรมรองนายกรัฐมนตรี กรมหมื่นนราธิป-พงศ์ประพันธ์ แม่ได้รับใช้สนองพระเดชพระคุณอยู่อย่างใกล้ชิด ทั้ง

๒ พระองค์ท่านและหม่อมท่านได้ทรงเมตตาปราณีแก่แม่สม่ำเสมอตลอดมาไม่ว่ายามสุขยามทุกข์ แม้จนกระทั่งแม่สิ้นชีวิตแล้ว พระองค์ท่านกับหม่อมท่านก็โปรดเมตตามาเยี่ยมศพแม่ และโปรดประทานไตรย์และเครื่องไทยทานในงานเผาศพแม่ ทั้งนี้ได้ยังความทราบซึ้งตรึงใจสุดที่จะเปรียบปานแก่ลูก ๆ ทุกคน จึงขอเทิดทูนพระคุณสูงสุดไว้ ณ ที่นี้ด้วย

เมื่อสิ้นสงครามมหาเอเซียบูรพาแล้วประมาณหนึ่งปี พ่อย้ายกลับเข้ากรุงเทพ ฯ พณ ฯ จอมพล ป. พิบูลสงครามได้กรุณาเรียกตัวเข้ารับราชการ และเลยได้รับตำแหน่งทางการเมือง คือเลขาธิการนายกรัฐมนตรี แม่จึงได้เข้าสู่สังคมของทางราชการอีก แม่ได้รับใช้ราชการทางสำนักวัฒนธรรมหญิงและทางท่านผู้หญิงด้วย แม่ได้เคยติดตามท่านจอมพลและท่านผู้หญิงไปต่างประเทศหลายครั้ง รวมทั้งคราวที่ท่านจอมพลไปเจริญสัมพันธ์ไมตรีรอบโลกด้วย แม่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสสริยาภรณ์ ตริตาภรณ์ช้างเผือก และตริตาภรณ์มงกุฎไทย และแม่ยังได้รับอิสสริยาภรณ์ต่างประเทศอีกบางประเทศด้วย อาทิ ของสหภาพพม่าและสเปญ ฯลฯ

แม่มีลูกรวมด้วยกัน ๖ คน คือ

๑. นายทวีวัฒน์ กุญชร ณ อยุธยา

๒. พ.ต.ท. วรวัฒน์ กุญชร ณ อยุธยา

๓. นางอุรัชช์ ลอเรนส์

๔. ร.อ. วิวัฒน์ กุญชร ณ อยุธยา

๕. นางกนิษฐา วิลสัน

๖. นางเทียมแข จรูญโรจน์

อนึ่ง แม่มีฝีมือเป็นพิเศษอยู่อีก ๒ อย่าง คือมีความสันทัดจัดเจนในการปรุงอาหารทั้งไทยและฝรั่ง บรรดาหนุ่มสาวเสรีไทยครั้งยังอยู่ในสหรัฐจะสามารถยืนยันความจริงข้อนี้ได้ดี แม่ปิ้ง Apple pie ได้ดีเลิศเป็นพิเศษ โดยได้สนใจศึกษาวิธีประสมแป้งและวิธีปิ้งจากสตรีสูงอายุชาวอเมริกันมีฝีมือ ผู้เป็นเพื่อนบ้านที่สนิทชิดชอบของแม่

ส่วนฝีมืออีกอย่างหนึ่งของแม่ก็คือ ความสามารถทางกวีนิพนธ์ คือได้แต่งโคลงกลอนไว้มากมายหลายรายการ และสามารถแต่งได้โดยฉับพลันทันทีด้วย ครั้งหนึ่งเมื่อร่างกายยังแข็งแรงอยู่ แม่นึกสนุกขึ้นมา ได้ถ่ายทอดข้อความเนื้อร้อง hit songs ของต่างประเทศออกเป็นบทกลอนนำลงพิมพ์ในนิตยสารเพลงอันขึ้นหน้าขึ้นตาของเมืองไทยฉบับหนึ่ง โดยมิได้แจ้งนามจริงว่าแม่เป็นผู้แต่ง แต่หากใช้นามปากกาแทน เป็นเพียงการเล่นสนุกเท่านั้น แต่ได้มีผู้ที่รู้สึกนิยมชมชอบในความไพเราะเพราะพริ้งของบทประพันธ์ ได้พากันเขียนมาต้อนรับและเรียกร้องให้ทำต่อไปอีกมีจำนวนมากหลาย

ความจริงนั้น แม่แต่งโคลงกลอนเล่นไว้มากมาย แต่หากหาได้สนใจที่จะเก็บงำไว้ไม่ มีอยู่เพียงสองบทที่แม่แต่งไว้เป็นทำนองกลอนสดในโอกาสอำนวยอวยพรในวันเกิดคุณตา และคุณตาเก็บรักษาบทประพันธ์ ๒ บทของแม่ไว้เป็นอย่างดี คุณตาได้กำชับมาให้นำลงพิมพ์ในหนังสือที่พิมพ์แจกในงานของแม่ครั้งนี้ด้วย ดังนั้นหนังสือเล่มนี้จึงมีคำประพันธ์ของแม่ตอนท้ายเล่มอยู่ด้วย ๒ บท

ระยะบั้นท้ายปลายชีวิตของแม่ ตามปกติแม่เป็นผู้ที่มีสุขภาพดี โรคประจำที่แม่มีติดตัวอยู่ก็คือการปวดศีร์ษะเป็นประจำอย่างเดียวเท่านั้น และสาเหตุการพรากจากไปของแม่ก็คือ การป่วยเป็นโรคเนื้องอกที่ต่อมไทรอยด์ บรรดาญาติพี่น้องเพื่อนฝูงและนายแพทย์ที่รู้จักมักคุ้นแนะนำให้เข้ารับการผ่าตัด ณ โรงพยาบาลศิริราช แม่ก็ยินยอม ในระยะพักฟื้นนั้นแม่ได้รับการทรมานมาก แต่แม่ก็ใจเด็ดเดี่ยวแสดงการอดทนรับการรักษาหลังการผ่าตัดโดยวิธีฉายแสงได้อย่างดีเป็นที่น่าชมยิ่ง อาการจึงหายดีเป็นปกติ

แต่พอต่อมาอีก ๕ ปี แม่ต้องประสบเคราะห์กรรมโดยโรคเดิมได้ก่อเกิดขึ้นอีก แม่ได้รับการผ่าตัดอีกครั้งหนึ่งจนกลับมาพักฟื้นอยู่กับบ้าน แต่การเยียวยาภายหลังการผ่าตัดหาได้เป็นเหมือนดังครั้งก่อนไม่ อาการได้ทรุดลงเป็นลำดับ คุณลุงจอมพลฟื้น รณนภากาศฤทธาคนี ได้กรุณานำไปทำการรักษาเยียวยาครั้งสุดท้าย ณ ตึกเมืองมณี

แห่งโรงพยาบาลภูมิพล จนแม่ได้สิ้นลมหายใจไปอย่างสุขสงบเมื่อเวลา ๓.๑๐ น. ของวันพุธที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๑๑ พร้อมพรั่งด้วยแพทย์ พยาบาล พี่น้อง ลูกหลาน ซึ่งห้อมล้อมแม่เพื่อให้ความอบอุ่น

แม่พรากจากไปด้วยความสุขสงบ เพราะชื่นใจที่ได้เห็นลูกชายวรวัฒน์บวชให้อย่างหนึ่ง และทั้งมีพระคุณเจ้าท่านเจ้าคุณธรรมปาโมกข์ ท่านเจ้าคุณปัญญาพิศาลเถอะ และท่านอื่น ๆ อีก ได้โปรดเมตตาไปเยี่ยมและแสดงธรรมเทศนาปลอบใจให้แม่ยึดเหนี่ยวอย่างมั่นคงในไตรรัตน์ถึงข้างเตียงที่แม่นอนเจ็บอยู่ในวาระสุดท้ายของแม่อีกหลายครั้งหลายครา

ดังนั้น จึงทำให้เรารู้สึกกันอย่างบริสุทธิ์ผุดผ่องว่า แม่เป็นคนมีบุญไม่น้อยทีเดียว จึงพรากจากไปด้วยความสุขสงบ เพราะมีพระคุณเจ้าดังกล่าวมาให้สติข้างเตียงของแม่ และตอนที่ทำให้ชื่นใจน่าขนลุกนั้นก็คือ ในวันบรรจุศพทันทีที่พร้อมจะนำแม่ลงหีบศพ ก็พอดีมีท่านพระคุณเจ้าหลายองค์ได้เมตตามาถึงเห็นสีเหลืองอร่ามไปทั่วจึงเป็นอันว่ากลุ่มสงฆ์ที่มาถึงเป็นคณะสุดท้ายได้มาทำพิธีลงหีบศพให้แม่เป็นพิเศษ นับได้ว่าเป็นนิมิตรมงคลอย่างประหลาด ทั้งนี้ย่อมเป็นบุญของแม่อย่างน่าอัศจรรย์ จึงทำให้มั่นใจกันว่า แม่ต้องไปดีไปชอบโดยไม่ต้องสงสัย เพราะในชีวิตของแม่นั้น แม่ก็ได้ทำความดีเป็นการสร้างบุญบารมีไว้ไม่น้อยเลย

วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

โดย

นายฉุน ประภาวิวัฒน

อุปนายก พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย

ในพระบรมราชูปถัมภ์

คำนำ

การจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ขึ้นมา ก็เนื่องด้วยได้ความคิดมาจากการสัมมนาหนังสือเด็กกลุ่มอายุ ๑๑–๑๖ ปี ซึ่งองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ เป็นธุระอุปถัมภ์ให้มีขึ้น ระหว่างวันที่ ๒๘ พฤศจิกายนถึง ๑๓ ธันวาคม ๒๕๐๙ ณ ตึกศูนย์วัสดุการศึกษา ในบริเวณกระทรวงศึกษาธิการ ข้าพเจ้าได้รับการเสนอให้เป็นทั้งกรรมการอำนวยการ และวิทยากร และในฐานะเป็นวิทยากร ข้าพเจ้าได้รับมอบหมายให้เขียนสารคดีเรื่องหนึ่ง ร่วมกับเรื่องสารคดีที่วิทยากรท่านอื่นๆ จะได้เขียนขึ้น สารคดีรายการนี้จะอยู่ในหนังสือสารคดีที่มีชื่อว่า **"ใครอยากรู้"** ซึ่งศูนย์หนังสือแห่งชาติอันเป็นสถาบันกึ่งรัฐบาล จะได้จัดพิมพ์ขึ้นจำหน่ายต่อไป

และในการสัมมนาของกลุ่มหนึ่ง ซึ่งได้รับมอบหมายหน้าที่ให้ช่วยกันแต่งเรื่องต่างๆ ทางสารคดี มีบรรณารักษ์จำนวนหนึ่งชี้แจงแสดงความเห็นว่าน่าจะมีใครสักคนหนึ่งได้แต่งหนังสือเกี่ยวกับความสำคัญแห่งวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาขึ้นบ้าง เพราะว่าตามประสบการณ์ของบรรณารักษ์ดังว่านั้น มีเด็กเข้ามาถามหา ขอค้นขออ่านหนังสืออุเทศประเภทนี้กันอยู่เนืองๆ ตามห้องสมุด

ข้าพเจ้าจึงถือโอกาสอภิปรายอธิบายว่า ข้าพเจ้าได้เขียนหนังสือประเภทสารคดีดังว่านี้ไว้แล้วเล่มหนึ่ง แต่เขียนเป็นภาษาอังกฤษซึ่งมีชื่อว่า "The Buddhist Holy Days and State Ceremonies of Thailand" เพื่อให้ชาวต่างประเทศได้ซาบซึ้งตรึงใจในพระพุทธ-ศาสนาของเรา และทั้งยังได้พิมพ์ออกจำหน่ายแล้วอีกด้วย นี้แหละคือเหตุผลที่ทำให้ข้าพเจ้าตกลงใจถอดความของหนังสือภาษาอังกฤษเล่มนี้ออกเป็นภาษาไทยแล้วมอบให้สำนักพิมพ์แพร่พิทยา เป็นผู้พิมพ์ออกจำหน่าย ในหนังสือ "วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา" เล่มนั้นข้าพเจ้าขอถือโอกาสคำนำแปล **"หลักพระพุทธศาสนา ๑๒ ประการ"** ซึ่ง นายคริสต์มัส ฮัมเฟรยส์ ได้ประมวลขึ้นไว้ ลงเป็นบทประเดิมเริ่มแรกของหนังสือ และบังเอิญได้พบคำวิจารณ์หลักพระพุทธศาสนา ๑๒ ประการของ นายคริสต์มัส ฮัมเฟรยส์ ในหนังสือชุมนุมปาฐกถาของสุชีโวภิกขุเข้า จึงได้จัดการขออนุญาตท่านอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ แห่งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยมาพิมพ์ลงควบคู่ไว้ด้วย ท่านอาจารย์ ปุญญานุภาพ เอื้อเฟื้ออนุญาตให้นำปาฐกถาของท่านที่เคยแสดงไว้ ณ พุทธสมาคมแห่งประเทศไทยมาใช้ได้ ทั้งยังจะช่วยทำการติดต่อขอนุญาตจากสภาการศึกษา ของมหามกุฏราชวิทยาลัยผู้เป็นเจ้าของลิขสิทธิ์หนังสือชุมนุมปาฐกถาของ สุชีโวภิกขุ อันมี "วิจารณ์หลักพระพุทธศาสนา

๑๒ ข้อ ของนายคริสต์มัส ฮัมเฟรยส์ โดย สุชีโวภิกขุ รวมอยู่ด้วย ซึ่งมีจำหน่ายที่มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศ

ดังนั้น ณ โอกาสนี้ ข้าพเจ้าจึงขอถือโอกาสแสดงความขอบคุณอย่างสูงแด่ท่านอาจารย์ สุชีพ ปุญญานุภาพ และทั้งสภาการศึกษา ของมหามกุฏราชวิทยาลัย ในความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ครั้งนี้ด้วย

แล้วนอกจากนั้น ข้าพเจ้ายังได้นำข้อนิเทศอันน่าสนใจใคร่รู้ตามทัศนะของข้าพเจ้า ในส่วนที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับ "วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา" อันเป็นชื่อเรื่องหนังสือเล่มนี้ มาพิมพ์ให้อ่านเป็นความรู้คู่ควบอีกด้วย อาทิ เราไหว้พระทำไม ปรัชญาอันแฝงเร้นอยู่ในสิ่งที่ใช้บูชาพระ และสถาบันวัดของประเทศไทย

อนึ่ง ถ้าทัศนะต่าง ๆ ที่ชี้แจงแสดงออกไว้ในหนังสือเล่มนี้จะเป็นที่สนใจและให้ความรู้ความดลใจให้ท่านผู้อ่าน ได้ประสบพบธรรมที่ผ่องแผ้วนั่นแล้วคือจุดประสงค์และเจตนารมณ์ของผู้เขียนหนังสือเล่มนี้

สารบาญ

หน้า

ภาคผนวก

บทที่ ๑

หลักพระพุทธศาสนา ๑๒ ประการ

ตามที่ นายคริสต์มาส ฮัมเฟรยส์ ผู้พิพากษาชาวอังกฤษ ผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และผู้สถาปนาสมาคมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศอังกฤษขึ้นในกรุงลอนดอนได้ประมวลขึ้น และบรรดาสังฆราชและผู้เป็นหัวหน้าในทางพุทธศาสนาของกลุ่มประเทศพระพุทธศาสนาทั้งหลาย ทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายาน อันนับรวมทั้งประเทศไทยของเราด้วย รับรองและเห็นด้วยว่า *เป็นการถูกต้องถ่องแท้ อันควรรับนับเป็นหลักยึดถือได้*

แปลโดย

นายฉุน ประภาวิวัฒน

โคตมะพุทธะ ทรงประสูติที่อินเดียตอนเหนือในศตวรรษที่ ๗ สมัยก่อนพระเยซูคริสต์สมภพ พระองค์ท่านทรงเป็นราชโอรสของกษัตริย์ครองนคร เมื่อทรงมีพระชนม์พรรษาได้ ๓๐ เกิดทรงเหนื่อยหน่ายในความฟุ่มเฟือยฟุ้งเฟ้อของชีวิต ในเมื่อทรงประสบพบเห็นด้วยพระองค์เองว่า โลกเรานี้หนาแน่นเนืองนองไปด้วยความทุกขเวทนา ดังนั้นพระองค์จึงทรงจาริกไต่เต้าไปแสวงหาทางที่จะปลดเปลื้องหรือหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งนี้เพื่อได้ไว้ให้เป็นประโยชน์แก่มวลมนุษยชาติ หลังจากที่ได้ทรงแสวงหาทางอยู่เป็นเวลาหลายปีในที่สุดก็ทรงบรรลุโพธิญาณ และจากนั้นก็ปรากฏพระนามว่าพระสัมมาสัมพุทธะ หรือ "สมเด็จพระผู้มีพระภาค" ตลอดพระชนม์ชีพอันยืนยาวของพระองค์ พระองค์ได้ทรงสั่งสอนบรรดาเวไนยสัตว์ผู้เลื่อมใสในพระองค์ ถึงมัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลาง อันเป็นทางนำไปสู่การดับทุกข์ หลังจากที่พระองค์ทรงดับขันธ์สู่ปรินิพพานแล้ว พระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ ได้แผ่กระจายขยายตัวออกไปไกลและกว้าง จนกระทั่งปัจจุบันทุกวันนี้ จำนวนเกือบเศษหนึ่งส่วนสามของมนุษยชาติได้ยอมรับนับถือและยกเอาพระพุทธองค์เป็นผู้นำทาง พระองค์ผู้ซึ่งบรรลุแล้วถึงแล้วซึ่งภาวะหลุดพ้น ยังทรงประทานพระกรุณาเปิดเผยถึงทางที่จะบรรลุถึงซึ่งภาวะเช่นนั้นแก่มวลมนุษย์ทั่วไปในโลกด้วย

พูดอย่างกว้าง ๆ พระพุทธศาสนาทุกวันนี้แบ่งออกเป็น ทักษิณนิกายหรือพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ซึ่งแปลว่า คำสั่งสอนของพระเถระ อันมีประเทศต่าง ๆ เหล่านี้อยู่ในเครือ คือ ลังกา พม่า ไทย เขมร ลาว และอินเดียบางส่วน (ซึ่งอินเดียเวลานี้นั้นหาได้เป็นประเทศพุทธศาสนาไม่แล้ว) และอุตตรนิกายหรือฝ่ายมหายานอัน อันครอบคลุมถึงประเทศธิเบต มองโกเลียใต้ กับประชาชนพลเมืองหลายร้อยล้านของประเทศจีนและญี่ปุ่น และทั้งยังนับรวมถึงประเทศเกาหลี และเวียตนามอีกด้วย พระพุทธศาสนาทั้ง ๒ ฝ่าย ๒ นิกายดังว่านี้ จะแก่งแย่งกีดกันกันก็หาไม่ ได้ช่วยกันสร้างเสริมเติมเต็มพระพุทธศาสนาด้านต่าง ๆ คนละอย่าง และคนละไม้คนละมือ

พระพุทธศาสนานั้นได้ชื่อว่าเป็น*ศาสนาแห่งศานติ* ทั้งนี้ก็เพราะว่า ตั้งแต่ไหนแต่ไรมาหาได้เคยมีสงครามอันนับเนื่องเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาไม่ (ซึ่งผิดกับศาสนาอันซึ่งมีสงครามบุญ หรือ Holy War อันเป็นความนิยมอย่างหนึ่ง) ทั้งยังหาได้มีองค์การหรือสถาบันทางพระพุทธศาสนาแห่งใดที่ได้ชื่อว่า ทำการประหัตประหารหรือรานรอนผู้ใดในการเชื่อถือหรือเลื่อมใสของเขา หรือการแสดงออกบอกถึงความยึดมั่นของเขาไม่ ต่อไปนี้คือสัจจะหรือหลักต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนา

(๑) คนเรานั้นจะต้องเข้าถึงและบรรลุถึงด้วยตัวของตัวเอง และเป็นงานอันมีลักษณะฉับพลันทันที ไม่มีการยับยั้งรีรอแต่อย่างใด

ถ้าคน ๆ หนึ่งถูกยิงด้วยลูกธนูอาบยาพิษ เขาควรจะต้องทำการดึงถอนลูกธนูนั้นออกโดยฉับพลันทันที ไม่มีการยับยั้งรีรอไถ่ถามเอาความถึงรายละเอียดเสียก่อนว่า ใครเป็นคนยิง ธนูนั้นยาวเท่าไร และลูกธนูนั้นมีลักษณะแบบไหน ที่กล่าวดังนี้ก็เพื่อจะอธิบายว่า ในการประจักษ์แจ่มแจ้งเรื่องพระพุทธศาสนานั้น ขอให้เราจงลงมือปฏิบัติเสียโดยฉับพลันทันทีเถิด โดยไม่มีการยับยั้งรีรอผลัดวันประกันพรุ่งแต่อย่างใด เพราะว่าระหว่างที่เราจรดเดินดำเนินไปบนมรรคาดังว่านั้น จะมีเวลาถมเถไปที่เราจะเรียนรู้และเข้าใจถึงพระธรรมคำสอน แล้วก็ในระยะขณะนี้ จงเผชิญหน้ากับชีวิตตามที่เกิดอยู่มีอยู่และเป็นอยู่ตามธรรมดาทุกเมื่อเชื่อวัน จงเอาใจใส่เรียนรู้ชีวิตไว้เสมอโดยตรงและด้วยตัวของตัวเองเถิด

(๒) ข้อเท็จจริงแห่งการมีชีวิตอยู่ในโลกเราทุกวันนี้ คือ กฎแห่งความเปลี่ยนแปลงแปรผัน หรือความไม่จีรังยั่งยืนของสิ่งทั้งหลาย อะไรทั้งหลายที่เกิดแล้วมีแล้ว จากจอมปลวกกระจ้อยร่อยไปจนถึงขุนเขาเลากา จากการคิดฝันจรรโลงใจไม่มีพื้นฐานไปจนถึงการครองอำนาจอันยิ่งใหญ่มหาศาลต่าง ๆ ทุกอย่างเหล่านี้จะต้องอยู่ในสภาวะ ผ่านวัฏจักร์แห่งการมีชีวิตหรือชาติอย่างเดียวกัน คือเมื่อมีการเกิด ก็ย่อมมีการเติบโตวัฒนา แล้วก็เสื่อมหรือร่วงโรย แล้วก็ถึงซึ่งการดับสูญหรือความตายไปเป็นธรรมดา ชีวิตอย่างเดียวเท่านั้น

ที่ไม่มีการหยุดยั้ง ย่อมเสาะแสวงหาทางปรากฏออกแสดงออกไปในรูปใหม่ "ชีวิตเปรียบเหมือนสะพานเราดี ๆ นี่เอง ฉะนั้นจงอย่าพยายามสร้างบ้านลงสะพานนั้นกันเลย" (เพราะว่าบรรดาสะพานทั้งหลายนั้น จะต้องผุต้องพังลงในเวลาไม่ช้านาน แล้วจะทำให้บ้านพลอยพังลงตามด้วย) ชีวิตเป็นกระบวนการแห่งการไหลเคลื่อนอยู่เรื่อยไป และไม่ว่าผู้ใดก็ตามที่ยึดเหนี่ยวในรูปในเรือนร่าง ไม่ว่ารูปนั้น เรือนร่างนั้น จะเลิศประเสริฐสักแค่ไหนก็ตาม จะต้องได้รับทุกขเวทนาที่แข็งขืนการลามไหลดังว่านั้น

(๓) กฎแห่งการเปลี่ยน แห่งการไม่จีรังถาวรย่อมเกิดได้เป็นได้แก่วิญญาณ หรือ "อัตตา" ด้วยเท่า ๆ กัน อย่างเดียวกัน โดยไม่มีการยกเว้น ไม่มีหลักหรืออะไรในปัจเจกบุคคลหรอกที่จะเป็นอมตหรือไม่เปลี่ยนแปลงแปรผัน มีแต่ "อนามภาวะ" คือสัจธรรมอันติมะ (the Ultimate Reality) อย่างเดียวเท่านั้นที่อยู่เหนืออยู่พ้นการเปลี่ยนแปร แล้วก็บรรดารูปและเรือนร่างทั้งหลายของชีวิต รวมทั้งเรือนร่างของมนุษย์เราด้วย หาใช่อะไรอื่นไม่ คือการสำแดงออกของสัจธรรมดังว่านี้ ไม่มีใครเป็นเจ้าของกระแสไฟฟ้าที่ใช้แสงสว่างออกมากมาให้เห็นกันได้หรอกหนา

(๔) สากรจักรวาลคือการชี้แจงแสดงออกของกฎ ผลทั้งหลายย่อมต้องมีเหตุ อัตตาของมนุษย์ หรืออุปนิสัยใจคอของมนุษย์

คือสรุปยอดหรือผลลัพธ์ของความคิด และการกระทำแต่ปางก่อนของเขา กรรมหมายถึงการกระทำที่สนองผลซึ่งทำไว้แต่ปางก่อน ย่อมทำการบริรักษ์หรือปกครองชีวิต หรือการเกิดทั้งหลาย ตัวของมนุษย์เองหาใช่ผู้ใดหรืออะไรอื่นไม่ เป็นผู้สร้างเหตุการณ์ สร้างปฏิกิริยาต่อเหตุการณ์นั้น ๆ สร้างอนาคตและสร้างชะตากรรมของมนุษย์ ถ้าคิดดีคิดชอบ ถ้ากระทำดีกระทำชอบ มนุษย์ก็จะสามารถค่อย ๆ ชำระล้างสภาพภายในของมนุษย์ให้ผุดผาดผ่องแผ้วขึ้นได้ แล้วก็ด้วยสัจการแห่งตนหรือการถึงซึ่งการตรัสรู้ มนุษย์ก็จะสามารถบรรลุถึงซึ่งการกำหนดปลดเปลื้องหรือหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดได้ทันเวลา กระบวนการอันนี้ครอบคลุมระยะเวลาอันยืดยาวมหาศาลนานแสนนาน แล้วยังกางขยายไปถึงการเกิดใหม่หลังจากที่ได้ตายมลายชีพลงไปจากโลกนี้แล้วด้วย แต่ครั้นแล้วในสุดท้ายปลายขบวนชีวิตทุกเรือนร่างก็จะถึงซึ่งการตรัสรู้ด้วยกันหมด

(๕) ชีวิตเป็นอันหนึ่งอันเดียวและแบ่งแยกออกจากกันมิได้ ทั้ง ๆ ที่แบบรูปหรือเรือนร่างอันมีสภาพแปรผันเปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อย ก็มีจำนวนมากหลายเหลือที่จะคณานับ และสามารถเสื่อมได้สลายได้ อันที่จริงนั้นหามีความตายไม่หรอก แม้ว่าชีวิตแบบรูปต่าง ๆ จะต้องตาย จากการเข้าใจถึงเอกภาวะของชีวิตนั้นเล่า นำมาซึ่งการุณยภาพ คือการรู้สึกถึงลักษณะอย่างเดียวกันของชีวิตในแบบรูปอื่น ๆ คำว่า กรุณา อันเป็นหลักที่ ๒ ของพรหมวิหาร ๔ นั้นอธิบายกันว่า "เป็นกฎ

ของกฎทั้งหลาย" ซึ่งเป็นภาวะสอดคล้องกลมกลืนนิรันดร์อนันตรภาพ และมนุษย์คนใดที่ทำให้แยกแตกทำลาย ซึ่งภาวะสอดคล้องกลมกลืนของชีวิตดังว่านี้ จะต้องได้รับทุกขเวทนาทำให้ประวิงเวลาแห่งการตรัสรู้หรือบรรลุโพธิญาณของตนยืดยาวเยิ่นเย้อออกไป

(๖) ชีวิตเป็นอันหนึ่งอันเดียว ฉะนั้นควรจะเพ่งเล็งกันถึงประโยชน์ของส่วนรวมส่วนใหญ่ดีกว่าที่จะมองกันถึงแต่ประโยชน์ส่วนย่อย ด้วยอวิชชาหรือความโง่เขลาเบาปัญญาของมนุษย์ มนุษย์คิดว่าเขาสามารถบากบั่นทำอันใดเพื่อประโยชน์ของตนได้สำเร็จ แล้วก็พลังงานที่ถูกชักใยไปโดยผิด ๆ แห่งความเห็นแก่ตัวนี้เองนำมาซึ่งทุกข์ มนุษย์เรียนรู้จากความทุกข์ของเขานี้เอง ได้ทำให้เหตุแห่งทุกข์นั้นถอยถดลดน้อยลง จนในที่สุดทำการปฏิบัติขจัดทุกข์ให้หมดให้สิ้นไปได้ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนเวไนยสัตว์ถึงอริยสัจ ๔ คือ (๑) โลกนี้เต็มไปด้วยความทุกข์ (๒) เหตุแห่งทุกข์คือความอยากได้ที่ถูกชักใยไปโดยผิด ๆ (๓) การเยียวยา คือ การปฏิบัติขจัดเหตุแห่งทุกข์นั้นเสีย และ (๔) มรรค ๘ แห่งการพัฒนาตนเอง อันจะนำไปสู่การสิ้นทุกข์ ดับทุกข์ หรือการปลอดโปร่งจากความทุกข์

(๗) มรรค ๘ อันมีองค์ประกอบด้วย (๑) สัมมาทิฏฐิคือความเห็นชอบ หรือความเข้าใจอย่างถูกต้องเบื้องต้น (๒) สัมมาสังกัปปะ คือความดำริชอบ หรือเจตนาชอบ (๓) สัมมาวาจา คือ

วาจาชอบ (๔) สัมมากัมมันตะคือการงานชอบ (๕) สัมมาอาชีวะคือการเลี้ยงชีพชอบ (๖) สัมมาวายามะ คือความเพียรชอบ (๗) สัมมาสติคือระลึกชอบ หรือพูดง่าย ๆ ก็คือการพัฒนาจิต และ (๘) สัมมาสมาธิ คือตั้งใจชอบ ซึ่งจะนำไปสู่การตรัสรู้ หรือบรรลุโพธิญาณอย่างเต็มภาคภูมิ พระพุทธศาสนานั้น ไม่เพียงแต่เป็นทฤษฎีของชีวิตเท่านั้น ยังเป็นคัลลองของการอยู่ยั้งยังชีพอีกด้วย และการจรดเดินดำเนินไปบนมรรคานี้ คือการไปสู่การหลุดพ้นแห่งตนอันจำเป็นยิ่ง ฉะนั้น "จงเว้นความชั่ว ทำแต่ความดี และฟอกจิตใจให้ใสสะอาดหมดจด นี้คือพระธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า"

(๘) สัจธรรม เป็นสิ่งที่ไม่สามารถจะพูดอภิปรายอธิบายได้ พระผู้เป็นเจ้าซึ่งยังคงติดข้องอยู่ด้วยขันธ์ คือส่วนหนึ่ง ๆ ของรูปกับนามนั้น ยังหาใช่สัจธรรมบั้นท้ายปลายสุดไม่ ส่วนองค์พระพุทธะนั้นเล่า แม้จะทรงเป็นเพียงมนุษย์ตามธรรมดาสามัญก็ตาม หากได้ทรงตรัสรู้แล้ว และความมุ่งหมายของชีวิตนั้นคือการบรรลุถึงซึ่งการตรัสรู้ ซึ่งได้แก่ภาวะแห่งการตื่นอยู่เสมอ ภาวะแห่งการตื่นอยู่เสมอนี้หรือนิพพาน หรือการหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด มนุษย์จะทำการบรรลุถึงกันได้ในโลกนี้ มนุษย์ทุกผู้ทุกคน ชีวิตต่าง ๆ ในเรือนร่างหรือแบบรูปอื่น ๆ อันนอกเหนือไปจากมนุษย์ย่อมทรงศักยภาพแห่งการ

บรรลุการตรัสรู้ได้ทั้งนั้น เพราะฉะนั้น กระบวนการนั้นย่อมประกอบด้วยหรือมีอยู่ในการเป็นเราเป็นท่านนั่นเอง "ท่านมองเข้าไปข้างในได้เมื่อไร เมื่อนั้นก็เป็นพุทธะ"

(๙) จากศักยวิสัยไปจนถึงการตรัสรู้จริง ๆ เข้า มีทางสายกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทา หรือมรรค ๘ คั่น อยู่ตรงกลาง คือจากตัณหา ความลุ่มหลงไปสู่สุขสันติซึ่งเป็นกระบวนการแห่งการพัฒนาตนเอง ระหว่างสิ่งล้นสิ่งตึง อันอยู่ตรงกันข้ามหัวท้าย ๒ ประการ คือการหลีกเลี่ยงเสียจากการกระทำอะไรให้ล้นให้ตึงจนเกินไป สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงจรดจดเดินบนมรรคานี้ไปจนถึงสุดท้ายปลายหนทาง คือทางสายกลางดังว่านี้ และพระพุทธศาสนาต้องการความเลื่อมใสอย่างเดียวเท่านั้น คือการเชื่ออย่างมีเหตุผล ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ย่อมเป็นที่เชื่อมั่นและนอนใจได้ว่า ไม่ว่าแห่งหนตำบลใดที่องค์มัคคุเทศก์ของเราจรดเดินดำเนินไว้แล้ว ก็ย่อมที่เราจะพึงได้เต้าติดตาม เพราะว่าย่อมเป็นการดีมีคุณค่า เราจะต้องจรดดำเนินเดินไปบนมรรคานั้นให้หมดสิ้นทั้งเนื้อทั้งตัวไม่เพียงแต่ส่วนที่ดีที่สุดส่วนหนึ่งของเราเท่านั้น แล้วยังจะต้องทำการพัฒนาทั้งใจและจิตเท่า ๆ กัน ไม่มีการลดหย่อนผ่อนโน่นตึงนี่อีกด้วย สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นทั้งองค์แห่งการุณยภาพทั้งหลายทั้งสิ้น และเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ ผู้ทรงได้รับฉายาว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาค

(๑๐) พระพุทธศาสนานั้นน้าวเน้นความจำเป็นแห่งการบำเพ็ญสมาธิ และการปฏิบัติเพ่งจิตหรือสมถวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งในเวลาไม่ช้าไม่นานจะนำผู้ปฏิบัติบรรลุถึงซึ่งการพัฒนาความสามารถแห่งการสำนึกระลึกรู้ภายในจิต ชีวิตภายในจิตย่อมมีความสำคัญไม่น้อยกว่าชีวิตตามธรรมดาที่เป็นอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน แล้วก็ระยะต่าง ๆ แห่งการสงบเงียบแน่นิ่ง สำหรับกิจกรรมภายในจิตนั้นย่อมจำเป็นแก่ชีวิตที่สมดุลย์ทั้งหลาย พุทธศาสนิก หรือชาวพุทธควรจะต้องมีสติและสำนึกตนอยู่เสมอ จะต้องไม่ยึดเหนี่ยวเกี่ยวกระชับทั้งทางใจและทางอารมณ์กับสิ่งที่ประสบพบเห็นอันกำลังเคลื่อนไป อันกำลังเปลี่ยนแปลงแปรผันอยู่เสมอ ทัศนคติแห่งการรู้สึกสำนึกจากการตื่นต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ อยู่เสมอ และทั้งกำลังเพิ่มพูนอยู่เรื่อย ๆ นี้ ซึ่งชาวพุทธรู้ดีว่าเป็นสิ่งที่ตนสร้างสรรค์กันขึ้นเอง ได้ชูช่วยให้เขาดำรงรักษาปฏิกิริยาต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ นั้นให้อยู่ในความควบคุมของเขาไว้ได้เสมอ

(๑๑) สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสว่า "จงหาทางปฏิบัติตรัสรู้หรือหาความหลุดพ้นด้วยตนเองเถิด โดยความอุตสาหวิริยะ" พระพุทธศาสนาไม่มีเจ้าของตำรับ หรือผู้ผูกขาดในการได้มา ซึ่งความจริงหรือสัจจะ เว้นแต่สัญชาติญาณหรือสหัชญาณของปัจเจกบุคคลเองแล้ว ก็ตนของตนเองเท่านั้นแหละคือเจ้าของตำรับ

หรือผู้ผูกขาดในการถึงซึ่งสัจจะ แต่ละบุคคลได้รับทุกข์จากผลแห่งกรรมที่ตนได้กระทำเอาไว้ และเมื่อตระหนักประจักษ์เช่นนั้นแล้วก็จงมาพากันชูช่วยเพื่อนมนุษย์ด้วยกันให้เข้าถึง บรรลุถึง ซึ่งความหลุดพ้นอย่างเดียวกันเถิดหนา แล้วก็การสวดมนต์วิงวอนพระพุทธเจ้าหรือพระผู้เป็นเจ้าองค์ใดจะไม่สามารถระงับยับยั้ง และขจัดปัดเป่าผลแห่งกรรมจากการที่ตนกระทำไว้ให้พ้นไปเสียได้หรอก บรรดาพระสงฆ์องคเจ้าเป็นเพียงครูผู้สอน ผู้บอกทาง เป็นผู้ปฏิบัติตัวอย่างเท่านั้น และหาได้เป็นคนกลางติดต่อระหว่างสัจธรรมกับปัจเจบุคคลอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ การปฏิบัติอย่างมีใจกว้าง ไม่กีดกันรังเกียจเดียดฉันท์ต่อศาสนาอื่น ๆ ทั้งหลาย ต่อลัทธิปรัชญาทั้งหลายทั้งปวงย่อมมีอยู่เป็นประจำ และมีอยู่อย่างมากหลายในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพราะว่า ไม่ควรจะให้มีใครคนใดคนหนึ่ง ที่จะถือสิทธิ์ผูกขาดเข้าไปเกี่ยวเข้าไปข้องแวะ เข้าไปขัดขวางในการจรดจดเดินของเพื่อนบ้านของตนเพื่อเข้าถึงพระผู้เป็นเจ้าของเขา

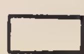
(๑๒) พระพุทธศาสนาหาได้มีลักษณะเป็นทุนิยม หรือผู้หลบลี้หนีหน้าจากสังคม ทั้งยังหาได้ทำการปฏิเสธภาวะของพระผู้เป็นเจ้า หรืออัตตาอย่างใดไม่ หากแต่ได้ทำการนิยามความหมายในกลุ่มคำเหล่านี้ไว้เท่านั้น ในทางตรงกันข้าม พระพุทธศาสนาเป็นระบบแห่งความคิด เป็นศาสนา เป็นวิทยาศาสตร์ทางจิต และเป็นคัลลอง

แห่งชีวิต ซึ่งสมบูรณ์พูนเพียบอยู่ด้วยเหตุผล เป็นศาสนาแห่งการต้องปฏิบัติจัดทำด้วยตนเอง และโอบอุ้มสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นเวลากว่า ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว พระพุทธศาสนาได้สนองความจำเป็นทางจิตอย่างเป็นที่พึงพอใจให้แก่บรรดามวลมนุษย์ถึงเศษ ๑ ส่วน ๓ ของพื้นภิภพ แล้วก็การที่พระพุทธศาสนาประทับใจโลกฝ่ายตะวันตกได้ก็เพราะว่า พระพุทธศาสนาหามีกฎหามีข้อบังคับแต่อย่างใดไม่ พระพุทธศาสนาต้องการให้ผู้คนเลื่อมใสด้วยเหตุผล และด้วยใจสมัครของคน ๆ นั้นเอง ทำการแข็งขันยืนยันให้ผู้คนพึ่งตนเอง และในพร้อม ๆ กัน ให้มีภาวะใจกว้างยอมรับฟังทัศนะหรือความเห็นของคนอื่น โดยทำการโอบอุ้มวิทยาศาสตร์ ศาสนา ปรัชญา จิตวิทยา จริยศาสตร์ และศิลป แล้วทำการชี้แจงแสดงออกบอกแก่มวลมนุษย์อย่างเดียวเท่านั้นว่า มนุษย์นั้นคือผู้สร้างสมชีวิตปัจจุบันทุกวันนี้ของเขา และทั้งยังเป็นผู้กำหนดชาตากรรมของมนุษย์เองด้วย

ขอศานติจงมีแด่สรรพสัตว์

บทที่ ๒

ปาฐกถา

วิจารณ์หลักพระพุทธศาสนา ๑๒ ข้อ
ของ นายคริสตมัส ฮัมเฟรยส์
สุชีโว ภิกขุ วัดกันมาตุยาราม
แสดงที่พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย
ในพระบรมราชูปถัมภ์
วันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๙
(สำเนาตามที่นักชวเลขของสมาคมจดไว้)

ขอนอบน้อมแด่สมเด็จพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้า

ความมุ่งหมายอย่างจริงจังของพุทธศาสนิกชนทั่วโลกในการที่จะเผยแผ่หรือประกาศหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้แพร่หลายไปยังหมู่ชนเหล่าอื่นนั้น ได้แสดงออกในรูปต่างๆ กล่าวเฉพาะที่เป็นหนังสือก็มีหนังสือรายเดือนบ้าง รายคาบบ้าง รายวันบ้าง เป็นหนังสือเล่มๆ บ้าง และน่าจะกล่าวได้ว่าประเทศไทยเราเป็นแหล่งผลิตหนังสือทางพระพุทธศาสนามากที่สุดแห่งหนึ่งในโลก ทั้งนี้ก็เพราะว่าเรานิยมพิมพ์หนังสือธรรมแจกในงานต่างๆ มีงานศพและงานทำบุญอายุเป็นต้น ยิ่งกว่านั้นเรายังมีนักศึกษาที่ขอเข้าสอบไล่ความรู้ทางพระพุทธศาสนาในปีหนึ่งๆ ถึงจำนวนแสน การผลิตหนังสือเพื่อนักศึกษาเหล่านั้น ก็นับว่าจำเป็นส่วนหนึ่ง แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า แม้เราจะได้พิมพ์หนังสือทางศาสนามากก็จริง ผู้ที่สามารถรู้และเข้าใจเนื้อความในหนังสือเหล่านั้นก็ยังอยู่ในวงจำกัด เฉพาะผู้ที่อ่านภาษาไทยรู้เรื่องเท่านั้น ไม่ขยายไปถึงชนเหล่าอื่น ทั้งนี้ เพราะเหตุที่ภาษาไทยเรายังมีคนอ่านรู้เรื่องน้อย

ส่วนวงการพุทธศาสนิกชนที่ใช้ภาษากลางติดต่อกัน ก็พิมพ์หนังสือธรรมะในพระพุทธศาสนาเป็นภาษาอังกฤษแลกเปลี่ยน

ความคิดเห็นกันและกันอยู่เสมอ เราอาจรู้ความเคลื่อนไหวทางพระพุทธศาสนาทั่วโลก และรู้จักชื่อหัวหน้าพุทธศาสนิกชนแห่งประเทศต่าง ๆ กับทั้งได้อ่านบทความทางศาสนาของบุคคลเหล่านั้น เช่นในอเมริกา เรารู้จัก มิสเตอร์ ไดวท์ กอดเดิด (Mr. Dwight Goddard) ในอังกฤษ เรารู้จัก มิสเตอร์ คริสตมัส ฮัมเฟรยส์ (Mr. Christmas Humphreys) ในญี่ปุ่น เรารู้จัก โปรเฟสเซอร์ ซูซูกิ และ เกสโซ ซาซากิ ในอินเดีย เรารู้จัก ศรีเทวมิตตะ ธัมมปาละ และ ศรีเทวปริยะ วาลิสิงห์ เป็นต้น บุคคลเหล่านี้ได้เป็นหัวแรงอย่างสำคัญในการส่งเสริมพระพุทธศาสนา แต่ข่าวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในประเทศไทยเกือบไม่มีใครรู้ เพราะเรายังมิได้ออกหนังสือธรรมะเป็นภาษาอังกฤษ

แต่อย่างไรก็ดี พุทธศาสนิกชนชาวต่างชาติเหล่านั้น ก็ยังคงรู้ว่าประเทศไทยเป็นดินแดนแห่งพระพุทธศาสนา เมื่อมีโอกาสเข้าจึงมาแวะสังเกตความเป็นไป เป็นการหาความรู้

นายคริสตมัส ฮัมเฟรยส์ หัวหน้าพุทธศาสนิกชนชาวอังกฤษได้ไปราชการ ณ ประเทศญี่ปุ่น แล้วขากลับจึงผ่านมาแวะประเทศไทยเพื่อดูการพุทธศาสนา และในโอกาสเดียวกันนี้ ได้ส่งหลักพระพุทธศาสนา ๑๒ ข้อ ที่เขาเขียนขึ้นให้เราพิจารณาออกความเห็นด้วยว่าจะรับรองได้หรือไม่เพียงไร

สมเด็จพระสังฆราชแห่งประเทศไทย ได้ประทานคำตอบย่อ ๆ ไปแล้ว ดังจะเห็นได้จากเอกสารที่พุทธสมาคมได้พิมพ์ขึ้น บัดนี้ทางสมาคมต้องการจะให้มีการวิจารณ์กันอย่างละเอียด จึงจัดให้มีปาฐกถานี้ขึ้น

ก่อนที่เราจะพิจารณาหลักพุทธศาสนาของ นายคริสตมัส ฮัมเฟรยส์ ก็ควรจะได้รู้จักว่า นายคริสตมัส ฮัมเฟรยส์ เป็นพุทธ-ศาสนิกชนแท้จริง หรือเป็นแต่ในนามอย่างไร

นายฮัมเฟรยส์ ได้เล่าประวัติส่วนตัวของเขาเองในการที่หันมาสู่พระพุทธศาสนาไว้ในหนังสือ Buddhism in England* ว่าตัวเขาเองนั้น เริ่มสนใจนับถือพุทธศาสนาตั้งแต่มีอายุได้ ๑๗ ปี วันหนึ่งได้เข้าไปในร้านขายหนังสือแห่งหนึ่ง และได้ซื้อหนังสือเก่า (Second hand) เล่มหนึ่งชื่อ Buddha and the Gospel of Buddhism (พระพุทธเจ้าและอนุศาสนีของพระพุทธศาสนา) ผู้แต่งชื่อ กุมารสวามี (Coomaraswamy) นายฮัมเฟรยส์ได้หัดนั่งขัดสมาธิ และติดใจในพระพุทธศาสนาตั้งแต่นั้นมา เมื่ออายุ ๑๘ ได้เข้าศึกษาในมหา-วิทยาลัยเคมบริดจ์ ได้ติดต่อกับมิตรสหายที่สนใจในแนวคิดทางตะวันออก ในปีต่อมาได้รับการแนะนำให้เข้าเป็นสมาชิกใน Adyar Theosophical Society อันเป็นสมาคมที่ให้ความรู้เกี่ยวกับศาสนาต่าง ๆ และศึกษาพระพุทธศาสนากว้างขวางยิ่งขึ้น เมื่อได้ศึกษาไปก็

---

* The Lodge and Its Mission. B. I. E. Sept. Oct 1937 p.80

ได้ความแน่ใจยิ่งขึ้นว่า พระพุทธศานานั้นประเสริฐ บริสุทธิ์กว่าศาสนาอื่น ๆ นายฮัมเฟรยส์ สนใจในพระพุทธศาสนามาก มีการประชุมเสดงสุนทรพจน์เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่ไหน ก็ไปฟังเสมอ [๑] ในที่สุดถึงกับคิดตั้งหอพุทธศาสนิก [๒] (Buddhist Lodge) ขึ้น เมื่อรวบรวมผู้ร่วมงานได้แล้ว ก็ไปยื่นขออนุญาตจดทะเบียน เวลานั้น นายคริสตมัส ฮัมเฟรยส์อายุได้ ๒๓ ปี ตรงกับ ค.ศ. ๑๙๒๔ หรือ พ.ศ. ๒๔๖๗ ตามที่จดทะเบียนนั้น นายฮัมเฟรยส์เป็นนายก นางสาวไอลีน เอม. ฟอล์กเนอร์ (Aileen M. Faulkner) เป็นเลขาธิการ และต่อมาอีก ๓ ปี นายฮัมเฟรยส์ก็ได้แต่งงานกับนางสาว ไอลีน เอม. ฟอล์กเนอร์ นั้นเป็นอันว่าทั้งสามีภรรยาเป็นผู้สนใจและส่งเสริมพระพุทธศาสนาด้วยกันทั้งคู่

การงานของหอพุทธศาสนิก ได้ปรากฏชัดเจนก็เมื่อองค์การนี้ได้ออกหนังสือพิมพ์รายเดือนชื่อ พุทธิสม อิน อิงแลนด์ ภรรยาของนายฮัมเฟรยส์เป็นผู้ออกแบบปก ซึ่งมีรูปดวงอาทิตย์และรูปดอกบัว หนังสือนี้ได้ลงบทความเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เกี่ยวกับความรู้ทางตะวันออก ตลอดจนข้อความเกี่ยวกับศาสนาเพื่อนบ้าน เช่น ฮินดูและเต๋า เพื่อเป็นส่วนประกอบความรู้ทางพระพุทธศาสนา นายฮัมเฟรยส์ได้พยายามดำรงส่งเสริมหอพุทธศาสนิกมาเรื่อย ๆ และได้สนใจ

๑ ในสมัยนั้นสมาคมพุทธศาสนิกมีอยู่แล้วในลอนดอน
๒ บัดนี้เปลี่ยนชื่อเป็นพุทธสมาคม (The Buddhist Society)

ติดต่อกับบุคคลต่างๆ ผู้นับถือพระพุทธศาสนาเท่าที่จะติดต่อได้ด้วยความบริสุทธิ์ใจและเจตนาที่จะให้เกลียวโซ่แห่งพุทธศาสนิกชนได้สัมพันธ์กันทั่วทั้งโลก

เช่นสตรีชาวอเมริกันผู้หนึ่งชื่อมีเรียมซาราเนฟ (Miriam Saranave) อยู่ในแคลิฟอร์เนีย ได้อ่านหนังสือทางพระพุทธศาสนาแล้วเลื่อมใส ถึงกับเดินทางไปศึกษาพุทธศาสนานิกายเซ็นในประเทศญี่ปุ่น แล้วเขียนเล่าประวัติ ที่ตนหันมานับถือพระพุทธศาสนา ลงในหนังสือรายเดือน มหาโพธิ ของมหาโพธิสมาคม ซึ่งในปัจจุบันมีสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่กัลกัตตา ประเทศอินเดีย เมื่อนายคริสตมัส ฮัมเฟรยส์ อ่านพบเข้า ก็เขียนจดหมายติดต่อไปทันที นี่ก็แสดงให้เห็นว่า นายคริสตมัส ฮัมเฟรยส์ สนใจที่จะรวบรวมข่าวคราวที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ปรารถนาที่ให้ศาสนานี้มีรากฐานมั่นคง แพร่หลายไปทั่วโลก ได้คลุกคลีกับงานนี้มาแต่ปฐมวัย จนกระทั่งบัดนี้ นับเป็นเวลาเกือบ ๓๐ ปี

เมื่อพูดถึงสตรีชาวตะวันตกแล้ว ก็จะขอกล่าวถึงอีกสักคนหนึ่ง คือนางสาว จี. คอนแสตนต์ เลาน์สเบรี (ชาวอังกฤษ) เป็นนายกสมาคม Les Amis du Boudhisme คือสมาคมสหายแห่งพระพุทธศาสนาในปารีสได้แต่งหนังสือชื่อ Buddhist Meditation (การบำเพ็ญฌานทางพระพุทธศาสนา) อธิบายวิธีเจริญสมถกัมมัฏฐาน และ

วิปัสสนากรรมฐาน ไว้อย่างละเอียดเป็นเล่มใหญ่ ซึ่งควรชมเชยว่าเป็นสตรีชาวต่างประเทศที่ได้ทำงานชิ้นสำคัญทางพระพุทธศาสนาไว้เป็นอย่างดี

ในการกล่าวถึงเรื่องเหล่านี้ ทำให้คิดถึงว่านอกประเทศเราออกไป ในประเทศที่มีศาสนาอื่นประจำชาติ และบางประเทศก็ไม่เป็นอิสระอย่างประเทศเราก็ยังมีบุคคลหันมาสนใจนับถือพระพุทธศาสนา ถึงกับเดินทางจากประเทศของตน ไปยังแหล่งแห่งพระพุทธศาสนา เพื่อศึกษาค้นคว้า

การนั่งขัดสมาธิ ดูเหมือนเป็นงานอันยากมากสำหรับชาวตะวันตก ถึงกับหนังสือบางเล่มบอกว่าชาวตะวันตกถ้านั่งขัดสมาธิ (Cross-legged) ไม่ถนัดก็ให้นั่งบนเก้าอี้ตามสบายก็ได้ แต่ก็มีชาวยุโรปบางคนได้พยามหัด เช่น นายฮัมเฟรยส์ ได้หัดนั่งขัดสมาธิเป็นแต่เมื่ออายุ ๑๗ ปีดังกล่าวแล้ว

เมื่อได้แนะนำให้รู้จัก มิสเตอร์ คริสตมัส ฮัมเฟรยส์ พอสมควรแล้ว ก็จะได้จับเรื่องวิจารณ์หลักพระพุทธศาสนาของเขาต่อไป

การเขียนหลักพระพุทธศาสนา

หลักของพระพุทธศาสนานั้นได้มีผู้เขียนกันมาแล้วมากหลายทั้งในประเทศไทย พม่า ลังกา อินเดีย จีน และญี่ปุ่น โดยเฉพาะ

ในประเทศพม่า ได้เคยมีการประชุมกันเป็นการใหญ่ เพื่อเขียนหลักพระพุทธศาสนาขึ้น และได้พิมพ์หลักนั้นเป็นภาษาอังกฤษ เรื่องหลักพระพุทธศาสนานี้ ได้เคยกล่าวไว้บ้างแล้วในปาฐกถาเรื่อง "อาณาจักรตัวอย่าง" ว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงย่อคำสอนของพระองค์เฉพาะที่สำคัญซ้อมความเข้าใจกับพระสาวกที่จะแยกย้ายกันไปประกาศพระศาสนา หลักนั้นเรียกว่า โอวาทปาฏิโมกข์

เฉพาะหลัก ๑๒ ข้อของนายฮัมเฟรยส์ ผู้เขียนก็มุ่งหมายจะให้ใช้เป็นแนวในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และได้รวบรวมขึ้นทั้งด้านมหายานและหีนยาน เพราะฉะนั้นในการวิจารณ์หลักนี้ ถ้าจะถือตามคัมภีร์ของเราฝ่ายเดียวแล้ว ก็อาจพบบางข้อที่แปลกออกไป จึงต้องติดตามดูว่า นายฮัมเฟรยส์ได้นำหลักนั้นหลักนี้มาจากไหน เรื่องนี้ค่อนข้างยากพอสมควร เพราะนายฮัมเฟรยส์มิได้บอกว่า หลักข้อไหนนำมาจากคัมภีร์ฝ่ายทักษิณนิกาย (หีนยาน) หรืออุตรนิกาย (มหายาน) และที่นำมาจากมหายานนั้นตามหลักแห่งนิกายไหน เช่น นิกายเซ็นนิกายชิน นิกายเท็นได (เทียนไท้) หรือนิกายไร ถ้าได้บอกที่มาไว้ด้วยก็จะเป็นการสะดวก แต่ก็ควรจะเห็นใจผู้เขียน ในข้อที่มุ่งเขียนขึ้นเพื่อปรึกษากัน ไม่ใช่เขียนให้เป็นตำรา อีกประการหนึ่ง นายฮัมเฟรยส์มิได้เรียนภาษาบาลี ถ้าจะอ้างที่มาก็จะต้องอ้างฉบับที่มีผู้แปลเป็นภาษาอังกฤษแล้ว ไม่เหมือนศาสตราจารย์ ริส เดวิดส์ Prof. Rhys Davids

และภรรยา ซึ่งเป็นผู้ชำนาญในภาษาบาลีด้วยกันทั้งคู่ในหนังสือ Buddhism ซึ่งต่างคนต่างแต่งไว้แต่ละเล่มนั้น จึงมีการอ้างที่มาจากพระไตรปิฎกฉบับอักษรโรมันโดยตรง

เมื่อเป็นเช่นนั้น การพิจารณาหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งนายฮัมเฟรยส์เขียนขึ้น ถ้าข้อใดตรงกับคัมภีร์ของฝ่ายเราก็ไม่มีปัญหา ถ้าแปลกออกไปเราก็ต้องติดตามหาที่มา ในการติดตามนี้ก็ต้องค้นหาหลักธรรมของฝ่ายมหายาน ซึ่งมีนิกายใหญ่ ๑๒ หรือ ๑๓ นิกาย และมีนิกายย่อยอีกมาย

เป็นอันสรุปไว้คร่าว ๆ ในชั้นนี้ก่อนว่า หลักทั้ง ๑๒ ข้อของนายฮัมเฟรยส์นั้น ส่วนใหญ่ลงกันกับเรา มีแผกเพี้ยนกันบ้างในส่วนย่อย และบางข้อแผกกันในส่วนเหตุ แต่ลงกันในส่วนผล

ปัญหาเรื่องศักราชหรือกาลนิรูปณ์

(Chronology)

ตามที่สมเด็จพระสังฆราชได้ทรงตอบไปนั้น ได้ทรงทักเรื่องศักราชไว้ด้วย ว่าไม่ตรงกับที่ไทยเรานับจึงมีปัญหาว่า หลักฐานเรื่องศักราชของแต่ละฝ่ายนั้นเป็นอย่างไร จริงอยู่ ในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันระหว่างที่ข้าพเจ้ามีโอกาสได้สนทนากับนายฮัมเฟรยส์นั้น นายฮัมเฟรยส์กล่าวว่า ความต่างกันในเรื่องนี้ไม่สำคัญ แต่ใน

ที่นี้มุ่งให้ได้ฟังหลักฐานและเหตุผลของแต่ละฝ่ายเพื่อประกอบความรู้ทางประวัติศาสตร์ จึงขอยกขึ้นเป็นข้อวิจารณ์ไว้ด้วย

ตามคำกล่าวของนายฮัมเฟรยส์ที่ว่า พระพุทธเจ้าประสูติประมาณก่อนคริสตศก ๕๖๓ ปีนั้น เราเอา ๘๐ ลบ เพื่อคิดตั้งเป็น พ.ศ. คือคำนวนที่เหลือจากลบมาบวกกับ ค.ศ. ก็จะคิดเป็น พ.ศ. ปัจจุบันได้ ๒๔๒๙ ปี ต่างจากที่ไทยเรานับถึง ๖๐ ปี เพราะ พ.ศ. ปัจจุบันที่เรานับ คือ ๒๔๘๙

การนับศักราชของไทยกับของลังกาตรงกัน ที่รู้ว่าตรงกันเพราะหนังสือ มหาโพธิ อันเป็นวารสารรายเดือนของสมาคมชื่อนั้นได้มีเทียบคริสตศักราช กับพุทธศักราชไว้ที่หน้าปกทุกเล่ม แต่ในหนังสือเล่มอื่นอาจนับน้อยกว่าเรา ๑ ปี ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่า เป็นด้วยในสมัยหนึ่งเรานับเดือนเมษายนเป็นต้นปี แต่เขาคิดเดือนมกราคมเป็นต้นปีตามคริสตศักราช จึงอาจเหลื่อมล้ำกันได้ มหาโพธิสมาคมนั้นต้องถือว่าเกี่ยวเนื่องกับลังกา เพราะผู้จัดตั้งและดำเนินงานเป็นชาวลังกา การนับพุทธศักราชแบบนี้นับตามคัมภีร์ภาษาบาลี ชื่อมหาวงศ์และทีปวงศ์พงศาวดารลังกา

ศาสตราจารย์ ริส เดวิดส์ ผู้เชี่ยวชาญภาษาบาลีและแต่งตำราทางพระพุทธศาสนาไว้มาก ได้แสดงความเห็นไว้ว่า เรื่องศักราชนี้เป็นการยากเหลือเกินที่จะกล่าวว่าเท่าไรกันแน่ในปัจจุบัน แต่

เท่าที่ท่านผู้นี้ค้นคว้าได้ และได้เขียนหนังสือขึ้นเรื่องหนึ่งชื่อว่า "Ancient Coins and Measures of Ceylon" (เงินเหรียญและมาตรานับโบราณของลังกา) เป็นอันสรุปได้ว่า พระพุทธเจ้านิพพานราว ๆ ๔๑๒ ปีก่อน ค.ศ.* ถ้านับตามศาสตราจารย์ผู้นี้ พุทธศักราชปัจจุบันจะคงเพียง ๒๓๕๘ปี น้อยกว่าแบบที่ไทยเรานับถึง ๑๕๑ ปี

คราวนี้มาถึงหนังสือ Buddhism อีกเล่มหนึ่ง ซึ่งภรรยาของศาสตราจารย์ ริส เดวิดส์แต่ง นางได้แสดงหลักฐานว่า ถ้าคิดตามหนังสือมหาวงศ์และทีปวงศ์พงศาวดารลังกาแล้ว จะได้ศักราชอย่างที่ไทยเราและลังกานับทุกวันนี้ ถ้าคิดตามที่อนุมานจากศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งอ้างรัชสมัยของกษัตริย์กรีก ๔ พระองค์ก็ยุติได้ว่า พระพุทธเจ้าประสูติก่อน ค.ศ. ๕๖๓ ปี คือพุทธศักราชปัจจุบัน ๒๔๒๙ (อย่างที่นายฮัมเฟรยส์นำไปกล่าว) ซึ่งแสดงว่าที่นายฮัมเฟรยส์กล่าวอย่างนั้น ก็มีหลักฐานเหมือนกัน

หลักฐานทางเหรียญเงิน และมาตราโบราณของลังกาตามหนังสือของศาสตราจารย์ ริส เดวิดส์ นั้น ออกจะได้ศักราชที่ห่างไกลจากแบบไทยและลังกานับ และที่นายฮัมเฟรยส์กล่าว ข้าพเจ้าเห็นว่ายังไม่มั่นคงพอจึงขอผ่านไปพิจารณาเพียง ๒ หลักฐาน คือที่ปรากฏ

---

* Buddhism by Rhys Davids p. 212–213.

ในคัมภีร์มหาวงศ์ และทีปวงศ์ฝ่ายหนึ่ง ที่สันนิษฐานตามศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราชอีกฝ่ายหนึ่ง

ฝ่ายที่ถือตามหลักฐานในหนังสือมหาวงศ์ และทีปวงศ์ จะให้เหตุผลได้ว่า เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชได้ทำสังคายนาพระพุทธศาสนา แล้วส่งพระมหินทเถระไปลังกาทวีป ทางลังกาก็ทะนุถนอมพระพุทธศาสนาเรื่อยมา จึงน่าจะกำหนดวันเดือนปีได้มั่นคง ไม่น่าจะมีผิดพลาดไปได้ ส่วนฝ่ายที่ถือหลักฐานตามศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกก็อาจสนับสนุนมติของตนได้ว่า ศิลาจารึกนั้น อ้างรัชสมัยของกษัตริย์กรีก ทั้งพระเจ้าอโศกก็อยู่ในอินเดียทีเดียว การกำหนดนับทางอินเดียน่าจะมั่นคงกว่า ฝ่ายแย้งก็คงแย้งต่อไปได้อีกว่า ศิลาจารึกนั้นไม่ได้ระบุ วัน เดือน ปี ที่จารึกเทียบ วัน เดือน ปี ของกรีกไว้ อย่างมากก็คงเพียงอ้างรัชสมัยซึ่งอาจผิดพลาดอย่างไรก็ได้ เมื่อมีเหตุผลโต้แย้งกันอยู่เช่นนี้จึงเป็นอันยุติได้ว่า ศักราชที่นายฮัมเฟ่รย์อ้างอิงถึงแม้จะไม่ตรงกับของเรา ก็นับว่ามีหลักฐานที่ไปที่มาเหมือนกัน

ถ้าพิจารณาหลักฐานทางญี่ปุ่นยิ่งไปกันใหญ่ คือญี่ปุ่นอ้างว่าพุทธศักราชนั้นครบ ๒๕๐๐ ปี มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๗ ของเราแล้ว ในปีนั้นได้มีการฉลองศักราช ๒๕๐๐ ปีเป็นการใหญ่ ดูเหมือนเจ้าคุณสฤษดิการบรรจง (ซึ่งนั่งฟังอยู่ในที่นี้) ก็ได้เดินทางไปประชุมด้วยในฐานะนายกยุวพุทธศาสนิกสมาคมแห่งประเทศไทย ใน

ครั้งนั้น ทางญี่ปุ่นได้พิมพ์หนังสือภาษาอังกฤษขึ้นเล่มหนึ่งชื่น The Teaching of Buddha (คำสอนของพระพุทธเจ้า) กล่าวถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาใกล้เคียงกับฝ่ายหินยาน ดูเหมือนว่า เมื่อตัดเรื่องสุขาวดีออก ก็เกือบเป็นหินยานทั้งหมด สำนวนที่ใช้ก็พยายามขัดเกลาอย่างประณีตบรรจง เพื่อให้น่าอ่าน

แต่ในญี่ปุ่นเอง ก็ไม่ใช่ว่านับศักราชเหมือนกันทั้งหมด มีหนังสือภาษาอังกฤษเล่มหนึ่ง ชื่อ A Short History of Twelve Japanese Buddhist Sects (ประวัติย่อนิกายพุทธศาสนา ๑๒ นิกายของญี่ปุ่น[๑]) กล่าวถึงพุทธประวัติตอนหนึ่งว่า พระพุทธเจ้าประสูติก่อน ค.ศ. ๑๐๒๗ ปี ถ้านับตามนี้ พ.ศ. ปัจจุบันจะเป็น ๒๘๙๓ ปี ซึ่งนับว่ามากมายยิ่งกว่าทุกแบบ เพราะฉะนั้นจึงงดไว้เพียงเท่านี้

เรื่องปีออกผนวช

นายฮัมเฟรยส์กล่าวว่า พระพุทธเจ้าออกผนวชเมื่อพระชนมายุ ๓๐ ปี เรื่องนี้ได้พยายามค้นหาว่านายฮัมเฟรยส์นำมาจากหลักฐานฝ่ายไหน แต่ยังไม่พบ บางทีอาจจะกะคร่าว ๆ เอาเองก็ได้ คัมภีร์พระไตรปิฎกฝ่ายบาลีกล่าวว่า ออกผนวชเมื่อพระชนมายุ ๒๙ ปี และในหนังสือเรื่อง The Teaching of Buddha ของฝ่ายมหายานที่กล่าว

๑ ผู้แต่งชื่อ บุนยิอุ นันจิโอ สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยออกสฟอร์ดประเทศอังกฤษ เป็นอาจารย์สอนภาษา สํสกฤตในมหาวิทยาลัย อิมพีเรียล กรุงโตเกียว

แล้ว ก็ระบุปีตรงกับฝ่ายเรา ส่วนในคัมภีร์มหายานบางเล่มว่าออกผนวชเมื่อ ๑๙ ปี ก็มีเมื่อสอบสวนได้ตรงกันเป็นส่วนมากกว่า ๒๙ ปี จึงเป็นอันสนิทใจได้ว่า ๒๙ ปี มีหลักฐานมากกว่า

เมื่อได้กล่าวถึงเรื่องศักราชและกำหนดการเกี่ยวกับปีออกผนวช อันเป็นข้อความตอนต้นเสร็จสิ้นแล้วจะได้วิจารณ์ตัวหลักทั้ง ๑๒ ข้อนั้นต่อไป

หลักที่ ๑

กล่าวถึงการช่วยตัวเองว่า บุคคลทุกคนมีภาระที่จะต้องช่วยตัวเองโดยมิชักช้า เปรียบเหมือนคนถูกลูกศรแล้ว ถ้ามัวต้องการรายละเอียดว่า ลูกศรนี้ใครเป็นผู้ทำ มีลักษณะอย่างไร ใครเป็นผู้ยิงเป็นต้น ข้อความนี้มีในพระสูตรของฝ่ายเรา คือ จูฬมาลุงกโยวาทสูตร มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ ใจความย่อ ๆ ว่าภิกษุรูปหนึ่งรบเร้าอยากรู้ว่า โลกมีมาอย่างไร และจะไปสิ้นสุดลงแค่ไหน ? พระพุทธเจ้าตรัสว่า เรื่องเช่นนี้พระองค์ไม่ทรงพยากรณ์ ทรงพยากรณ์แต่เรื่องทุกข์ เหตุของทุกข์และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ภิกษุรูปนั้นกล่าวว่า ถ้าไม่พยากรณ์ก็จะสึก พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า อย่าว่าแต่เธอจะสึกเลย แม้เธอจะตายลงไปในบัดนี้เราก็จะไม่พยากรณ์ และเมื่อเธอมาบวชเราก็ไม่ได้สัญญาว่าจะบอกเรื่องนี้แก่เธอ ถ้าว่าโดยเหตุผล เมื่อพระพุทธเจ้าทรงบอกแล้วก็ไม่ทำให้ภิกษุนั้นประพฤติดีอะไรขึ้น นอกจากรู้สึก

เชื่อหรือไม่เชื่อ แต่ถ้าทรงสั่งสอนเรื่องทุกข์กับเรื่องแก้ทุกข์ อันเป็น เรื่องปฏิบัติตามได้ไม่ใช่เรื่องละเมอเพ้อฝันดังนี้ เมื่อปฏิบัติตามที่สุดแล้ว ก็จะสิ้นสงสัยเองแม้ในเรื่องที่ถามนั้น

คนเราถูกไฟกิเลส คือ โลภ โกรธ หลง เผาสุมให้เกิดความทุกข์ร้อนนานัปการ การช่วยตัวให้พ้นจากเพลิงกิเลสเพลิงทุกข์จึงเป็นภาระเฉพาะหน้าของทุกคน ไม่จำเป็นต้องสืบสาวหาว่าพระเจ้าอยู่ที่ไหน โลกนี้แต่เดิมใครสร้าง เพราะเรื่องเหล่านี้ไม่ทำให้เราดีขึ้นในทางประพฤติปฏิบัติอย่างไรเลย

หลักที่ ๒

แสดงเรื่องอนิจจตา ความไม่เที่ยง Law of Change หรือ Impermanence ข้อนี้ ก็ตรงกับที่เราสั่งสอนกันอยู่ แต่ตามที่เราสั่งสอนกันนั้น แสดงต่อเนื่องกันถึง ๓ ข้อ คือ ความไม่เที่ยง (อนิจจตา) ความทนอยู่ไม่ได้ (ทุกขตา) ความเป็นของไม่ใช่ตัวตน (อนัตตา) เห็นได้ว่านายฮัมเฟรยส์ไม่กล่าวถึงข้อที่ ๓ คืออนัตตา ความเป็นของไม่ใช่ตัวตน ก็เพื่อจะไม่ให้ขัดใจชาวตะวันตกมากเกินไป ชาวตะวันตกยึดมั่นในเรื่องตัวตนหรืออัตตา (Soul) มาก แต่ก็มีชาวตะวันตกไม่น้อยที่เข้าใจเรื่องอนัตตา (Soullessness) ทางพระพุทธศาสนาดี

หลักที่ ๓

มีความต่อเนื่องมาจากหลักก่อน คือแสดงว่าอนิจจตา ความไม่เที่ยงนั้น ครอบคลุมไปถึงตัวตนหรืออัตตา (Soul) ด้วย คำว่า Soul คำนี้ เคยแปลกันว่าวิญญาณบ้าง อัตตาบ้าง อาตมันบ้าง ถ้าแปลว่าวิญญาณ ควรหมายถึงวิญญาณที่ถือจุติปฏิสนธิได้เพราะวิญญาณทั่วไปหมายถึงความรู้ทางอายตน ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่เรียกในภาษาอังกฤษว่า Consciousness เมื่อกล่าวว่าความไม่เที่ยงครอบงำไปถึง Soul ด้วย จึงพอเป็นประโยชน์ให้ผู้ยึดมั่นใน Soul หรือ อัตตา ค่อยคลายความยึดมั่นลงได้บ้าง ครั้นแล้วนายฮัมเฟรยส์ได้แสดงถึงภาวะอย่างหนึ่งที่ไม่มีชื่อ ว่าเป็นความจริงขั้นสุดท้าย และอยู่เหนือความเปลี่ยนแปลง เพื่อดึงความสนใจของคนต่างศาสนาให้เอาใจใส่ต่อสิ่งที่อยู่เหนือความเปลี่ยนนั้น การกล่าวว่า ภาวะที่ไม่มีชื่อ ก็เพื่อจะกล่าวภาวะแท้ ๆ โดยไม่อิงสมมติบัญญัติ เพราะคำว่านิพพานนั้นเป็นสมมติบัญญัติอย่างโลก ๆ ที่ใช้หมายถึงภาวะชนิดนั้น

พึงสังเกตว่า นายฮัมเฟรยส์ได้กล่าวถึงเรือนร่างแห่งชีวิตและตัวชีวิต เปรียบด้วยหลอดไฟฟ้ากับกระแสไฟที่ผ่านเข้าไปในหลอด ไม่มีใครเป็นเจ้าของชีวิตได้จริงจัง ขณะที่ชีวิตยังอยู่ในเรือนร่างก็ปรากฏความเป็นสัตว์บุคคล เมื่อชีวิตจากเรือนร่างไปแล้ว ก็เหมือนอย่างหลอดไฟฟ้า ที่ไม่มีกระแสไฟวิ่งเข้าไปแล้วเป็นหลอดที่ปราศจากแสงหรือดับไป

นายฮัมเฟรยส์ได้กล่าวถึงชีวิตว่า เป็นของหาที่สุดมิได้ และเป็นหนึ่งซึ่งแยกไม่ได้ ปนอยู่กับข้อความในที่ต่าง ๆ หลายหลัก คือ หลักที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๕ และที่ ๖ ซึ่งจะยกไปวิจารณ์รวมกันในหลักที่ ๕ อันกล่าวถึงเรื่องนี้โดยตรง

หลักที่ ๔

แสดงถึงเรื่องกรรมว่า เป็นหลักเหตุผลที่ครอบคลุมสัตว์โลกทั้งปวง อัตตาหรือตัวตน กล่าวอีกอย่างหนึ่ง ได้แก่สิ่งที่เป็นลักษณะของมนุษย์ เป็นผลลัพธ์แห่งกรรมในกาลก่อนของมนุษย์ และแสดงว่ามนุษย์เป็น "ผู้สร้าง" แต่ผู้เดียว ซึ่งความเป็นไปและโชคชาตาในอนาคต เป็นอันปฏิเสธหลักเรื่องพระผู้เป็นเจ้า "ผู้สร้าง" ในศาสนาอื่น และในที่สุดสรุปว่า มนุษย์จะบรรลุความหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด เข้าถึงการตรัสรู้ ก็เพราะการกระทำของเขาเอง คือ ทำใจให้บริสุทธิ์ จนเกิดความรู้แจ้งด้วยตนเอง หลักข้อนี้เป็นหลักใหญ่ของพระพุทธศาสนา ซึ่งแสดงว่าคนเราไม่ใช่ดีชั่วได้เองอย่างลอย ๆ หรือมีพระเจ้าอะไรมาบันดาลกรรมคือการกระทำต่าง ๆ ของเขานั้น ต่างหากเป็นผู้บันดาล

ตามที่สมเด็จพระสังฆราชทรงตอบไปว่า ผู้สร้างดั้งเดิมได้แก่อวิชชา คือความโง่ ไม่รู้อริยสัจ ๔ และผู้สร้างเพิ่มเติมได้แก่กรรม คือการกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์นั่นเอง ตามหลักปฏิจจสมุปบาทและหลักแห่งกรรมนั้น นายฮัมเฟรยส์ได้ยอมรับรอง

หลักที่ ๕

ในหลักนี้กล่าวถึงชีวิตว่าเป็นหนึ่ง ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องใหญ่ที่จะต้องวิจารณ์ ข้าพเจ้าได้กล่าวกะนายฮัมเฟรยส์ว่า หลักนี้ไม่มีในบาลีพระไตรปิฎก นายฮัมเฟรยส์ได้กล่าวว่า ข้อนั้นไม่สำคัญ ที่มุ่งหมายคือต้องการให้มนุษย์มีเมตตากรุณาต่อกัน อันเป็นหลักความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ผู้ที่ทำลายกฎแห่งความกลมกลืนอันนี้ คือฆ่าสัตว์ เบียดเบียนสัตว์ ก็จะทำให้ชีวิตของเขาเข้าถึงการตรัสรู้ได้ช้าลง เรื่องชีวิตเป็นหนึ่งนี้ มีชาวยุโรปหลายคนชอบกล่าวไว้ในหนังสือเรื่องพุทธศาสนาที่ตนแต่งขึ้น ได้กล่าวไว้แล้วว่าเมื่อถึงหลักนี้จะประมวลเรื่องที่นายฮัมเฟรยส์กล่าวเกี่ยวกับชีวิตมารวมวิจารณ์ไว้แห่งเดียวกัน เพราะปรากฏว่าข้อความอย่างเดียวกัน หรือคล้ายคลึงกันได้กระจายอยู่หลายแห่ง ซึ่งถ้าจะรวบรวมจริง ๆ แล้วก็ไม่ถึง ๑๒ หลัก

ข้อความที่จะกล่าวก่อนในที่นี้ คือ ท้ายหลักที่ ๔ และกลางหลักที่ ๘ ซึ่งว่า ชีวิตทุกชีวิตในที่สุดจะได้เข้าถึงการตรัสรู้ทั้งสิ้น ความข้อนี้คัมภีร์ฝ่ายเรามิได้ยืนยันเช่นนั้น เป็นแต่กล่าวว่า ผู้ใดไม่ประมาทสั่งสมคุณความดี ก็จะได้ตรัสรู้หรือใกล้นิพพานเร็วขึ้น ถ้ามัวเมาประมาทไม่ทำความดีมีแต่ทำความชั่วแล้ว ก็จะวนเวียนอยู่ในห้วงทุกข์ เกิด ๆ ตาย ๆ หาที่สุดมิได้แม้พุทธญาณก็ไม่กำหนดที่สุดแห่ง

ความวนเวียนตายเกิดของผู้นั้น แต่ในหลักของมหายาน ยืนยันหนักหนาว่าทุกชีวิตจะต้องเข้าถึงนิพพานหมด มีพระสูตรของมหายานชื่อว่า สัทธรรมบุณฑรีกสูตร ยืนยันความข้อนี้ แต่เมื่อเปรียบเทียบกันแล้ว ก็เห็นจะพอไปด้วยกันได้คือแม้พระสูตรฝ่ายเราจะไม่ยืนยันเช่นนั้น แต่ก็ไม่ปฏิเสธหลักวิวัฒน์ (Evolution) คือการที่ชีวิตทุกชีวิตย่อมค่อย ๆ เจริญขึ้นเสมอ แม้มีอุปสรรคในระหว่างบ้าง สมมติว่าในโกฏิบีนี้ยังไม่ดีขึ้น แต่ภายในโกฏิบีข้างหน้าก็คงมีดีเข้าสักคราวหนึ่ง ซึ่งคงจะกระเสือกกระสนเจริญขึ้นไปถึงที่สุดจนได้

นิกายมหายานที่นับถือพระสูตรนี้มากคือ นิกายนิจิเรน เป็นนิกายที่ตั้งชื่อตามชาวญี่ปุ่นผู้ตั้งนิกายนี้ขึ้น ในเมืองไทยเรา เราคงเคยเห็นพระญี่ปุ่นเดินถือกลองตี ตุ๊ง! ตุ๊ง! ไปตามถนน ที่หนังขึงกลองเขียนเป็นหนังสือจีนว่า "นัมมูเมียวฮวบเน่ยฮั่วเก็ง"[๑] แปลว่า "ขอนอบน้อมแด่สัทธรรมฑรีกสูตร" นั้นแหละคือพระในนิกายนิจิเรน

ใจความแห่งสัทธรรมบุณฑรีกสูตร

ย่อความในสูตรนี้ว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมตลอดเวลา ๔๐ พรรษา ก่อนหน้าที่จะแสดงพระสูตรนี้นั้น ล้วนเป็นธรรมชั่วคราวเท่านั้น ไม่ใช่จริงจังอย่างเด็ดขาด และในสูตรนี้แสดงยานเป็นที่ไปแห่งสัตวโลกไว้ ๓ อย่าง เรียกว่าตรียาน คือ สาวกที่บำเพ็ญ

๑ มาจากคำ สํสกฤต ว่า "นมะ สธธรฺมปุณฺฑรีกาย สูตฺราย"

จนได้บรรลุอรหัตผล เป็นสาวกยาน, ผู้ตรัสรู้ได้ด้วยตนเองแต่ไม่ได้สั่งสอนใคร เรียกว่าปัจเจกพุทธยาน, ผู้ตรัสรู้ด้วยตนเองแล้วสั่งสอนผู้อื่นได้ด้วยเป็นสัมพุทธยาน ยานทั้ง ๒ เบื้องต้น คือสาวกกับปัจเจกพุทธะนั้น เป็นของฝ่ายหีนยาน แปลว่ายานต่ำหรือไม่กว้างขวาง ส่วนสัมมาสัมพุทธยานเป็นของฝ่ายมหายาน แปลว่ายานใหญ่ หรือกว้างขวาง เรื่องนี้ทางฝ่ายมหายานภูมิใจนักว่า เขามีความคิดกว้างขวางคิดเป็นพระพุทธเจ้าโปรดสัตว์ ไม่คิดแคบ ๆ เพียงแต่จะเป็นสาวก หรือปัจเจกพุทธะ อย่างหีนยาน อันที่จริงเป็นความเข้าใจผิด ทางฝ่ายหีนยานเราไม่มีข้อห้ามไว้ที่ไหนเลยว่า ไม่ให้บำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือให้ยินดีแต่เป็นสาวก ธรรมะในพระพุทธ-ศาสนา ไม่ได้เป็นของผูกขาดสำหรับใครโดยเฉพาะ ถ้าใครบำเพ็ญคุณงามความดีสมควร ก็อาจตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้ด้วยกันทั้งสิ้น และหลักเรื่องนี้นับว่าน่าเลื่อมใส ในเมื่อเปรียบเทียบกับศาสนาอื่นซึ่งผูกขาดตำแหน่งไว้เฉพาะผู้ยิ่งใหญ่องค์ใดองค์หนึ่งเท่านั้น ผู้อื่นไม่อาจบำเพ็ญคุณงามความดีเพื่อเป็นเช่นนั้นได้เลย แต่ในพระพุทธ-ศาสนามิใช่อย่างนั้น ใครจะเป็นพระพุทธเจ้าก็ได้ ขอแต่เพียงให้ทำความดีให้มากพอ อนึ่งในท้ายสัทธรรมปุณฑรีกสูตรได้สรุปไว้ว่า ยานทั้งหมดมีเพียงยานเดียว คือใคร ๆ ทั้งหมดรวมทั้งผู้ไม่นับถือศาสนาในวันหนึ่งจะได้เข้าถึงการตรัสรู้ด้วยกันทั้งสิ้น จึงเป็นอันได้ความว่า

สูตรนี้กล่าวถึงเอกยาน เพื่อผสมผสานมหายานหีนยานเข้าเป็นยานเดียวกัน

พวกนักปราชญ์ของญี่ปุ่น ได้ช่วยกันเขียนบทความประกาศหลักธรรมของฝ่ายมหายานเป็นภาษาอังกฤษอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะในหนังสือ Buddhism In England ของสำนักนายฮัมเฟรยส์ ก็มีลงเรื่องฝ่ายมหายานแทบทุกฉบับและเมื่ออ่านหนังสือที่นายฮัมเฟรยส์แต่งเอง เช่นเรื่อง Studies In The Middle Way และเรื่อง Walk On เป็นต้น แล้วก็จะเห็นได้ว่านายฮัมเฟรยส์มีแนวความคิดเป็นมหายานและได้ศึกษาหนักไปทางมหายาน

ชีวิตเป็นหนึ่ง

หลักเรื่องชีวิตเป็นหนึ่ง คือ มนุษย์และสัตว์เป็นผู้เนื่องในชีวิตอันเดียวกัน ต่างกันแต่เรือนร่าง เมื่อชีวิตเป็นของส่วนรวมแล้ว จึงไม่ควรคิดเอาดีแต่คนเดียวแล้วเบียดเบียนคนอื่น หลักนี้ในพระไตรปิฎกของเราไม่มี ไปตรงกับหลักคัมภีร์อุปนิษัทของพราหมณ์ซึ่งมีปรมาตมัน หรือวิญญาณสากล อันแสดงว่าทุก ๆ ดวงชีพเป็นส่วนหนึ่งของวิญญาณสากล คราวนี้ลองสอบสวนดูในฝ่ายมหายาน ก็ไปพบหลักของนิกายเซ็น ซึ่งเข้าใจว่านายฮัมเฟรยส์คงนำมาจากนั้น เพราะนายฮัมเฟรยส์เป็นผู้สนับสนุนนิกายเซ็นมาก คำว่า เซ็นย่อมาจากคำว่า เซ็นนา เป็นสำเนียงญี่ปุ่นที่เพี้ยนไปจากคำว่า ฌานะ ในบาลี

หรือ ธฺยาน ในสํสกฤฅนิกาย ฌาณ หรือ เซ็น นี้ มุ่งบำเพ็ญฌานเป็น ส่วนใหญ่ มีหลักสำคัญอยู่ว่า การถ่ายทอดความรู้แจ้งเห็นจริงนั้น มิได้ขึ้นอยู่แก่ถ้อยคำหรือตัวหนังสือ แต่จะถ่ายกันได้โดยทางใจ คือ ให้อีกผู้หนึ่งรู้เห็นได้ด้วยใจของเขาเอง ไม่เกี่ยวกับหลักธรรม๘๔,๐๐๐ ธรรมขันธ์เลย ชาวญี่ปุ่นคนหนึ่งชื่อ ซากุโซเยน ได้เขียนคำอธิบาย ในหนังสือ Buddhism In England ว่า Meditation คือฌานหรือการ เพ่งนั้น ไม่ใช่ของทำยาก ใคร ๆ ก็ทำได้ ในเวลานั่ง จงนึกว่าใน ห้องนี้เป็นสากล กายของเราก็เป็นกายของสากล จิตของเราก็เป็นจิต ของสากล ตา หู จมูก ลิ้น ของเราก็เป็นของสากลในเมื่อเราเป็นของ สากลฉะนี้แล้ว ก็จะได้คลายความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องตัวตน และ เรื่องสิ่งนั้นสิ่งนี้เป็นเราเป็นเขา เป็นของเราของเขา หลักธรรมของ นิกายเซ็นแพร่หลายมากเป็นพิเศษในภาษาอังกฤษ จึงน่าจะสันนิษฐาน ว่า นายฮัมเฟรยส์ ได้ประมวลไปจากนิกายที่กล่าวนี้

เทียบกับพระไตรปิฎก

หลักเรื่องชีวิตเป็นหนึ่งนี้ เมื่อเทียบกับพระไตรปิฎกของฝ่าย เราจะเห็นได้ว่าต่างกันในส่วนเหตุ ลงกันในส่วนผล คือในพระไตร ปิฎกไม่มีอธิบายว่าชีวิตเป็นหนึ่ง แต่อธิบายในรูปอื่น ซึ่งมีความ มุ่งหมายอย่างเดียวกัน คือมุ่งให้มีเมตตากรุณา และไม่ยึดถือในเรื่อง ตัวตน คือเมื่อกล่าวถึงชีวิต ก็ว่าชีวิตนี้น้อย ไม่ช้าก็ตาย คนเราที่

ประสบพบเห็นอารมณ์ต่าง ๆ ในโลกก็เปรียบเหมือนความฝัน พอสิ้นชีวิตที่เทียบด้วยพอตื่นจากฝัน อารมณ์นั้น ๆ ก็หายไป (ชราสูตร สุตตนิบาต สุตตันตปิฎก เล่ม ๒๕) ดังนี้เป็นการสอนไม่ให้ยึดมั่นหลงใหลในวัยในชีวิต ในส่วนที่จะปลูกเมตตากรุณานั้น ท่านสอนให้เอาใจเขามาใส่ใจเรา ว่าเรารักสุขเกลียดทุกข์ฉันใดผู้อื่นก็เป็นฉันนั้น จึงไม่ควรเบียดเบียนประทุษร้ายกันและกัน และยังมีอีกวิธีหนึ่งที่คล้ายกัน คือนึกว่าเป็นพวกเดียวกัน เป็นคนชาติเดียวกัน ร่วมโลกเดียวกันเป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน นึกเช่นนี้ได้ก็จะเกิดเมตตากรุณาและเลิกความเบียดเบียนกัน ดังกล่าวมานี้จึงพอสรุปได้ว่า เรามุ่งผลคือเมตตากรุณา และความไม่ยึดมั่นถือมั่นอย่างเดียวกัน แต่แสดงวิธีคิดที่จะให้เกิดเมตตากรุณาไว้ต่างกัน จึงชื่อว่าต่างกันโดยส่วนเหตุลงกันโดยส่วนผล

ตอนบทความของผู้ว่าฆ่าสัตว์ไม่บาป

เมื่อกล่าวมาถึงเรื่องให้เห็นอกเห็นใจกัน เอาใจเขามาใส่ใจเราแล้ว จึงขอถือโอกาสพูดเรื่องที่ต้องการพูดมานานแล้วสักเล็กน้อย เพราะไม่มีโอกาสเขียนตอบเป็นหนังสือ คือท่านผู้หนึ่งได้เขียนบทความว่า เราไม่ควรถือการฆ่าสัตว์เป็นบาป เพราะมันเป็นไปตามกฎธรรมชาติ คือสัตว์ใหญ่กินสัตว์เล็ก และน้ำที่เราดื่ม อากาศที่เราหายใจเข้าไปนั้น มีสัตว์เล็ก ๆ ที่เรามองไม่เห็นด้วยตาผสมอยู่มิใช่น้อย ถ้า

เราถือว่าฆ่าสัตว์บาปเรามิบาปกันแย่หรือ เราลองถามกระเพาะอาหาร น้ำย่อยอาหารของเราดูเถิด มันจะตอบเป็นเสียงเดียวกันว่า มันต้องการเนื้อสัตว์ทั้งนั้น

เราคงได้ยินข่าวกันบ้างว่า คราวหนึ่งที่ศรีราชามีปลาฉลามกัดฝรั่งดูเหมือนเป็นคนอิตาเลียนขาขาด และกินใครต่อใครอีก หนังสือพิมพ์ลงข่าวใหญ่โตถึงเรื่องนั้น การโจษขานกันก็มีอยู่ทั่วไป ถ้านึกดูให้ดีแล้ว ครีบปลาฉลาม (หรือที่เราเรียกกันว่า หูปลาฉลาม) ได้มาอยู่ในถ้วยชามอาหารของพวกเรานับไม่ถ้วนว่าจำนวนเท่าไรต่อเท่าไร เราล่าปลาฉลามมาฆ่าแล้วตัดเอาครีบมาปรุงอาหารกินกันอย่างเอร็ดอร่อย ไม่มีใครว่ามนุษย์ร้าย แต่พอปลาฉลามกัดหรือกินใครเข้าสักคนหนึ่ง เรากลับว่ามันดุร้าย นี่แหละมนุษย์เราชอบเห็นแก่ตัวโดยไม่นึกถึงผู้อื่น ถ้าว่าโลกเราจะเต็มไปด้วยคนที่ถือคติปลาใหญ่กินปลาเล็ก ใครมีกำลังมากก็เบียดเบียนคนมีกำลังน้อยแย่งชิงข้าวของเงินทอง ทำร้ายร่างกายปล้นสดมภ์กันตามพอใจที่ตนถือว่าการเบียดเบียนกันถูกตามหลักธรรมชาติแล้ว ภาวะของมนุษย์จะต่างอะไรจากสัตว์ ความเดือดร้อนจะมีทุกหย่อมหญ้า ผู้ที่โกงมาได้แล้วพอใจนั้นแหละ ถ้าถูกผู้อื่นโกงบ้างจะไม่พอใจเลย พระพุทธศาสนาต้องการสอนเพื่อยกระดับของคน ให้สูงกว่าระดับของสัตว์ ให้รู้จักเมตตากรุณากัน เห็นอกเห็นใจกัน จึงตรัสสอนไม่ให้ถือคติสัตว์ใหญ่รังแกสัตว์เล็ก เพราะถ้าโจรเที่ยวฆ่าใครต่อใครได้ ผู้มีอาวุธ

เที่ยวข่มเหงเบียดเบียนผู้ไร้อาวุธได้ โดยถือหลักที่ว่าทำตามกฎธรรมชาติแล้ว โลกเรานี้ก็คือนรกดี ๆ นี่เอง

เมื่อกล่าวตามหลักจิตวิทยา สิ่งที่เราเรียกว่ากิเลส ก็คือความรู้สึกทางจิตชนิดหนึ่ง ที่เราใช้คำอังกฤษว่า Emotion เดิมแปลกันว่าอารมณ์บ้าง ความสะเทือนใจบ้าง บัดนี้บัญญัติศัพท์บาลี สํสกฤตขึ้นใช้ว่า อาเวค เช่นความรัก ความโกรธ ความริษยาและในทางจิตวิทยาเองก็ยอมรับว่า เรามีทางยับยั้งไม่ปล่อยให้อาเวคชักจูงเราไปตามชอบใจได้ ถ้าเราอยากได้ของใครก็ชิงเอาต่อหน้า หรือโกรธก็ฆ่าฟันทำร้ายเขา เช่นนี้ก็แปลว่าเราตกอยู่ในอำนาจของอาเวคหรือ Emotion โดยเด็ดขาด พระพุทธศาสนาสอนไม่ให้มนุษย์ปล่อยตัวตามกิเลส คือความโลภ โกรธ หลง จึงนับว่าเป็นศาสนาที่ช่วยให้มนุษย์พ้นจากระดับต่ำ ช่วยให้คนและสัตว์ดำรงชีพอยู่อย่างผาสุกในโลกเราจึงควรปฏิบัติตาม อย่านึกแต่ว่าเมื่อเป็นทีได้ของเราที่เราจะกินเลือดกินเนื้อผู้อื่นได้แล้ว เราจะอ้างว่าถูกกฎธรรมชาติ ถ้าคนอื่นเขาอ้างอย่างเดียวกับเราแล้วกินเลือดกินเนื้อเราบ้างจะเป็นอย่างไร เราคงปฏิเสธและคัดค้านกฎที่เราตั้งไว้เดิมทันทีว่าไม่ควรทำอย่างนั้น

ส่วนปัญหาเรื่องเราหายใจ หรือกินน้ำเป็นการฆ่าสัตว์เล็ก ๆ นั้นไม่ควรเดือดร้อน เพราะองค์ของการฆ่าสัตว์มีอยู่ถึง ๕ คือ สัตว์มีชีวิต ๑ เรารู้ว่าสัตว์มีชีวิต ๑ จิตคิดจะฆ่า ๑ พยายามฆ่า ๑ สัตว์ตาย

ด้วยความพยายามนั้น ๑ ถ้าเราไม่มีเจตนาฆ่าเราก็ไม่ชื่อว่าผู้ฆ่าสัตว์ และเราหายใจเข้าไปสัตว์จะตายจริง หรือกลับจะได้รับความอบอุ่นเกิดลูกเกิดหลานมากเราก็รู้ไม่ได้ ปัญหานี้จึงไม่ใช่เรื่องควรข้องใจ

ข้อที่ว่าขอให้ถามกระเพาะและน้ำย่อยอาหารดูมันจะตอบเป็นเสียงเดียวกันว่า มันต้องการเนื้อสัตว์นั้นเท่าที่ได้พยายามค้นคว้าดูแล้วไม่เป็นเช่นนั้น ข้าพเจ้าอ่านพบในตำราว่า ร่างกายเรานั้นไม่ใช่จะเอาอาหารไปพอกให้เติบโตไว้ได้ทั้งๆ ชิ้น มันต้องการกลั่นเอาแต่ยอดของอาหารแล้วคายกากทิ้งออกมา สิ่งที่ร่างกายต้องการไม่มีอะไรระบุว่าเนื้อสัตว์เท่านั้น ร่างกายต้องการโปรตีน วิตามิน คาโบไฮเดรท ไขมัน และเกลือแร่ สิ่งทั้ง ๕ นี้เราอาจจะพบได้แม้ในพืชผักก็เมื่อเราอาจหาได้ในพืชผักแล้ว ไฉนจึงว่ามันจะต้องกลั่นเอาจากเนื้อสัตว์เท่านั้น จากสิ่งอื่นไม่ได้ ชาวฮินดูหลายร้อยล้านคน ถือการไม่กินเนื้อสัตว์เป็นธรรมเนียมแต่ก็แข็งแรงล่ำสันดี ในศาสนาเราไม่บังคับถึงเพียงนั้น วางแต่เพียงเงื่อนไขไว้ว่า ถ้าเราไม่เห็นด้วยตาไม่ได้ยินด้วยหู ไม่ได้รังเกียจด้วยใจ ว่าเขาฆ่าเพื่อเราแล้วก็ควรกินได้ นี้เป็นการสอนสายกลาง ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ จึงขอชักชวนพวกเราให้ช่วยกันเชิดชูหลักศาสนาไว้ อย่าให้มีการเข้าใจผิดว่า การประทุษร้ายเบียดเบียนผู้อื่นเป็นการถูกหลักธรรมเลย ควรนึกเปรียบเทียบอกเขาอกเราดูให้ดี

หลักที่ ๖

ตอนต้นกล่าวถึงเรื่องชีวิตเป็นหนึ่งอีก ตอนท้ายจึงกล่าวเรื่องอริยสัจ ๔ ประการ หลักนี้ตรงกันทั้งหีนยานมหายาน ไม่มีอะไรที่ต้องวิจารณ์

หลักที่ ๗

แสดงเรื่องมรรค ๘ อันรวมอยู่เป็นข้อสุดท้ายแห่งอริยสัจโดยละเอียด และเรื่องมรรค ๘ นี้ยังแสดงไว้ซ้ำกันอีกในข้อ ๙ เป็นแต่เปลี่ยนโวหารบ้างเล็กน้อย อันที่จริงในหลักที่ ๗ นี้ ตอนท้ายได้แสดงหลักใหญ่ไว้คือเรื่อง "เว้นความชั่ว ประพฤติความดี ชำระจิตใจให้สะอาด" ซึ่งควรยกขึ้นเป็นหลักทั้งข้อ แต่นี่ก็เป็นปัญหาเรื่องจัดระเบียบ จึงขอผ่านไป

หลักที่ ๘

แสดงว่า พระนิพพานเป็น Uetimate Reality คือสภาพที่แท้จริงขั้นสุดท้าย ในข้อนี้ นายฮัมเฟรยส์ก็ไม่ปฏิเสธว่า พระเจ้า หรือ God ไม่มี เป็นแต่ว่าพระเจ้าพร้อมทั้งฤทธิ์เดชต่าง ๆ ของพระเจ้าตามที่ชาวตะวันตกนับถือนั้น หาใช่ความจริงขั้นสุดท้ายไม่ พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ความจริงขั้นสุดท้ายนี้ เป็นมนุษย์เรานี่เอง และมนุษย์ทุกคนก็มีสิทธิ์จะตรัสรู้ได้เท่า ๆ กันมีธาตุแห่งความเป็นพุทธะอยู่ในตัวทั้งนั้น

เขาจึงใช้คำว่า "Look within, thou art Buddha" "จงมองดูข้างในท่านเป็นพุทธะ" เป็นการกล่าวตามหลักสัทธรรมปุณฑริกสูตร ซึ่งก็ไม่มีอะไรขัดกันกับพระไตรปิฎกของเรา เพราะในที่บางแห่งก็มีสอนให้ใช้จิตดูจิตและสอนให้พิจารณาภายในตัวเอง ไม่ฟุ้งซ่านออกไปภายนอก

หลักที่ ๙

ได้กล่าวแล้วว่า หลักนี้พูดถึงเรื่องมรรค ๘ ซ้ำกับหลักที่ ๗ เปลี่ยนแต่สำนวนเล็กน้อย จึงเป็นอันผ่านไป

หลักที่ ๑๐

แสดงว่า พระพุทธเจ้าย้ำมากในเรื่องสมาธิ (Concentration) และการเพ่ง (Meditation) คำว่า Meditation ตรงกับบาลีว่า ฌาน หรือสํสกฤตว่าธฺยาน แปลว่าการเพ่ง แต่มีปัญหาว่า เขาหมายเพียงทำจิตให้สงบเท่านั้น หรือหมายสูงกว่านั้นด้วย คือหมายเพียงทำจิตให้สงบก็เป็นเพียงสมาธิ และเป็นฌานชนิดสมาธิ ด้วยเหตุนี้สมเด็จพระสังฆราชจึงทรงทักไปว่า ถ้าคำว่า Meditation ตามความหมายของนายฮัมเฟรยส์ กินความคลุมทั้งสมถะ (การทำใจให้สงบ) และวิปัสสนา (ความรู้เห็นอย่างแจ่มแจ้งตรงกับอังกฤษว่า Spiritual Insight) ด้วย เราก็รับรอง เพราะว่าโดยอาศัยศัพท์แล้วอาจตีความแคบก็ได้ กว้างก็ได้ คือ Meditation ถ้าเป็นอารัมมณู

ปนิชฌาน คือเพ่งอารมณ์ ก็เป็นสมถะหรือสมาธิ ถ้าเป็นลักขณูปชฌานคือเพ่งลักษณะ ก็เป็นวิปัสสนาหรือปัญญา ในข้อนี้ข้าพเจ้าได้พบกับนายฮัมเฟรยส์และไต่ถามดู เขารับว่าเขาหมายถึงวิปัสสนาด้วย จึงเป็นอันลงรอยกัน

หลักที่ ๑๑

กล่าวถึงการช่วยตัวเองให้หลุดพ้นด้วยความเพียรหรือความไม่ประมาท และว่าพระพุทธศาสนาไม่รับรู้หลักปรับปัจจัย คือการเชื่อหลักฐานของผู้อื่น แต่พยายามบำเพ็ญให้รู้แจ้งเห็นจริงด้วยตนเองและผู้ปฏิบัติไม่ต้องอ้อนวอนต่อพระพุทธเจ้า หรือพระผู้เป็นเจ้าองค์ใด ภิกษุในพระพุทธศาสนาไม่ใช่คนกลางหรือสื่อระหว่างความแท้จริงกับมนุษย์ ไม่เหมือนกับพระในศาสนาอื่น ที่เป็นคนกลางระหว่างพระเจ้ากับมนุษย์, แต่เป็นเพียงผู้สอนและทำตัวอย่างให้ดูเท่านั้นและตอนสุดท้าย ที่ว่าพระพุทธศาสนาไม่กีดกันความคิดเห็นหรือบังคับการเชื่อถือนั้น นับว่าเป็นหลักสำคัญที่ชาวยุโรปพอใจมากเพราะให้เสรีภาพ อิสสรภาพในการค้นหาความจริงแก่มนุษย์ทั่วไปไม่มีการผูกขาดให้ต้องเชื่อกันเรื่อยไป

หลักที่ ๑๒

ตอนต้น กล่าวถึงความที่พระพุทธศาสนาไม่ใช่มองในแง่ร้าย (Pessimistic) และไม่ใช่นักหลบหนี (Escapist) ชาวตะวันตกที่

อ่านเรื่องอริยสัจ ๔ เห็น ขึ้นต้นด้วยทุกข์ ก็มักเข้าใจว่าพระพุทธศาสนามองในแง่ร้าย มองอะไรเป็นทุกข์ไปหมด วิธีแก้ความเข้าใจผิดก็คือชี้แจงให้เขาอ่านให้หมดทั้ง ๔ อริยสัจ ก็จะเห็นได้ว่า เราชี้วิธีพ้นทุกข์ไว้ให้เสร็จแล้ว หาได้มองแต่ทุกข์ไม่ เมื่อชี้ทางพ้นทุกข์ไว้ให้ในที่สุดฉะนี้ จะว่ามองในแง่ร้ายอย่างไร และบางข้อที่สอนให้สละสิ่งที่น่ากังวลต่าง ๆ ออกหาความสงบนั้น ก็อาจทำให้เข้าใจไปว่าสอนให้เป็นนักหลบหนี แต่พึงทราบว่าในการแก้ความทุกข์ความเดือดร้อนต่าง ๆ นั้น เราไม่ได้แก้กันด้วยวิธีหนีแต่แก้ด้วยการสู้ คือค้นหาให้พบต้นเหตุแห่งความทุกข์ความเดือดร้อนนั้นแล้วทำลายเหตุเสีย ถ้าสอนให้หนีแล้วจะสอนให้ค้นหาต้นเหตุแล้วทำลายเสียทำไม

ส่วนปัญหาที่ว่า พระพุทธศาสนาไม่ปฏิเสธความมีอยู่แห่งพระเป็นเจ้าหรืออาตมัน (God or Soul) นั้น คงจะเป็นความปรารถนาของนายฮัมเฟรยส์ ที่จะไม่ให้กระทบจิตใจของชาวตะวันตก ผู้ฝังใจเชื่อในเรื่องนี้รุนแรงเกินไป จึงขยายความว่า "เป็นแต่คำบัญญัติเหล่านี้พระพุทธศาสนาได้ตั้งความหมายขึ้นเองตามความพอใจ" สมเด็จพระสังฆราชได้ทรงขยายความให้ชัดขึ้นว่า พระเจ้าผู้สร้างดั้งเดิมตามหลักพระพุทธศาสนาก็คือ อวิชชา เป็นพระเจ้าที่จะต้องทำลายแทนที่จะมีไว้สำหรับบูชาเหมือนพระเจ้าในศาสนาอื่น ส่วนพระเจ้าผู้สร้างเพิ่มเติมภายหลัง คือ กรรมหรือการกระทำของมนุษย์นั้นเอง มนุษย์อาจเลือก

สร้างได้ตามชอบใจ ส่วนเรื่องอาตมันหรืออัตตานั้น สมเด็จพระสังฆราชได้ทรงตอบด้วยพระวาจาในพระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหารว่า ในธรรมะชั้นต่ำทรงสอนเรื่องอัตตาเหมือนกัน เช่น สอนให้พึ่งตน แต่เมื่อขึ้นถึงธรรมะชั้นสูง จึงทรงสอนมิให้ยึดอัตตา

สรุปความแล้ว การที่นายฮัมเฟรยส์ได้พยายามเขียนหลักเหล่านี้ขึ้นก็ด้วยปรารถนาดี จะให้ใช้เป็นแนวเผยแผ่พระพุทธศาสนาเท่ากับเป็นตัวแทนเป็นปากเสียงของเราในต่างประเทศ ทั้งยังมีโครงการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนิกชนทั่วโลก เมื่อไรเราผลิตนักศึกษาของเราออกมาได้ให้เป็นผู้สามารถเขียนและพูดภาษาอังกฤษได้คล่องแคล่ว สมตามความมุ่งหมายที่กำลังดำเนินงานเป็นรูปสภาการศึกษา หรือมหาวิทยาลัยพุทธศาสนาอยู่ในบัดนี้ เราก็จะได้ร่วมมือกันทำงานอันเป็นกุศลนี้ด้วยดี นายฮัมเฟรยส์เขียนหลักอันนี้ขึ้นตามความรู้ที่หาได้จากด้านต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนาจึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่จะตรงกับเราทุกข้อไม่ได้ แต่ข้อที่ไม่ตรงกันนั้น ก็ได้กล่าวแล้วว่าไม่ตรงกันโดยส่วนย่อยส่วนใหญ่ลงกันได้

เมื่อเป็นเช่นนี้ หลักต่าง ๆ ที่นายฮัมเฟรยส์เขียนขึ้นจึงไม่มีอะไรที่ลุ่มลึกหรือแปลกประหลาดยิ่งไปกว่าที่เรารู้และเข้าใจกันสั่งสอนกันอยู่แล้วในประเทศไทย

การทำสังคายนาของฝ่ายมหายาน

คัมภีร์ของฝ่ายมหายาน ที่มีแปลกออกไปจากบาลีพระไตรปิฎกของเรา และเรามักไม่ค่อยถือเป็นหลักฐานนั้น ฝ่ายมหายานแก้ว่าการทำสังคายนานั้นไม่ได้ทำกันแต่ที่ถ้ำสัตตบรรณคูหาแห่งเดียว ในขณะที่พระเถระมีพระมหากัสสปะ พระอานนท์เป็นต้นทำสังคายนาในถ้ำสัตตบรรณคูหา ก็มีสงฆ์หมู่ใหญ่ทำกันนอกถ้ำ ซึ่งเรียกว่าสังคายนาของมหาสังฆิกะ นอกจากนั้น พระศรีอารย์กับพระมัญชุศรีโพธิสัตว์ก็เคยร่วมกันทำ เขาจึงว่าที่เราติว่าเขาแปลก ๆ ออกไปนั้นเราทำไมไม่ติตัวเองบ้างว่า ไม่สามารถรู้สิ่งที่แปลก ๆ ออกไปนั้นได้แต่อย่างไรก็ดี ฝ่ายมหายานหาได้คัดค้านหลักฐานทางฝ่ายเราไม่ แม้ทางเราก็ควรศึกษาอย่างมีใจกว้างขวาง เพื่อตรวจค้นดูหลักธรรมในแง่ต่าง ๆ และตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา เราก็มีสิทธิเสรีอยู่แล้วจะเชื่อหรือไม่เชื่อข้อความในคัมภีร์ใด ๆ แต่เท่าที่เราพิจารณาดูกันแล้วหลักส่วนใหญ่ก็ลงกันโดยมาก

หันมามองดูตัวเราเอง

ปาฐกถาที่แสดงมานี้ ยังไม่ได้วกมาถึงปัญหาการครองชีพตามแนวพระพุทธศาสนาของพวกเราโดยเฉพาะเลย เพราะฉะนั้นเพื่อประโยชน์ในการพิจารณาตัวเอง ข้าพเจ้าขอกล่าวถึงหลักสั้น ๆ ๒ ประการ คือ หลักเกี่ยวกับสังคม และหลักเกี่ยวกับตัวเราเอง

๑. หลักเกี่ยวกับสังคม

หลักเกี่ยวกับสังคม คือเว้นจากเบียดเบียนผู้อื่น รู้จักปลูกเมตตากรุณา สงเคราะห์อนุเคราะห์กันและกัน หลักข้อนี้ก็คือการตั้งอยู่ในศีลธรรม เช่น ศีล ๕ และธรรมที่เป็นคู่กับศีล ๕

๒. หลักเกี่ยวกับตัวเอง

ในส่วนที่เกี่ยวกับตัวเองนี้ มีปัญหาว่าเราจะทำอย่างไรจึงเป็นผู้ครองชีพได้ สมเป็นพุทธศาสนิกชน สมมติว่า เรามีงานล้นมือที่จะต้องทำในวันหนึ่ง ๆ ตั้งแต่เช้าก็วิ่งวุ่นไปด้วยปัญหาการเลี้ยงชีพการเล่าเรียนและการงานอื่นจนกว่าจะหมดวันฉะนี้แล้ว เราจะทำอย่างไรดี เราไม่มีโอกาสหาที่สงบทำสมาธิอบรมปัญญา เมื่อเป็นเช่นนี้เราจะยอมปล่อยตัวเราเองให้เป็นไปตามบุญตามกรรม ด้วยเพียงแต่นึกว่า พระพุทธศาสนาเหมาะสำหรับมหาบุรุษเพียงบางคนกระนั้นหรือ ? เราจะปล่อยให้พระพุทธศาสนาซึ่งเป็นของมีค่าเป็นประดุจพลอยที่ส่องแสงอยู่เบื้องหน้าไก่ โดยที่ไก่ไม่สามารถใช้ประโยชน์อะไรได้เลยหรือ? ข้าพเจ้าเห็นว่ายังไม่ควรท้อใจเช่นนั้น เราควรถือเอาประโยชน์จากพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นของมีค่านี้ แม้ในท่ามกลางกิจการงานและเรื่องยุ่งยากประจำวัน เราจะมีวิธีลัดอย่างไรที่จะหาความสุขได้ ทำอย่างไรจึงจะระงับความทุกข์ซึ่งแวดล้อมเราอยู่ได้ ข้าพเจ้าเห็นมีวิธีลัดคือการใช้ปัญญาพิจารณาสอนใจเราให้รู้แจ้งเห็นจริงอยู่เสมอ เราจะใช้ปัญญา

เป็นเครื่องแยกธาตุ หรือเป็นเครื่องย่อยอารมณ์ต่าง ๆ ที่เราประสบพบปะอยู่เสมอ พยายามรู้เท่าทันความจริง แล้วย่อยและแยกธาตุออกไปให้เห็นว่ามันเป็นของธรรมดาโลก อย่าตื่นเต้นหลงใหลหรือเดือดร้อนไปตามอารมณ์นั้น ๆ เราจะบังคับหรือปฏิวัติโลกไม่ให้ยุ่งไม่ให้เดือดร้อนอย่างที่มันเป็นอยู่ย่อมไม่ได้ นอกจากใช้วิธีรู้เท่าทัน แล้วหาความสุขใจด้วยการไม่ถูกอารมณ์นั้น ๆ เป็นนายเหนือเรา เราอาจใช้ปัญญาได้ทุกโอกาส ถ้าหยิบใช้บ่อย ๆ ก็จะคล่องแคล่วขึ้น อาจทำที่สุดทุกข์ได้ด้วยวิธีลัดนี้โดยไม่เลือกเพศเลือกวัย ถ้าเราตื่นเต้นหวั่นไหวไปตามโลก และปรารถนารุณแรงที่จะฝืนกระแสของมัน ให้มันเป็นไปอย่างที่เราคิด แล้วก็เท่ากับเราจะแจวเรือรบใหญ่ ๆ ทั้งลำ ซึ่งไม่ได้ผลอะไรเลยนอกจากเหน็ดเหนื่อยเปล่า ผู้ใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผลเสมอแล้ว ก็จะเป็นผู้แจ่มใสไม่งมงาย นับถือศาสนาด้วยปัญญา แม้มีพระพุทธรูปไว้เคารพบูชา ก็ไม่ใช่เป็นเพราะเหตุที่เป็นพระสมัยเชียงแสน หรือสุโขทัย จะบูชาด้วยความระลึกถึงพระคุณต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้า แล้วนำพระคุณนั้นมาสอนใจตน เป็นอันเผชิญหน้ากับโลกได้อย่างไม่พรั่นพรึง อย่างรู้เท่าทัน และอย่างมีเครื่องย่อยเครื่องแยกธาตุไม่ให้เกิดเป็นพิษขึ้นได้

ทางเข้าสู่พระพุทธศาสนา ๒ ทาง

เหตุที่ข้าพเจ้ากล่าวว่า ควรใช้ปัญญาเป็นวิธีลัดในการดำรงชีวิตประจำวันของเรานั้น ก็เพราะเห็นว่ามีทางเข้าสู่พระพุทธศาสนาอยู่ ๒ ทาง คือทางศีลทางหนึ่ง ทางปัญญาทางหนึ่ง

เข้าทางศีลนั้น คือครั้งแรกที่นับถือศาสนาก็จำกัดตัวเองให้อยู่ในกรอบแห่งศีล ซึ่งเป็นการเข้าไปอยู่ในรั้ว ยังไม่ต้องหาเหตุผลอะไรก่อน เมื่ออยู่ไป ๆ ก็จะหาเหตุผลได้โดยลำดับ แล้วเจริญสมาธิปัญญาต่อไปเป็นขั้น ๆ

เข้าทางปัญญานั้น คือหาเหตุผลพิสูจน์พิจารณาพระพุทธ-ศาสนาก่อนจึงเชื่อ แม้เมื่อเชื่อแล้วก็พิจารณาหาเหตุผลแวดล้อมในการครองชีพด้วยปัญญา ให้เห็นดีเห็นงามในการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ และสอนใจตนเองได้ เมื่อเข้าทางปัญญาก่อน ปัญญานั้นแหละจะแนะนำให้บำเพ็ญศีล สมาธิ เพราะฉะนั้น ในมรรค ๘ ที่ท่านจัดปัญญาไว้เป็นลำดับแรก คือ สัมมาทิฏฐิ (ความเห็นชอบ) และสัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) นั้นก็เป็นการแสดงทางเข้าสู่พระพุทธศาสนาแนวปัญญานี้

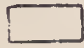
เราได้มีโอกาสพิจารณาหลัก ๑๒ ประการ ทางพระพุทธ-ศาสนาของนายฮัมเฟรยส์ และหลักธรรมที่จะนำมาใช้สำหรับตนเองเช่นนี้แล้ว ความมุ่งหมายในการแสดงปาฐกถานี้ จึงเป็นอันบรรลุผล

ไปชั้นหนึ่ง ด้วยความปรารถนาที่จะให้พวกเราเหล่าพุทธบริษัท ได้รับประโยชน์จากพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง โดยไม่ต้องทอดอาลัยในตัวเอง

ในที่สุดนี้ ขออำนาจพระรัตนตรัย จงช่วยส่องปัญญาของท่านสาธุชนทั้งหลาย ให้สามารถแลเห็นอรรถเห็นธรรมดำรงตนอยู่อย่างมีความสุข แม้ในท่ามกลางแห่งความปั่นป่วนวุ่นวาย และได้หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงเทอญ

บทที่ ๓

เราไหว้พระทำไม ?

ความนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาที่ยิ่งใหญ่ มีวัดวาอารามมากมายก่ายกอง ในทุกวันนี้ท่านจะได้เห็นพระประธานประดิษฐานอยู่ตามโบสถ์อย่างตระหง่านตระการตาและสง่างามน่าเคารพสักการะ ตามบ้านช่องก็มักจะมีพระพุทธรูปบูชาไว้กราบไหว้กันแทบทุกครัวเรือน บรรดาพระสงฆ์องค์เจ้าจะต้องทำการกราบไหว้พระประธานในโบสถ์เป็นประจำ หรือไม่ก็ต้องกราบไหว้พระพุทธรูปที่ท่านมีไว้ในกุฏิของท่านทุก ๆ วัน และวันละหลายครั้งหลายหนด้วยซ้ำไป ส่วนชาวบ้านร้านถิ่นนั้นเล่า บ้างก็ทำการกราบไหว้พระพุทธรูปซึ่งแต่ละคนมีไว้ในบ้านช่องของตนกันทุก ๆ เช้า หรือบ้างก็กราบไหว้ทุก ๆ ค่ำคืน ท่านไม่เคยสนใจใคร่รู้บ้างดอกหรือว่า บรรดาพระสงฆ์องค์เจ้าทั้งหลาย บรรดาชาวบ้านร้านถิ่นทั้งหลาย นับรวมถึงตัวท่านเองด้วย ซึ่งได้เคยกราบไหว้บูชาพระพุทธรูปกันมาแล้ว หรือไม่ก็พ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ได้เคยสอนเคยสั่งให้กราบไหว้ว่า "เราไหว้พระทำไม?"

ข้อสำคัญที่สุด หรือจุดหมายการกราบไหว้ของคนบางคนนั้นคือ เพื่อเพ่งเพื่อภาวนาขอความดลบันดาลจิตให้ได้ประสบพบทางที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงค้นพบ และประทานแก่ประชาชนคนที่เลื่อมใสศรัทธา ทางนั้นแหละที่จะนำคนเราไปสู่ความหลุดพ้นหรือที่เรียกกันสั้น ๆ ว่า นิพพาน

ความหลุดพ้นคืออะไรเล่า ?

ความหลุดพ้นนั้น พูดให้สั้น ๆ เข้าใจง่ายนั่นก็คือ การที่พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด หรือนัยหนึ่งก็คือ ไม่มีการเกิดใหม่อีกต่อไป การเวียนว่ายตายเกิดนี้ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า วัฏสงสาร

แล้วก็อะไรเล่าที่ทำให้มนุษย์เวียนว่ายตายเกิด ก็คือ *กรรม* นั่นเอง กรรมแปลว่าการกระทำ กรรมนั้นมีทั้งกรรมดีกรรมชั่ว ใครที่ประกอบกรรมทำดีไว้ คือประพฤติดี ประพฤติชอบ ไม่เบียดเบียนหรือทำความเดือดร้อนให้ผู้อื่น ก็จะได้รับผลตอบแทนที่ดี จะได้รับความสุขความราบรื่นในชีวิตที่เป็นอยู่ ณ ปัจจุบันทุกวันนี้ และทั้งยังในชีวิตที่จะไปเกิดใหม่หลังจากที่เขาตายลงแล้วอีกด้วย ส่วนคนที่ทำกรรมชั่วไว้ ก็จะได้รับผลตอบแทนที่ไม่ดีไม่สบายใจ ดังท่านได้เห็นอยู่กับตาเองโดยทั่วไปแล้ว คือบางคนนั้นร่ำรวยสุขสบายไม่มีความเดือดร้อนมีแต่ความสุข ทั้งนี้ก็เพราะว่า เขาผู้นั้นประกอบกรรมทำดีไว้แต่ชาติก่อน ชาตินี้จึงมีจึงประสบพบแต่ความสุขความสำราญใจ

และมีคนที่ต้องเป็นคนยากจนเข็ญใจ ขัดสน ไม่มีเงินมีทอง ต้องตกระกำลำบาก บางคนก็มีรูปร่างพิการไม่เหมือนบุคคลตามธรรมดาสามัญเขา ทั้งนี้ก็เพราะผลแห่งกรรมชั่วที่ได้ทำไว้แต่ชาติก่อน ในเรื่องนี้ เสอร์เอ็ดวิน อาร์โนลด์ คนสำคัญในวงวรรณกรรมของอังกฤษคนหนึ่ง ได้เขียนไว้ในหนังสือสำคัญชื่อ "ประทีปแห่งทวีปอาเซีย" อย่างน่าตื่นใจว่า

อันทาสผู้เข็ญใจไร้สินทรัพย์
อาจกลับเป็นเจ้าได้ในภายหน้า
อนึ่งกษัตริย์เคยเป็นใหญ่ในพารา
ก็ใช่ว่าจะคงเป็นอยู่เช่นนั้น
ทั้งนี้ก็สุดแต่กรรมที่ทำไว้
ถ้ากรรมดีก็มีแต่สุขสันต์
หากกรรมชั่วจะพาตัวให้พัวพัน
กับสิ่งสรรพ์อันเป็นทุกข์หมดสุขเอย

กรรมคืออะไร ? ฝรั่งว่ากรรมคือแรง (Force) หรือพลังงาน (Energy) ที่ขีดกำหนดชะตาหรือความเป็นไปในชีวิตชาตินี้ของเรา และทั้งยังจะสร้างภาวะหรือความเป็นไปในภพหน้า หรือชีวิตในชาติหน้าของเราอีกด้วย เมื่อคนเราตายลงไปแล้ว ผู้นั้นหมดลมหายใจ ส่วนศพนั้นเล่า ถ้าไม่นำเอาไปเผา ก็จะผุพังเน่าเปื่อยลงไป

เป็นธรรมดา ส่วนที่เหลืออยู่จากคนที่ตายลงไปนั้นก็คือกรรมเท่านั้น หาใช่อย่างอื่นไม่ เพราะกรรมเป็นแรงหรือพลังงานดังที่ได้กล่าว พลังงานดังว่านี้ เป็นสิ่งที่พูดยากเห็นยาก ยกให้เห็นง่าย ๆ อย่างหนึ่งก็คือ เราใช้กระจกเงาส่องแดดแล้วฉายให้สะท้อนตรงไปที่กระดาษ ไม่ช้ากระนั้นก็จะไหม้ การที่กระดาษไหม้นั้น ก็เพราะพลังงานของดวงอาทิตย์

กรรมดังว่านี้แหละ จะเชื่อมโยงชีวิตภพนี้หรือชาติหน้า กรรมนี้แหละ ที่ทำให้มีการเกิดใหม่ และก็จะเข้าเกณฑ์ตามที่กล่าวมาแล้ว คือถ้าประกอบกรรมทำดีไว้ในชาตินี้ เราก็จะไปเกิดดีในชาติหน้าภพหน้า คือได้พบแต่สิ่งดีสิ่งรื่นรมย์ใจ ไม่มีความทุกข์ความเดือดร้อน แต่ถ้ากรรมชั่วก็จะพบแต่สิ่งอันไม่พึงใจ และทุกข์โทมนัส

ที่นี้ก็จะมาถึงความหลุดพ้นละ คือว่า กรรมนี่แหละ สิ่งเดียวเท่านั้นที่ทำให้มนุษย์มีการเกิดใหม่ถ้าปราศจากกรรมแล้ว ก็จะไม่มีการเกิดอีก จุดหมายปลายทางของพระพุทธศาสนา คือไม่มีการต้องเกิดอีก นี่แหละที่เรียกกันว่า ความหลุดพ้น หรือนิพพานละ แล้วก็ทำอย่างไรเล่าจึงจะประสบพบความหลุดพ้น ก็คือการขจัดกรรมให้หมดไป หรือทำให้ไม่มีกรรมเกิดขึ้นนั่นเอง

แล้วก็ทำอย่างไรเล่า เราจึงจะขจัดปัดเป่ากรรมให้พ้นไปเสียได้ ก็คือการกำจัด ความโลภ ความโกรธ ความหลง ให้หมดไปไม่ให้มีเหลืออยู่นั่นเอง

และเราจะขจัดปั๊ดเป่า ความโลภ ความโกรธ ความหลง ให้พ้นไปหมดไปได้อย่างไร ? เราจะกระทำได้ด้วยการปฏิบัติอริยมรรค คือมรรค ๘ อย่างเคร่งครัด มรรคอันมีองค์ ๘ นี้แหละคือมรรคาที่จะชักนำเราไปสู่การดับ หรือสิ้นทุกข์ ความเศร้าหมองโทมนัส และความสิ้นหวัง เป็นการทำกรรมให้หมดสิ้นไป และผลสุดท้ายนั้น คือการบรรลุถึงซึ่งความหลุดพ้นหรือนิพพาน อันเป็นยอดความสุขสันติที่บรรดาประชาชนคนทั่วไปมั่นหมายละ

มรรคอันมีองค์ ๘ นั้นประกอบด้วย (๑) ความเห็นชอบ (๒) ความดำริชอบ (๓) วาจาชอบ (๔) การงานชอบ (๕) เลี้ยง-ชีพชอบ (๖) ความเพียรชอบ (๗) ระลึกชอบ และ (๘) ตั้งใจชอบ ซึ่งจะอธิบายให้ละเอียดในตอนท้าย

การงานชอบนั้นหมายถึงว่า เราจะต้องรู้ต้องเข้าใจถึงอริยสัจ หรือความจริง ๔ ประการคือ

๑. **ทุกข์** ซึ่งกล่าวอธิบายว่า มนุษย์ทั้งหลายจะต้องเผชิญกับทุกข์ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง โดยไม่มีข้อยกเว้น การเกิด การตาย ชราภาพ ความหิว ความกระหาย ร้อนและเย็น ความไม่เป็นปกติของร่างกาย โรคภัย ไข้เจ็บ และอุบัติเหตุต่าง ๆ เหล่านี้แหละคือทุกข์

๒. **สมุทัย** คือเหตุแห่งทุกข์ ซึ่งมีตัณหาความปรารถนา ความดิ้นรน ความอยาก ความเสน่หาและอารมณ์เครื่องยึดหน่วงจิตใจ เช่น รูป เสียง กลิ่น รส ฯลฯ เป็นปัจจัย

๓. **นิโรธ** คือการดับทุกข์ หรือการปลดเปลื้องทุกข์ พูดได้ว่า เราจะกำจัดเหตุแห่งทุกข์ได้ ถ้าเราจะมีการควบคุมสติ และฝึกฝนตัวของเรา

๔. **มรรค** คือมรรคาที่จะชักนำเราไปสู่การดับหรือสิ้นทุกข์ ซึ่งมรรคาดังว่านี้แหละ ที่เรียกว่า มรรคอันมีองค์ ๘ หรือมรรคาแห่งคุณากร หรือบ่อเกิดแห่งความดี ถ้าคนเราปฏิบัติจัดเจนในมรรคอันมีองค์ ๘ นี้ได้แล้ว ก็จะสามารถทำการขจัดกรรมให้หมดไปสิ้นไปเสียได้ เมื่อไม่มีกรรมก็ไม่มีการเกิด และเมื่อไม่มีการเกิด ก็หมายความว่า เราอยู่พ้นวัฏสงสารและถึงซึ่งความหลุดพ้น ดังได้อธิบายชี้แจงมาข้างต้นแล้ว

หัวใจของพระพุทธศาสนา

เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเทศน์เป็นครั้งแรกแก่ปัญจวัคคีย์ ซึ่งเป็นฤาษี ๕ องค์ หลังจากที่ทรงบรรลุพระโพธิญาณหรือสำเร็จแล้ว ก็ทรงเทศน์ถึงหัวใจของพระพุทธศาสนา ๓ ประการ คือ

๑. ทางสายกลาง หรือ อริยมรรค

๒. ความจริง ๔ ประการ หรือที่เรียกว่า อริยสัจ

๓. ทางที่จะนำไปสู่ความสิ้นทุกข์ และไม่ให้มีการเกิดอีกต่อไป

๑. **ทางสายกลาง** นั้น เรียกเป็นภาษาพุทธศาสนาว่า มัชฌิมมรรค ซึ่งเป็นทางแห่งความเที่ยง คือ ไม่มีความโอนเอียงเบี่ยงบ่าย ทางหนึ่งนั้นได้แก่การหลีกเลี่ยงให้พ้นให้ไกลเสียจากการปล่อยตัวให้มัวเมากับชีวิตอันเพลิดเพลินเคลิบเคลิ้ม และชื่นชมยินดีแต่ใน รูป รส กลิ่น เสียง โดยปราศจากการระงับยับยั้งและชั่งจิต และอีกทางหนึ่งนั้นได้แก่การ พึงหลีกเลี่ยงเบี่ยงบ่ายเสียจากการดำเนินชีวิตอันเปล่าเปลืองเจ็บปวดและการทรมานกายอันไม่จำเป็นของลัทธิบำเพ็ญพรตคือการทำทรมานร่างกายให้เจ็บปวด ให้สิ้นให้สูญไปเหลือไว้แต่วิญญาณอย่างเดียวเท่านั้น

ทางสายกลางนั้น คือการทำตัวให้อยู่ตรงกลาง ๆ ระหว่างทาง ๒ สายที่พูดกล่าวมาข้างบน คือจะต้องไม่มัวเมาในความสนุกเพลิดเพลินจนเกินไป และทั้งจะต้องไม่ปฏิบัติขจัดตนทรมานให้ร่างกายเจ็บปวดแล้วเสื่อมแล้วสลายลงไปโดยไม่สามารถจะทำกรรมให้หมดไปได้

๒. **ความจริง ๔ ประการ** นั้นคือ ทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ การดับทุกข์หรือการปลดเปลื้องทุกข์ และทางที่จะชักนำไปสู่การดับหรือสิ้นทุกข์ ดังได้อธิบายมาแล้ว และ

๓. **ทางที่จะนำไปสู่ความสิ้นทุกข์** และไม่ให้มีการเกิดอีกต่อไป คือการสร้างสมคุณสมบัติ ๘ อย่างนี้ให้มีอยู่อย่างหนักแน่นใน

ตัวของเรา คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ ความเพียรชอบ ความระลึกชอบ และตั้งใจชอบ

ความเห็นชอบ ได้แก่การล่วงรู้และเข้าใจถึงความจริง ๔ ประการ คือ ทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ การดับหรือการทำให้ทุกข์หมด และทางที่จะชักนำไปสู่การดับทุกข์ และจะต้องเข้าใจถึงไตรลักษณ์ คือ (๑) ลักษณะที่ชีวิตในโลกนี้ หามีอะไรเป็นที่เที่ยงที่คงทนถาวรไม่ มีเกิดแล้วก็ต้องมีตาย บางทีวันนี้เราเห็นคนที่เรารู้จักมีความสุข พออีกสองสามวันเท่านั้น เขาเกิดระงมทมทุกข์ขึ้นมาเสียแล้ว (๒) ลักษณะที่ชีวิตในโลกนี้คับคั่งไปด้วยความเป็นทุกข์และความไม่สมถวิล ดังเราจะเห็นอยู่แก่ตาทุกเมื่อเชื่อวัน คนจนดิ้นรนกระวนกระวายเพื่อมีเงินมีทองใช้จ่ายเทียมหน้าคนอื่น ส่วนคนมีก็เป็นห่วงเป็นทุกข์ในทรัพย์สมบัติของตน คนเราเป็นทุกข์ที่ต้องเจ็บไข้ และการที่มีคนอื่นมาทำให้เดือดเนื้อร้อนใจอะไรเหล่านี้เป็นต้น และ (๓) ลักษณะที่มนุษย์เราหามีตัวตนเป็นเราเป็นเขาไม่ กรรมเป็นปัจจัยทำให้เกิดเมื่อเราตายลงไปแล้ว ร่างกายเน่าเปื่อยไป สิ่งที่จะเหลืออยู่หลังจากที่คนเราตายลงไปแล้วก็คือกรรมอย่างเดียว กรรมเป็นแรงหรือเป็นพลังงานซึ่งจะทำให้เกิด ถ้าคนใดทำกรรมไว้ดี ก็จะไปเกิดในที่ดีมีความชุ่มชื่นรื่นรมย์ ถ้าใครทำกรรมชั่วไว้ก็จะได้รับความทุกข์ มีแต่สิ่งที่ไม่น่าพึงใจ กรรมคือผลแห่งความประพฤติของคนเรานั่นเอง

ความดำริชอบ คือจะต้องสร้างสมอบรมตนไม่ให้มีความโกรธเกลียดคนอื่น มีอยู่แต่ความเมตตากรุณามนุษย์และสัตว์ทั่วไป ต้องมีสันโดษไม่ละโมบโลภมากอันเป็นเหตุแห่งความทุกข์ จะต้องทำจิตใจให้ใสสะอาดไม่หลงงมงาย รู้ผิดรู้ถูก เลือกประพฤติแต่สิ่งที่ดีที่ชอบ มีแต่ความเห็นใจผู้อื่น ไม่เบียดเบียนใคร อะไร ๆ ทำนองนี้

วาจาชอบ จะต้องพูดจาอ่อนหวานละมุนละไมไพเราะ ไม่ค่อนไม่เคาะทำให้คนอื่นต้องช้ำใจ ไม่โป้ปดมดเท็จ หรือคุยเขื่องทับถมคนอื่น มีแต่การสำรวมวาจาและถ่อมตนให้น่ารักน่าเอ็นดู เป็นที่ตั้ง

การงานชอบ ก็คือการเคร่งครัดในศีล ๕ ได้แก่ การไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ไม่ลักไม่ขโมย ไม่เอาของผู้อื่นมาเป็นของตนโดยเจ้าของมิได้ให้ ไม่ล่วงเกินลูกเมียคนอื่นและไม่ดื่มเครื่องดองของเมา

เลี้ยงชีพชอบ คือการไม่ประกอบกิจการใด ๆ อันจะเป็นพิษเป็นภัยแก่คนหรือสัตว์ และไม่ทำการงานที่จะเป็นการเบียดเบียนหรือทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน พูดง่าย ๆ ก็คือ จะต้องหากินโดยบริสุทธิ์สุจริต ไม่มีการทำให้คนหรือสัตว์เดือดร้อนนั่นเอง

ความเพียรชอบ พูดง่าย ๆ ก็ได้กับความเพียร ๔ อย่าง คือ (๑) หลีกเลี่ยงความชั่วที่ยังไม่เกิดไม่มี (๒) ถ้าเกิดมีความไม่ดีไม่งามขึ้นแล้ว ก็พยายามขจัดปัดเป่าแก้ไขเสีย (๓) พยายามสร้างสรรค์

ความดีขึ้น และ (๔) และถ้ามีสิ่งดีสิ่งงามอยู่กับตัวแล้ว ก็จงพิทักษ์รักษาไว้ให้ถาวรมั่นคง

ระลึกชอบ คือจะระลึกนึกไว้เสมออย่างมั่นคงถึงความคิดที่ถูกที่ชอบ ถ้อยคำวาจาที่ชอบที่ถูก และการกระทำอันบริสุทธิ์สุจริต ไม่เป็นพิษเป็นภัยต่อใคร เพราะว่าถ้าคนเราขาดความระวังระไว ก็อาจพลั้งพลาดเผลอไผลทำอะไรผิด ๆ ลงไปได้ ฉะนั้นเราจึงจะต้องสร้างสมอบรมและฝึกจิตให้มั่นอยู่เสมอ เพื่อที่จะได้คอยควบคุมสติของเราไว้ไม่ให้พลั้งพลาดเผลอไผลทำอะไรที่ขาดความกลมกลืนกับการคิดชอบวาจาชอบ และการทำชอบลงไปได้

ตั้งใจชอบ ก็คือการกระทำเจริญสมถวิปัสสนากรรมฐานนั่นเอง พวกฝรั่งยอมรับนับถือกันว่า ในกระบวนพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมด ข้อนี้นับว่าเป็นยอดทีเดียว เป็นสิ่งอันประเสริฐเลิศที่สุดที่พระพุทธองค์ทรงประทานให้กับพวกเรา คือทำให้เราสามารถประสบพบสุขสันติ คือความสุขสงบ อันเป็นสิ่งปรารถนาของมนุษย์ทุกผู้ทุกนาม การเจริญสมถวิปัสสนากรรมฐานนี้ จะให้เราสามารถทำจิตใจให้อยู่ในความควบคุมได้ และที่สำคัญที่สุดนั้นก็คือจะให้ทำเราสามารถทะลวงล่วงรู้และเข้าใจถึง ความจริง ๔ ประการไตรลักษณ์ และสัจธรรมความจริงอันนับว่าเป็นสิ่งเลิศประเสริฐสุดดังได้ชี้แจงมาแล้ว

ทำไมเรากราบไหว้บูชาพระพุทธรูปกัน ?

พระพุทธเจ้าทรงเน้นแก่บรรดาสาวกว่า อย่านับถือพระองค์ท่านเลย จงนับถือธรรมของท่านเถิด และเมื่อก่อนจะเสด็จดับขันธ์หรือสิ้นพระชนม์ชีพ ก็ทรงปลอบใจผู้ที่เฝ้าแหนว่า แม้ว่าพระองค์ท่านจะดับขันธ์ไป แต่ธรรมของท่านยังอยู่ให้กราบไหว้บูชา คนเรานั้นเมื่อเกิดมาแล้วก็ต้องตาย ส่วนธรรมนั้นจะไม่มีวันตาย เพราะเป็นสัจธรรมความจริง ความจริงจะต้องดำรงอยู่เสมอไป

เรารักเราเคารพพระพุทธเจ้า แต่ท่านขอให้เรานับถือธรรมของท่าน เราก็ควรจะได้ทำตาม และการกราบไหว้บูชาพระพุทธรูปก็คือการกราบไหว้บูชาธรรมของท่านตามที่ท่านทรงสั่งไว้นั่นเอง ถ้าผู้มีใจเลื่อมใสและมีตาดูแล้วจะเห็นว่า ธรรมของพุทธองค์มีอยู่ครบถ้วนในพระพุทธรูป ตามที่ศิลปินเก่าก่อนได้มั่นหมายใจในการคิดออกแบบไว้

พระเมาลีนั้น ศิลปินออกแบบเป็นเปลวเพลิงให้ใช้เป็นเครื่องหมาย และลักษณะอันเด็ดเดี่ยวแน่วแน่ของพระพุทธเจ้า คือความเพียรพยายามโดยไม่ยอมถอยถดลดละ ในการบรรลุถึงซึ่งความหลุดพ้นหรือนิพพาน

พระพักตร์ที่ทอดต่ำ มีความอิ่มเอิบ พระกรอยู่ในท่วงท่าที่สำรวม รอยยิ้มน้อย ๆ ที่ริมพระโอษฐ์ต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนแต่จะเป็น

เครื่องหมายใช้สำแดงให้ใครที่ได้เห็นตระหนักประจักษ์ถึง ความไม่จีรังยั่งยืนของชีวิตความเป็นอยู่ทั้งหลาย ชีวิตนี้เต็มไปด้วยความทุกข์และความไม่พึงพอใจ กับหามีอันใดที่จะนับว่าเป็นตัวเป็นตนของคนใดไม่ เมื่อคนตายแล้ว หามีอันใดเหลืออยู่ไม่หรอก มีเหลืออยู่อย่างเดียวเท่านั้นคือกรรมอันเป็นปัจจัยทำให้คนเราต้องเกิดใหม่ และรอยยิ้มริมพระโอษฐ์ก็ตั้งใจให้หมายถึงอย่างเดียวเท่านั้น คือ ความเมตตากรุณา

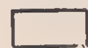
ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ลงความได้ว่า ถ้าคนเรามีแต่ความเมตตากรุณากัน เห็นใจกัน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น มนุษย์ก็จะได้พบประสบเห็นแต่ความสุขสันต์หรรษา คือสุขสันติ อันเป็นยอดแห่งความปรารถนาของมนุษย์ และนี่แหละคือที่หมายของพระพุทธศาสนาละ

เมื่อเราเห็นคนทำความเคารพธง อย่าหาว่าคน ๆ นั้นกระทำการอันปราศจากความหมายเลย เขาได้กระทำการยืนยันสนับสนุนหลักการที่ให้ประกันอิสระเสรีแก่ผู้คนพลเมืองนั่นเอง ฉะนั้นการที่ชาวพุทธกราบไหว้บูชาพระพุทธรูป ก็ด้วยความมุ่งหมายอย่างเดียวกัน หาใช่ปัจเจกบุคคลไม่หรอกที่เราเคารพสักการะ ที่ถูกนั้นเขากราบไหว้ภาวะที่พระพุทธองค์ทรงชี้ทางไว้ เขากราบไหว้บูชาธรรมของพระองค์ ถ้าผู้ใดมีสติปัญญาหยั่งถึงได้ก็จะประสบพบเห็นภาวะที่สูงส่งเลิศล้ำตระการใจในที่สุดที่จิตสำนึกของบรรดามนุษย์จะเข้าถึงได้นั้น

ก็เป็นการดีอยู่หรอกที่คนบางคนกราบไหว้บูชาพระพุทธรูป เพื่อภาวนาขอความดลจิตให้พบทางไปบรรลุพระนิพพาน แต่ความมุ่งหมายอันแท้จริงของศิลปินที่คิดออกแบบไว้นั้น เพื่อไว้คอยเตือนใจให้ประจักษ์ธรรมของพระพุทธองค์ อันมีครบถ้วนอยู่ในองค์พระพุทธรูป ดังที่พระพุทธองค์ทรงปรารถนาไว้ คือว่า อย่าเคารพสักการะพระองค์ท่านเลย จงกราบไว้ บูชาพระธรรมของพระองค์ท่านกันเถิด

บทที่ ๔

ปรัชญาอันแฝงเร้นอยู่ในสิ่งที่ใช้บูชาพระ

สิ่งที่ใช้บูชาพระนั้นมีหลายอย่าง อาทิ ดอกบัว ดอกไม้ชนิดอื่น ๆ ธูป เทียน และภาพธรรมจักร์ แล้วก็ในทุก ๆ สิ่งเหล่านี้ มีปรัชญาแฝงเร้น อันเป็นที่น่าศึกษาสนใจทั้งสิ้นดังนี้

ดอกบัว

การนิยมใช้ดอกบัวในทางพระพุทธศาสนานั้น ตั้งใจให้หมายถึงความบริสุทธิ์ผ่องแผ้ว เพราะดอกบัวนั้น ย่อมมีสภาวะงอกงามขึ้นมาจากเปือกตมโคลนเลนใต้น้ำ และได้ชูดอกสล้างพ้นพ่างพื้นน้ำขึ้นมาอย่างบรรเจิดเฉิดฉาย โดยหาได้มีราคีแปดเปื้อนจากเปือกตมโคลนเลนที่ทำให้เกิดดอกงอกงามขึ้นมานั้นไม่ วงการพุทธศาสนาได้ทำการใช้ดอกบัวกันอย่างกว้างขวางแพร่หลาย อาทิ ใช้ในการกราบไหว้เคารพบูชาพระพุทธรูป พระธรรมคำสอน และพระสงฆ์องค์เจ้า และใช้ออกแบบรูปศิลปตามทัศนะต่าง ๆ ของศิลปิน ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการชี้แจงแสดงออกซึ่งทัศนะ หรือปรัชญาแห่งพุทธศาสนา ภาวะที่ดอกบัวชูดอกงอกงามโอฬารตระการตาออกมาจากเปือกตมโคลนเลนอันเป็นสิ่งโสโครกไม่สะอาดสะอ้านแล้วหาได้แปดเปื้อนมีมลทินจากโคลนเลนที่

บัวได้งอกงามเติบโตขึ้นมานั้นไม่ ก็ตั้งใจอธิบายให้เป็นความหมายถึงว่า พระพุทธศาสนาคือสัจจะ อันเปรียบอันเทียบได้อย่างสนิทสนมกับปทุมชาติ ด้วยอำนาจอันลึกล้ำเร้นลับอย่างหนึ่งอย่างใด ทำให้สามารถงอกงามขึ้นมาจากเบือกตมเบื้องใต้ แล้วชูดอกออกสล้างพ้นพ่างพื้นน้ำขึ้นมาให้พ้นให้ปลอดจากอวิชชา คือเบือกตมใต้น้ำ แล้วชูดอกออกรับแสงสว่างจากดวงอาทิตย์อันเทียบได้กับปัญญา อันเป็นสิ่งเดียวที่จะชักนำพุทธศาสนิกชนไปสู่จุดหมายปลายหนทาง

คิด ๆ ดูก็แปลก บัวเป็นดอกไม้ที่ประหลาดน่าอัศจรรย์ยิ่ง จึงเป็นสิ่งที่น่าภาคภูมิใจในการใช้ดอกบัวเป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา ดอกมีรูปทรงงามอร่ามตา เป็นรูปกรวยพวยพุ่งขึ้นไปเบื้องบนทางเดียว คือทิศทางที่ฟ้า ที่สวรรค์สถิต สีของดอกนั้นอ่อน ๆ ไม่ร้อนแรง เป็นสีชมพูแดงเรื่อสีเดียวกับสีของกุหลาบ ซึ่งได้รับฉายาว่าเป็นราชินีของมวลผกา เกิดจากเบือกตมใต้น้ำ แล้วโผล่ดอกขึ้นมาพ้นน้ำได้อย่างผุดผาดผ่องแผ้ว โดยมิได้มีมลทินแปดเปื้อนเพื่อรับแสงสว่างจากดวงอาทิตย์ ซึ่งท่วงท่าอาการดังว่านี้ช่างสนิทสนมกลมเกลียวกับหลักรวบยอดของพระพุทธศาสนาเสียอย่างมากแสนมาก ไม่มีอันใดอีกแล้วที่จะมาเทียบได้ดีเท่า คือการหลบลี้หลีกเลี่ยงให้พ้นเสียจากอวิชชา คือความไม่รู้ ไปสู่ปัญญา คือความล่วงรู้ถึงสัจจะ อันจะนำทางในการไต่เต้าเข้าไปยังแดนสุขาวดี (Happy Land) ของคติ

ฝ่ายมหายาน หรือไปถึงซึ่งความหลุดพ้นอันเป็นที่หมายปลายทางของคติฝ่ายเถรวาท

ดอกไม้ชนิดอื่น ๆ

นอกจากดอกบัวแล้ว ยังมีดอกไม้อื่น ๆ อีก ทั้งที่มีกลิ่นหอมและที่ปราศจากกลิ่น ซึ่งพุทธศาสนิกชนใช้บูชาพระรัตนตรัยกัน ถึงดอกไม้ชนิดอื่น ๆ ก็มีลักษณะเช่นเดียวกันกับดอกบัว โดยไม่มีการผิดผันหันเห คือย่อมเป็นสัญญลักษณ์สำแดงถึงสิ่งในธรรมชาติที่สวยสดงดงาม ด้วยรูปทรง สีสรร และทั้งมีกลิ่นอันหวนหอม จรัสจรุงใจอย่างไรก็ตาม สิ่งเหล่านี้ก็มีภาวะอนิจจัง คือความไม่จีรังยั่งยืนเช่นกัน โดยที่บรรดาบุปผาผกาชาติทั้งหลายทั้งปวงนั้น ต่างก็เบ่งบานดอกออกอย่างเต็มที่เต็มทาง ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะอับเฉาโรยราและย่อยยับลง บรรดาบุปผานานาพรรณก็มีรูปทรง มีความงามและผิดแผกแตกต่างกันด้วยกลิ่น ด้วยทรงกลีบ และด้วยรูปดอก แต่ในชีวิตของบรรดาดอกไม้แต่ละดอกนั้นก็มีมรณะควบคู่อยู่ด้วย จริงอยู่ ดอกไม้ทั้งหลายมีสภาวะเติบโตและงอกงาม แต่ก็มีความทรุดโทรมเสื่อมสลายเรียงรายเคียงคู่อยู่ด้วยในบรรดาดอกไว้ทุกชนิด ความงามเจิดจ้าของดอกไม้นั้น ใช่ว่าจะมีสภาพคงทนอยู่ได้นานก็หาไม่ ไม่ช้าไม่นานก็จะถึงซึ่งกาลอวสานของมัน โดยร่วงโรยเหี่ยวแห้ง และถึงซึ่งการเสื่อมสลายมลายไปดังนี้เอง ดอกไม้จึงเป็นสัญญลักษณ์อันใช้เป็นเครื่องเตือนใจให้จดจำ

รำลึกถึงความจริงอย่างหนึ่ง คือภาวะอนิจจังอันมีอยู่ในสังสารวัฏ คือความไม่จีรังยั่งยืนของสิ่งทั้งหลายในโลก ดอกไม้หาเพียงเป็นสิ่งชี้แจงแสดงถึงภาวะอนิจจังแต่อย่างเดียวก็หาไม่ ยังได้แสดงออกบอกถึงไตรลักษณ์อีกประการหนึ่ง คือทุกข์ซึ่งมีอยู่ เป็นอยู่ และปรากฏอยู่ในโลกนี้ ทุกข์คือความหม่นหมองของสิ่งทั้งหลาย เพราะเมื่อมีเกิดก็จะต้องมีตาย และความตายนั้นย่อมเป็นทุกข์แก่สิ่งทั้งหลายทั้งปวง แม้ถึงดอกไม้ก็เช่นเดียวกัน ถ้าเป็นสิ่งมีชีวิตและพูดจาพาทีได้ ก็คงจะตะโกนโพนทนาว่าจริงหนอ ความตายนี้เป็นทุกข์ เช่นเดียวกับความรู้สึกของมวลมนุษย์ เพราะหาได้มีผู้ใดที่มีปกติจิตอยากจะตายมลายชีพไม่ และการที่ดอกไม้ทั้งหลายมีเมล็ดสืบพืชพันธุ์นั้นเล่า ก็เพื่อการเกิดขึ้นมาใหม่นั่นเอง ภาวะนี้เช่นนี้จะทำให้รู้สึกนึกถึงอย่างอื่นก็หาไม่ นอกจากภาวะอนัตตา คือการไม่มีตัวตน ไม่มีเรามีเขา ไม่ว่าสิ่งใดทั้งหลายแหล่เมื่อมีเกิดก็ย่อมมีตาย และ "ชีวิต" อย่างเดียวเท่านั้นที่ดำรงคงอยู่และไหลเลื่อนเคลื่อนต่อไปแล้วก็ด้วยพลังงานอย่างหนึ่ง ซึ่งทำให้มีการเกิดใหม่อีก และอำนาจที่ทำให้เกิดใหม่นั้นก็คือกรรมนั่นเอง สภาพของดอกไม้ก็ย่อมเป็นเครื่องเตือนใจให้เราระลึกนึกถึงภาวะกรรมด้วย กรรมซึ่งมนุษย์เองเป็นผู้ประกอบกรรมทำขึ้นไว้แต่ปางก่อน ไม่ว่าจะด้วยใจคิด หรือทางวาจา หรือทางร่างกาย ย่อมเป็นเหตุทำให้มาเกิดมาทนความระทมขมขื่น หรือมาได้รับความรื่นรมย์ ความปลอดโปร่ง

ในชีวิตในชาตินี้ และก็ด้วยกรรมอีกเช่นเดียวกันอันจะเป็นผลชักนำให้มวลมนุษย์มีการเกิดใหม่ในภพหน้า ถ้าทำกรรมดีไว้ก็จะได้ผลรื่นรมย์ใจไม่เดือดร้อน ถ้ากรรมชั่วก็จะได้รับความเดือดร้อนทุกข์ยากในชีวิต นี้คือคติในพุทธศาสนา

ความจริงในข้อนี้ก็คือ กฎแห่งกรรมนั้นอธิบายได้ดังนี้ว่า ผู้ใดหว่านพืชอะไรลงไป ก็จะได้รับผลเก็บเกี่ยวจากพืชที่หว่านลงไว้นั้น กฎดังว่านี้มั่นคงเสมอ ไม่เคยผิดพลาดแปรผัน ปัจจุบันนี้ก็คือบุตรของอดีต และเป็นบิดรมารดาของอนาคต หรือนัยหนึ่ง เราเป็นผลิตผลของความคิดวาจา และการกระทำในหนหลังของตัวเราเองโดยเด็ดขาด โดยไม่พลั้งพลาด อนึ่งย่อมเป็นสิ่งที่น่าคิดน่าสังเกตอยู่ ที่มนุษย์ทั้งหลายในโลกนี้มีภาวะ และฐานะไม่เท่าเทียมสม่ำเสมอกัน ทำไมบางคนจึงมีฐานะมั่นคง มีความสุข มีความอุดมสมบูรณ์ บางคนยากจนเข็ญใจไร้ความสุข น้ำตานองหน้า มีแต่ความชอกช้ำระกำใจอยู่เสมอ และทำไมบางคนเกิดมาตาบอดมองไม่เห็นหน บางคนก็หูหนวก หรือบางคนมีร่างกายทุพพลภาพไม่ราบรื่น ส่วนบางคนฉลาดเลิศล้ำเกินมนุษย์ตามธรรมดาสามัญ และบางคนโง่เขลาเบาปัญญาน่าอนาทร ในเรื่องนี้ท่านเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ นักปกครองและประพันธกรผู้มีชื่อเสียงชาวอังกฤษ ได้เขียนยืนยันเรื่องกรรมไว้ในหนังสือ "ประทีปแห่งทวีปอาเซีย" วรรณกรรมอันเลื่องชื่อลือชาของโลกเล่มหนึ่งว่า

อันทาสผู้เข็ญใจไร้สินทรัพย์
อาจกลับเป็นเจ้าได้ในภายหน้า
อีกกษัตริย์เคยเป็นใหญ่ในพารา
ก็ใช่ว่าจะคงเป็นอยู่เช่นนั้น
ทั้งนี้ก็สุดแต่กรรมที่ทำไว้
ถ้ากรรมดีก็จะมีแต่สุขสันต์
หากกรรมชั่วจะพาตัวให้พัวพัน
กับสิ่งสรรพ์อันเป็นทุกข์หมดสุขเอย

ธรรมจักร์หรือล้อธรรม

สัญญลักขณ์อีกอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนา ก็คือ รูปธรรมจักร์หรือนัยหนึ่งล้อธรรม ซึ่งเราประสบพบเห็นกันอยู่ทั่วไปบนธง ซึ่งพุทธมามกชักกันตามบ้านในวันสำคัญต่าง ๆ ทางพระพุทธ-ศาสนา

จิตรกร นักเขียน นักปรัชญา และศิลปินฝ่ายมัณฑนศิลปหรือศิลปินฝ่ายศิลปตกแต่ง พากันใช้เครื่องหมายธรรมจักร์นี้กันอย่างแพร่หลาย เพื่อต้องการจะสำแดงออกบอกถึงความคิดเกี่ยวกับธรรมะในพระพุทธศาสนา การหมุนล้อธรรม ย่อมหมายถึงการเทศนาสั่งสอนเผยแพร่ หรือการทำให้ธรรมะได้มีภาวะดำเนินเดินไปไกลและกว้าง

ความคิดในเรื่องใช้ธรรมจักร์นี้ มีมาก่อนคติในการสร้างพระพุทธรูปเป็นไหน ๆ แรกเริ่มเดิมทีในอินเดียสมัยโบร่ำโบราณนั้น พุทธศาสนิกชนใช้รอยพระพุทธบาทเป็นเครื่องหมายให้รำลึกนึกถึงพระพุทธองค์ แล้วครั้นต่อ ๆ มา ก็พากันเริ่มนิยมใช้ธรรมจักร์ให้เป็นเครื่องแสดงความจดจำรำลึกถึงพระพุทธองค์ และธรรมะของพระองค์ท่าน ส่วนความคิดในการก่อสร้างพระพุทธรูปนั้นเกิดขึ้นหลังสุด ในเมื่อได้รับอิทธิพลจากพวกกรีกที่เข้ามาปกครองอินเดียในสมัยบรรพกาลเนิ่นนานโน้น เพราะชาวกรีกนิยมใช้ปติมากรรมกันอย่างแพร่หลาย และการสร้างพระพุทธรูปได้ปฏิบัติจัดทำกันขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชสมัยของพระเจ้ามิลินท์ เมื่อราว พ.ศ. ๔๐๐

ทุก ๆ ส่วนในรูปของธรรมจักร์นั้นเล่า ย่อมสำแดงความหมายแก่ศิลปินอย่างบรรจบครบครัน ซี่ล้อแปดซี่นั้นหาใช่อะไรอื่นไม่ คือตั้งใจให้ชี้แจงแสดงถึงมรรค ๘ และล้อแต่ละซี่ที่มีความยาวเท่ากันนั้น ตั้งใจให้หมายถึงความยุติธรรมความไม่ลำเอียง ในวงกงล้อนั้นเล่าหมายถึงปัญญาอันจะสามารถเคลื่อนไปได้ไม่ว่าที่ไหนใกล้หรือไกล ดุมล้อนั้นหมายถึงความสงบเสงี่ยมและความมีแก่ใจไมตรี ส่วนท่อนแกนล้อหรือเพลาล้อนั้นคือ แกนแห่งสัจจะซึ่งจักร์แห่งชีวิตหมุนไปเคลื่อนไปโดยไม่มีการถอยถดลดละ

แล้วก็จักร์แห่งชีวิตนี้เป็นรูปร่างสร้างสรรค์ขึ้นมาจากโซ่ ๑๒ ขอดแห่งปัจจัย หรือปฏิจจสมุปปบาทคือการเป็นขึ้นมาเกิดขึ้นมา โดยพึ่งพิงอาศัยติดต่อเชื่อมโยงกันเป็นลูกโซ่ คือ

๑. อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดกรรม อันชักนำให้เกิดสังขาร เครื่องปรุงแต่งมีกายและจิตเป็นอาทิ

๒. กรรมเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ

๓. วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามและรูป

๔. นามและรูปเป็นปัจจัยให้เกิด อายตนคือเครื่องรู้และสิ่งที่รู้ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

๕. อายตน เป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ คือ การกระทบ การถูกต้อง

๖. ผัสสะ เป็นปัจจัยให้เกิด เวทนา ความรู้สึกทุกข์ สุข ความเจ็บปวด ทุกข์ทรมาน

๗. เวทนา เป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา คือความปรารถนา ความดิ้นรน ความอยาก ความเสน่หา

๘. ตัณหาเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน คือ การยึดเหนี่ยวเกี่ยวเกาะ

๙. อุปาทานหรือความยึดเหนี่ยวเกี่ยวเกาะเป็นปัจจัยให้เกิดภพ หรือวัฏสงสาร ความเวียนว่ายตายเกิด

๑๐. ภพเป็นปัจจัยให้เกิดชาติ คือการเกิด

๑๑. ชาติเป็นปัจจัยนำมาซึ่งชราภาพ ความโศกเศร้า ทุกข์โทมนัส และความตาย

๑๒. ชราภาพ ความโศกเศร้า ทุกข์โทมนัสเป็นปัจจัยนำมาซึ่งอวิชชา

ฉะนั้น ฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชน เราควรต้องพยายามเรียนรู้และเข้าใจ แล้วเสาะแสวงหาทางที่จะทำตนให้พ้นเสียจากจักรแห่งชีวิตวงนี้ หรือโซ่ ๑๒ ขอดแห่งปัจจัยสายนี้ หรือภาวะแห่งการพักพิงพึ่งพากันอันนี้ แล้วก็สิ่งอันเป็นปัจจัยซึ่งกันและกันอันนี้แหละที่เป็นเครื่องชักนำทำให้คนเราตายแล้วเกิดใหม่เรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุดยุติจนกว่าเราจะถึงแล้วซึ่งสัจธรรม คือการปฏิบัติขจัดเสียซึ่งอวิชชาอันเป็นต้นเหตุสำคัญยิ่งของโซ่ปัจจัย ๑๒ ขอดนี้ เมื่อใดที่เราทำลายล้างอวิชชาลงเสียได้ เมื่อนั้นปัญญาก็จะกำเนิดบังเกิดขึ้นแก่เราให้เข้าถึงสัจธรรมได้ สมเด็จพระพุทธองค์ทรงแสดงให้เป็นที่ประจักษ์แจ่มแจ้งแก่เราแล้ว ถึงทางที่จะไปสู่สัจธรรมดังว่านี้ และทางนั้นก็หาใช่อันใดอะไรอื่นไม่ คือ มรรค ๘ หรือมัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลางนั่นเอง

ธูป

ธูปเป็นเครื่องหมายใช้ชี้แจงแสดงถึงความแปรผันเปลี่ยนแปลงความไม่จีรังยั่งยืน และความเสื่อมสลายต้องมลายลงไปของสิ่งทั้งหลาย เมื่อธูปมอดไหม้ลงไปนั้น รูปเดิมของธูปก็จะเสื่อมสลายหมดสิ้นตามไปด้วย เหลือแต่การส่งกลิ่นอันตลบอบอวล ครั้นแล้วจุดหมายของธูป เหตุผลในมีภาวะเป็นธูป ก็เป็นอันเสร็จสิ้นกระบวนความ เมื่อธูปยังไม่ได้จุด เมื่อธูปยังไม่ได้มอดไหม้ ไม่ว่าธูปจะมีรูปอย่างใดชนิดไหน ธูปนั้นก็จะเป็นสิ่งหาค่าราคามิได้ ค่าของธูปนั้นขึ้นอยู่ที่ประโยชน์ของธูปอย่างเดียวเท่านั้น โดยทำนองเดียวกันอันเรือนร่างของคนเรานั้นซึ่งประกอบขึ้นมาจากขันธ์ จะหาค่าราคามิได้เช่นเดียวกันกับธูป และค่าราคาของคนนั้น ก็อยู่ที่ศักยภาพหรือความสามารถของเขาเท่านั้น คนเราก็เช่นเดียวกันกับธูปเหมือนกันจะแสดงความดีมีคุณค่าได้ก็ความสามารถปรับตัวให้กลมกลืนกับสิ่งทั้งหลายทั้งปวง และทำให้เหตุผลในการเกิดมาเป็นคนมีภาวะอุดมสมบูรณ์เท่านั้น

ชาวพุทธสำแดงแสดงสัญญลักษณ์ดังว่านี้ออกมาในรูปของธูปทั้งนี้ก็เพื่อที่จะทำให้สว่างกระจ่างแจ่มแห่งจิตภาพ หรือข้อพิมพ์ใจประทับใจ เมื่อเวลาสำรวมจิตสำรวมกายให้อยู่ในภาวะสุขสงบ ทำการระลึกนอบน้อมยึดเอารัตนตรัยเป็นที่พึ่ง อย่างเงียบสงบ ด้วย

ดวงจิตที่ผ่องแผ้ว ด้วยความชื่นชมโสมนัส และด้วยความสุจริตใจ เราก็จะได้มองอย่างทลุปรุโปร่ง เห็นการแตกแยกออกของสิ่งที่เรียกว่า สิ่ง อันประกอบกันเข้าเป็น มวล แล้วก็ทำให้เรามองเห็นค่าราคา และในระยะขณะเดียวกันนั้น อาจทำให้เห็นภาพการมอดไหม้แห่ง ความต่ำต้อยน้อยค่าของตัวของเราเอง ของอัตตาของเรา จนทำให้ เรารู้สึกว่า เราหาได้ดำรงคงอยู่แยกเป็น ตน ไม่ แต่หากจะดำรง คงอยู่ฐานเป็น มวล นี่แล้ว คือปรัชญาอันแฝงอยู่ในธูปที่จุดที่กำลัง มอดไหม้

เทียน

นอกจากดอกไม้และธูปอันเราถวายบูชาพระแล้วยังมีเทียน อีกด้วย แสงแวบวับแวววาวของเทียนที่จุดไว้หน้าพระนั้น ก็เป็น อีกอย่างหนึ่งซึ่งน่าเอาใจใส่สนใจเทียนนั้นเรามักจะจุดขึ้นเป็นคู่ และ วางไว้สองข้างตรงหน้าพระ

อันคนนั้นประกอบขึ้นมาด้วยขันธ์ และเทียนก็มีลักษณะ เช่นเดียวกัน เป็นการประกอบการกระทำของวัตถุ เมื่อยังไม่จุด เทียนเป็นสัญญลักษณ์ใช้อธิบายหมายถึงความลวงล่อฉ้อฉลของตัวตน และความเห็นแก่ตน เมื่อเปลวไฟติดขึ้นมา รู้สึกเหมือนว่ามีอะไร กำลังจะผ่านไป คือไส้เทียนจะมอดไหม้ และขี้ผึ้งจะละลาย แล้ว เปลวไฟนั้นก็จะส่งความร้อนออกมา แล้วสาดส่องออกมาเป็นแสงสว่าง

และในการสำแดงอาการเช่นนั้นของเทียน เทียนได้ทำให้ความมุ่งหมายในการถูกประกอบกรรมทำขึ้นมาเป็นลำเทียนได้อย่างครบถ้วนกระบวนความ

อนึ่ง เทียนส่งแสงให้ความสว่างผ่านความมืดออกมา และแสงนั้นหาใช่แสงข้างนอกความมืดและอวิชชาไม่ เพราะเมื่อเทียนลุกอยู่นั้น ไม่เพียงแต่เทียนจะสำแดงถึงความไม่คงทนถาวรของสสารกายภาพด้วยการเปลี่ยนสภาพจากของแข็งไปเป็นก๊าซเท่านั้น ยังได้ส่อสำแดงถึงโมหะ หรือภาวะลวง ที่ยึดมั่นว่า มีความหมายเดียว ซึ่งอันที่จริงแล้ว มีความหมายมากหลายด้วยกัน ที่ถูกนั้นคือ เทียนส่องสาดแสงไปในพิภพอันมืดมิด แล้วนำมาซึ่งเข้าใจโดยผ่านทางอวิชชา

เทียนเป็นสัญญลักขณ์อันชี้แจงแสดงถึงการเผาความไม่บริสุทธิ์ให้หมดสิ้นไป ให้เหลือไว้แต่ธาตุบริสุทธิ์เท่านั้น คนเราก็เหมือนกัน ควรจะเผากากหรือขยะที่เราสะสมพอกพูนเข้าไว้หลายต่อหลายปีมาแล้ว จากการคิดผิด ๆ แล้วเราก็จะได้ประสบพบความคิดหรือทัศนะของเนื้อหาสาระที่บริสุทธิ์ผุดผ่องกัน

เมื่อขี้ผึ้งลามละลายลงไปหมดแล้ว เทียนก็จะหมดสภาพเป็นเทียนอีกต่อไป ทั้งนี้ก็เช่นเดียวกับความงมงายหลงผิดคิดไปว่าเป็นเราเป็นเขา ซึ่งจะต้องละลายเหือดหายไป ไม่ว่าจะเป็นเทียนหรือบุคคลหรือความงมงายใหลหลงในตัวตน และความสำคัญของตน

เมื่อใดม่านแห่งความงมงายใหลหลงเผยขึ้น เมื่อนั้นความเข้าใจชีวิตด้านต่าง ๆ กันหลายร้อยหลายพันด้าน ความเข้าใจที่เปี่ยมด้วยเมตตากรุณาจะเข้ามาสำแดงแทนที่ อันเทียนส่องสาดแสงผ่านความมืดออกมานั้น เทียบได้กับพระพุทธศาสนา ซึ่งยังให้เกิดสัมโพธิญาณออกมาจากอวิชชานั่นเอง

ในพระพุทธศาสนานั้น ความรู้เชิงจิตวิสัยทั้งหลายทั้งสิ้นย่อมมีความเข้าใจเชิงวัตถุวิสัยเต็มรูปควบคู่อยู่ด้วย ดังเช่นในการศึกษาวิชาฟิสิคซ์ เราเรียนรู้ว่า ถ้าปราศจากวัตถุที่สะท้อนหรือปฏิการให้เกิดแสงเสียแล้ว เราก็มองไม่เห็นแสงนั้น ดังนั้น การที่เราไม่สามารถเข้าใจถึงแสงได้เช่นนี้ เราเรียกภาวะนั้นว่าความมืดมิดหรืออวิชชา ในการศึกษาทางพระพุทธศาสนาของเราก็เหมือนกัน เราพบว่าอวิชชาหรือความมืดมิดนี้ หาใช่สัจธรรมหรือภาวะอันแท้จริงไม่ แต่เป็นลักษณะนิเษทที่สร้างภาวะขาดแสง หรือไม่มีแสงขึ้นมาต่างหาก

ถ้าได้รับวัตถุที่ถูกที่เหมาะสม แสงแห่งความเข้าใจก็จะสะท้อนย้อนขึ้นมาในชีวิตของเรา การสะท้อนย้อนออกของแสงดังว่านั้น จะฉายเป็นลำแสงแห่งความเข้าใจขั้นสุดยอดทางอริยมรรคอันมีองค์ ๘ นั่นเอง

บทที่ ๕

สถาบันวัดของประเทศไทย

ในประเทศไทยของเรานั้น วัดได้ชื่อว่าเป็นสถาบันอันมีความสำคัญยิ่งอย่างหนึ่ง วัดหาได้เป็นสถานอันศักดิ์สิทธิ์ที่พุทธมามกพากันไปทำบุญตักบาตรสดับพระธรรมเทศนา และเพ่งจิตเจริญวิปัสสนากรรมฐานเท่านั้น ยังเป็นศูนย์ประชาคม ให้ชาวบ้านร้านถิ่นไปพบปะสังสรรค์สนทนากันในวันธรรมสวนะ เป็นแหล่งที่กุลบุตรใช้เป็นที่ศึกษาเล่าเรียน โดยที่แทบทุกวัดก็ว่าได้ มักจะมีโรงเรียนตั้งอยู่ และทั้งยังเป็นสถานีสวัสดิการอีกด้วย ทั้งนี้ดังจะเห็นได้ทั่วไปตามวัดบ้านนอก คือ เมื่อผู้คนเกิดเจ็บไข้ ก็มักจะพากันไปยังวัดขอหยูกยาจากพระสงฆ์องค์เจ้า มาทำการเยียวยารักษาโรคของตน หรือไม่ก็พระจะเป็นผู้บอกตำรับยาให้ แล้วพากันไปเจียดไปหามาทำการรักษาเอาเอง

ประเทศไทยเป็นประเทศกสิกรรม มีประชาชนพลเมืองมากกว่าร้อยละ ๙๐ ถืออาชีพในทางทำนา ทำไร่ ฉะนั้น นิสัยของประชาชนคนทั่วไป วิธีการอยู่ยั้งยังชีพ ขนบธรรมเนียมประเพณี จึงเกี่ยวข้องผูกพันกับการทำไร่ไถนาและพุทธศาสนาเสียเป็นส่วนใหญ่

และวัฒนธรรมของไทยนั้น ส่วนใหญ่ก็ตั้งต้นมาจากวัดและผูกพันอยู่กับวัดนั่นเอง

ในกระบวนการปกครองของประเทศไทยนั้น แบ่งกันเป็นหมู่บ้าน และหมู่บ้านโดยมากมักจะมีฐานะเลี้ยงตัวได้โดยไม่ต้องพึ่งภายนอก เพราะในน้ำมีปลาในนามีข้าว อันเป็นอาหารหลักซึ่งจำเป็นสำหรับชีวิตประจำวัน แล้วนอกจากนั้น บ้านช่องเป็นอันมากยังพากันปลูกผัก ปลูกกล้วย ปลูกอ้อย เลี้ยงหมู เลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ ไว้เป็นอาหารอีกด้วย แล้วก็แทบทุกหมู่บ้าน มักจะมีวัดไว้สำหรับผู้คนได้ไปทำบุญสุนทาน ฟังเทศน์ฟังธรรม และทั้งเป็นศูนย์ประชาคม ทำการฌาปนกิจ หรือเมื่อมีการแต่งงาน ก็ไปนิมนต์พระมาทำพิธี โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว วัดเป็นสถานที่ให้บริการทางจิตใจแก่ประชาชนพลเมือง คือ อำนวยความสุขสงบทางจิต และทั้งยังเป็นสถานที่ให้การศึกษาเล่าเรียนอีกด้วย พูดถึงคนรุ่นก่อนแล้ว มักได้รับการศึกษามาจากวัดกันทั้งสิ้น มีคนเป็นจำนวนไม่น้อยเรียนรู้ศิลปการช่างฝีมือ และการอ่านการเขียนจากวัด อาทิ การวาดภาพพระบฏ การหล่อพระพุทธรูป การจารตัวหนังสือลงในใบลาน ฯลฯ อะไรต่าง ๆ เหล่านี้เป็นอาทิ ชีวิตของคนในหมู่บ้าน นับตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งตายมลายชีพลงไป ผูกพันอยู่กับวัด คือ เมื่อเด็กเกิดมาก็มีการไปนิมนต์พระมาทำพิธีโกนผมไฟ เมื่ออายุถึงคราวบวชเรียนก็ไปนิมนต์พระมาสวดมนต์เย็น ทำขวัญนาค

และทำบุญฉันเช้า แล้วทำการแห่แหนพากันไปยังวัดเพื่อทำพิธีอุปสมบท เมื่อถึงคราวแต่งงานก็ต้องไปนิมนต์พระมาทำพิธีเพื่อนำมาซึ่งความศิริมงคล หรือไม่ก็ทำบุญใส่บาตรกันในตอนเช้า แล้วเมื่อมีการตายเกิดขึ้น ณ บ้านใด ก็ไปนิมนต์พระมาสวดพระอภิธรรม และเมื่อทำการฌาปนกิจ พระก็สวดพระอภิธรรมและทำพิธีบังสุกุลให้ ดู ๆ ไปแล้วชีวิตของผู้คนดูจะเกี่ยวข้องผูกพันกับพระหรือกับวัดไปเสียแทบทั้งนั้น เพราะมีพระก็จำต้องมีวัดด้วย อนึ่ง โรงเรียนประจำหมู่บ้านต่าง ๆ ก็มักจะตั้งอยู่กับวัดแทบทั้งสิ้น

อนึ่ง ย่อมเป็นประเพณีถือกันมาแต่โบร่ำโบราณว่า วัดนั้นเป็นวิหคสันติจารี คือเป็นแดนที่ใคร ๆ จะทำอันตรายนกมิได้ ตามประเพณีมีอาญาวัดว่า ถ้าใครยิงนกในอาณาเขตของวัดจะต้องถูกโบย ๓๐ ที

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า วัดเป็นศูนย์ประชาคมด้วย ดังเช่นเมื่อผู้คนพากันไปวัดทำบุญตักบาตรในวันธรรมสวนะ พอหลังจากถวายภัตตาหารให้พระขบฉันเสร็จ ก็ล้อมวงร่วมรับประทานอาหารที่เหลือจากถวายพระแล้ว คือนำอาหารเหลือจากถวายของแต่ละคนที่นำมา แล้วมานั่งล้อมวงรับประทานร่วมกัน อันนับว่าเป็นบรรยากาศที่น่าหฤหรรษ์ เพราะได้โอกาสพูดจาปราศัย แลกเปลี่ยนความรู้ความคิดความเห็นกัน อันเป็นที่รื่นรมย์ และเมื่ออิ่มหนำ

สำราญแล้ว ก็ถึงเวลาสดับพระธรรมเทศนา อันเป็นการน้อมนำจิตให้สุขสงบ ซึ่งเป็นยอดแห่งความปรารถนาของมนุษย์ โอกาสที่ชาวบ้านร้านถิ่นจะได้พบปะสังสรรค์สนทนา และบรรดาหนุ่ม ๆ สาว ๆ ได้โอกาสพบปะพูดจากันที่วัดนั้นมีอยู่มากหลาย ในวันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันงานทอดกฐิน วันมาฆบูชา งานวันปิดทองพระ วันก่อพระทรายถวายวัดต่าง ๆ เหล่านี้ คือชีวิตความเป็นไปในชนบทของประเทศไทย

ในสมัยเก่า ๆ มักนิยมสร้างวัดให้อยู่ในที่ห่างไกล สงบเงียบ ทั้งนี้เพื่อที่จะได้สะดวกสมกับบรรยากาศในการเจริญสมถ หรือวิปัสสนากรรมฐาน แต่ครั้นแล้วพอไม่ช้าไม่นาน ผู้คนก็จะค่อย ๆ พากันมาปลูกบ้านสร้างเรือนรอบ ๆ วัด หรือในที่ใกล้ ๆ กับวัด จนกลายเป็นหมู่บ้านขึ้นแถว ๆ รอบ วัดนั้น เพื่อที่จะได้ทำบุญตักบาตรแก่พระสงฆ์องค์เจ้าในวัดนั้น ดังได้กล่าวมาแล้ว วัฒนธรรมของคนไทยนั้นย่อมผูกพันพักพิงอยู่กับวัดเป็นส่วนใหญ่ และชาวบ้านร้านถิ่นก็จำเป็นต้องอาศัยบริการของวัดเสียแทบทุกสิ่งทุกอย่างก็ว่าได้

ในประเทศไทยนั้น ตามสถิติมีวัดเป็นจำนวนถึง ๒๓,๐๐๐ วัด และวัดเหล่านี้มีอยู่แทบจะทุกตำบลก็ว่าได้ และมีสงฆ์และสามเณรเป็นจำนวนถึง ๒๖๑,๓๗๗ รูป ซึ่งประจำพำนักอยู่ในวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ ใหญ่บ้างเล็กบ้างตามฐานะของหมู่บ้าน

พระนั้น ในภาษาบาลีเรียกว่า ภิกขุ ซึ่งแปลว่าผู้ขอ ตามธรรมวินัยสงฆ์ พระเหล่านี้จะต้องประกอบกิจวัตร์ออกบิณฑบาตทุก ๆ เช้า ฉะนั้น ทุก ๆ วันเวลาเช้ามืด เราจะได้เห็นภาพพระสงฆ์ออกเดินบิณฑบาตไปตามถนนต่าง ๆ ในกรุงเทพ ฯ และตามคลองตามทางมุ่งเข้าหมู่บ้านในเขตชนบท เราจะเห็นสีเหลืองจากจีวรที่ท่านครองดูเย็นตา น้อมจิตใจให้รำลึกนึกถึง ความสงบเสงี่ยม ความสุขสงบ แห่งพระบวรพุทธศาสนาอันฉายออกมาจากองค์ท่านผู้ครองผ้ากาสาวพัสตร์ อันเป็นสาวกของพระพุทธองค์ พระสงค์เหล่านี้จะจาริกตรงไปยังหมู่บ้าน อำนวยโอกาสให้พุทธศาสนิกชนได้ทำบุญสุนทานเป็นการประกอบกิจการกุศล เพื่อสร้างสมเนื้อนาบุญไว้ได้ไปเกิดดีมีความสุขในภพหน้า ขณะที่พระตรงมายังหมู่บ้านนั้น ชาวบ้านได้คอยอยู่ก่อนแล้วที่จะใส่ลงไปในบาตร ด้วยข้าวปลาอาหารเครื่องขบฉัน และธูปเทียน และดอกไม้ เพื่อไว้ให้พระนำไปบูชาพระพุทธคุณ ภาพแห่งมนุษย์สัมพันธ์ระหว่างพระกับชาวบ้านนี้ ดูเป็นที่น่ารื่นรมย์ใจและน่าแซ่ซ้องสรรเสริญยิ่งนัก ซึ่งแสดงถึงหน้าที่อันแนบแน่นแห่งการอุปการะ ปฏิการะต่อกน คือ หน้าที่ของสงฆ์นั้นคือ การกระทำสำรวมทั้งกายและใจให้อยู่ในพระธรรมวินัยแล้วเจริญรอยยุคลบาทของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยเพียรพยายามทำการศึกษาเล่าเรียนข้อธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ที่ทรงค้นพบ โดยรู้อย่างกระจ่างสว่างชัด แล้วทำการเทศนาถ่ายทอดให้แก่

ชาวบ้าน เพื่อได้จรดเดินไปบนทางที่ไม่บิดผันหันเห ทางที่ถูกต้องถ่องแท้ ทางอันมีคุณค่าที่จะนำพาให้บรรลุความสุขสงบที่แจ้งจริง อันเป็นที่ปรารถนายอดยิ่งของประชาชนคนทั้งหลาย อันชาวบ้านนั้นเล่าจำจะต้องเอาใจใส่ทำการอุปการะต่อพระโดยการทำบุญใส่บาตรและถวายปัจจัย ๔ เพื่อการอยู่ยั้งยังชีพอันจำเป็นของพระ เพราะตามธรรมวินัย พระจะประกอบอาชีพหาได้ไม่ และจะอยู่ได้ก็ด้วยการกุศลผลทานของชาวบ้านอย่างเดียวเท่านั้น

แม้ว่ากิจกรรมทางพระพุทธศาสนาจะมิได้ล่วงล้ำเข้าในอาณาบริเวณของกิจการแห่งการเมืองก็ตาม แต่พระพุทธศาสนา ก็ได้มีอิทธิพลครอบคลุมประชาชนพลเมืองผู้เป็นพุทธศาสนิกชนอยู่ไม่น้อย อิทธิพลอันนับว่าขึ้นหน้าขึ้นตาและมีความสำคัญอย่างหนึ่งนั้นก็คือ ได้ช่วยผึ่งช่วยย้อมช่วยน้อมจิตใจของผู้คนให้รู้จักเคารพคารวะผู้ที่สูงอายุกว่า หรือผู้ซึ่งมีตำแหน่งเป็นเจ้าหน้าที่ ความจริงข้อนี้ จะเห็นได้จากคำ ๒ คำ ซึ่งเราใช้กันอยู่อย่างแพร่หลาย และทั้งยังเพรียบพร้อมไปด้วยความหมายเต็มภาคภูมิอีกด้วย พ่อแม่มักจะตักเตือนหรือดุลูก ๆ ว่า "เจ้านี่ช่างไม่รู้จักผู้หลัก *ผู้ใหญ่* เสียเลย" หรือ "จงเชื่อฟังท่านเถิด เพราะท่านเป็น *เจ้าหน้าที่*" และเรามักจะได้ฟังคำชมเชยเช่นนี้เสมอว่า "หนูคนนี้แกน่ารักเสียจริง ๆ ทีเดียว ที่รู้จักเด็กรู้จักผู้ใหญ่" คือตั้งใจจะให้หมายถึงว่า รู้จักเคารพนบนอบผู้ที่สูงอายุ ผู้ที่อาวุโสกว่าตนนั้น

เอง แล้วก็อิทธิพลของพระพุทธศาสนาข้อนี้ ได้ฝังแนบแน่นเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของประชาชนคนไทย อันช่วยในการปกครองทั้งในบ้านเรือนและทั้งทางบ้านเมือง ให้มีสภาพราบรื่นขึ้นได้ส่วนหนึ่ง

อนึ่ง ชีวิตในหมู่บ้านชาวชนบทจะเป็นดังนี้คือ หลังจากที่ได้ตื่นขึ้นหุงหาอาหารเสร็จตอนเช้ามืดได้ไม่นาน บรรดาพระก็เข้าแถวเรียงหนึ่งอยู่ตรงหน้าบ้านเพื่อทำการบิณฑบาต หรือแห่งใดที่เป็นลำน้ำลำคลอง พระก็จะนั่งเรือสำปั้นลำเล็ก ๆ มายังหมู่บ้าน เพื่อรับบาตรที่ชาวบ้านใส่เป็นประจำ กิจวัตรของพระคือ ตื่นจากการจำวัดเวลาตี ๔ หรือตี ๕ พอได้ยินระฆังย่ำร่ำบอกเวลาให้ตื่น บรรดาพระก็จะพากันครองผ้าเหลือง แล้วทำการปลงอาบัติ แล้วสวดมนต์เช้า การปลงอาบัติเช้านี้ กระทำกันตามวัดบ้านนอกที่ผู้เขียนได้เคยประสบพบเห็นมา แต่ส่วนใหญ่ส่วนมากนั้นกระทำกันในตอนเย็น แล้วจากนั้นก็จาริกไปยังหมู่บ้านตั้งแต่ยังเช้า ๆ อยู่ประมาณ ๖ โมง หรือกว่า ๆ นั้น บรรดาพระเหล่านั้นจะเดินไปถึงหมู่บ้านด้วยอาการสำรวม คืออย่างแช่มช้าเดินแยกโดยไม่รวมกันเป็นหมู่เป็นพวก ถ้าเป็นหน้าน้ำท่านก็จะไปบิณฑบาตด้วยพาหนะเรือแพนาวา ในการรับบาตรของพระนั้น ท่านจะเข้าไปรับทีละองค์ องค์ใดมาก่อนเข้าก่อน องค์ไหนมาทีหลังก็เข้ารับถัดไป ไม่ว่าอาหารชนิดไหนที่ชาวบ้านถวาย พระจะปฏิเสธไม่ยอมรับหาได้ไม่ และเมื่ออาหารเต็มบาตร ชาวบ้านก็จะไม่ยัดเยียดใส่ถวาย

ให้อีก ธรรมวินัยห้ามไม่ให้พระพูดจาและไม่ให้สำแดงอารมณ์แห่งการดีใจในภัตตาหารที่ได้รับ และทั้งไม่กล่าวตอบขอบคุณชาวบ้านด้วย จริงแล้ว การถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์องค์เจ้า ทำให้ผู้ถวายได้บุญดังหนึ่งจะเป็นพรเป็นคุณากรอยู่ในตัวแล้ว และชาวบ้านต่าง ๆ นั้นเล่าควรจะขอบคุณพระที่อุตส่าห์เดินทางมาให้ใส่บาตร เป็นการนำมาซึ่งบุญซึ่งกุศลแก่ชาวบ้าน ฉะนั้น พระจึงไม่จำต้องขอบคุณชาวบ้านด้วย และเมื่อมีพระหลายองค์มาถึงหมู่บ้านพร้อม ๆ กัน ท่านก็จะเข้ารับบาตรเป็นทิวแถวเรียงหนึ่ง มาก่อนรับก่อน มาทีหลังรับถัดไป และไม่มีการพูดจากัน ท่านมาถึงท่านรับบาตร แล้วก็กลับไปโดยเงียบ ๆ ไม่มีการพูดการจาแต่อย่างใด

ถูกแล้ว ทัศนคติแห่งภาวะมีใจกว้างของพระพุทธศาสนาที่ฝังอยู่ลึก และแนบแน่นอยู่ในประชาชนคนไทย ได้ทำให้พุทธศาสนิกชนมีความเห็นอกเห็นใจประชาชนคนอื่น ๆ รวมทั้งชาวต่างชาติต่างภาษาด้วย และทั้งมีเมตตากรุณาแก่ทั้งคนและสัตว์ทั่วไปอีกด้วย คือ เมื่อใครมีทุกข์ก็แสดงการเห็นใจใคร่ที่จะช่วยให้ผ่อนคลายทุกข์และพอใจ ใครมีสุขก็แสดงความชื่นชมยินดีด้วยโดยไม่กีดไม่กัน ไม่อิจฉาริษยา แล้วก็หลักธรรมข้อมุทิตาในพรหมวิหาร ๔ นี้แหละ ที่เป็นแรงรุนให้พุทธมามกเข้าร่วมในงานการบุญการกุศลของคนทั่วไป แม้แต่จะเป็นในกลุ่มผู้นับถือศาสนาอื่นก็ตาม

แล้วก็ด้วยภาวะมีน้ำใจไมตรีอันนี้เอง ที่เป็นบารมีให้อดีตกษัตริย์ของไทยเรา ทรงพระราชทานที่ดินและสินทรัพย์ให้มีการสร้างโบสถ์คริสตศาสนา และสุเหร่าศาสนาอิสลามกันขึ้นในประเทศไทย และทั้งยังได้ทรงชักนำให้บรรดาพสกนิกรร่วมในงานการกุศลของบรรดาเหล่าชาวคริสต์และชาวมอสเล็ม โดยไม่มีการกีดกันรังเกียจเดียดฉันท์อีกด้วย ทั้ง ๆ ที่ตนเป็นพุทธศาสนิกชนก็ตาม น้ำใจของประชาชนคนไทยดังว่านี้จะได้มีการหยุดยั้งแต่อย่างใดก็หาไม่ จะดำรงคงอยู่เช่นเดียวกันนี้อีกต่อไป ถ้าน้ำจิตน้ำใจของคนไทยอันนี้สดุดหยุดยั้งขึ้นเมื่อไร ก็จะหาได้ชื่อว่าเป็นประเทศไทยอีกต่อไปไม่ เพราะว่าประเทศไทยของเรานั้น คือดินแดนแห่งเสรีภาพในการเลื่อมใสนับถือศาสนาใด ๆ ก็ได้

ในท้องถิ่นอาเซียของเรานี้ บรรดาผู้คนพลเมืองย่อมเลื่อมใสและเชิดชูความยุติธรรม และถ้าว่ากันไปให้ถูกต้องถ่องแท้แล้ว คือความยุติธรรมทางสังคมและเศรษฐกิจนั่นแล้ว อย่างไรก็ดี ขณะที่เราเลื่อมใสและยกย่องส่งเสริมความมั่งคั่งไพบูลย์ทางวัตถุนิยม เราก็เลื่อมใสและนิยมชมชอบ สภาวะธรรมนิยมของมวลมนุษย์ และของมนุษย์อันเป็นปัจเจกบุคคลอีกด้วย

ภาวะอีกอย่างหนึ่งที่วัดมีฐานะเป็นสถาบันนั้นก็คือ แทบทุกวัดย่อมจะต้องมีห้องสมุดอยู่เป็นประจำใหญ่บ้างเล็กบ้างตามลักษณะของ

วัด คือที่เรียกว่าหอพระไตรปิฎก หรือหอพระธรรม ส่วนวัดที่ไม่มีหอดังว่านี้ ก็มักจะต้องมีตู้หนังสือเก็บวรรณกรรมเกี่ยวกับธรรมไว้ด้วย วรรณกรรมดังว่านี้จะเป็นรูปของสมุดข่อยหรือหนังสือใบลานอันเป็นผูก ๆ หรือหนังสือตามธรรมดาสามัญ เพื่อพระได้ใช้เป็นสิ่งอุเทศอ้างอิงเพื่อไว้ทำการสืบสวนค้นหาข้อธรรมะในการไปแสดงธรรมเทศนาแก่ชาวบ้าน ฉะนั้น ดังที่ชี้แจงแสดงมาตั้งแต่ต้นจึงนับได้ว่าวัดนั้นคือสถาบันการศึกษาและวัฒนธรรมอันล้ำสันของประเทศไทยของเราดี ๆ นี้เอง

อนึ่ง เพื่อให้ข้อเขียนในบทนี้เกิดมีสีสันขึ้นบ้าง ข้าพเจ้าเห็นเป็นการสมควรนำคำประพันธ์ดังต่อไปนี้มาลงไว้แถมท้าย เพื่อให้เป็นที่ประทับใจแก่ผู้อ่านด้วย

เรืองเรืองไตรรัตน์พ้น พันแสง
รินรสพระธรรมแสดง ค่ำเช้า
เจดีย์ระดะแซง เสียดยอด
ยลยิ่งแสงแก้วเก้า แก่นหล้าหลากสวรรค์

นายนรินทร์ธิเบศ (อิน)

โบสถ์ระเบียงมณฑปพื้น ไพหาร
ธรรมาสน์ศาลาลาน พระแผ้ว
หอไตรระฆังขาน ภายค่ำ
ไขประทีปโคมแก้ว ก่ำฟ้าเฟือนสวรรค์

นายนรินทร์ธิเบศ (อิน)

โอ้เจดีย์ที่สร้างยังร้างรัก
เสียดายนักนึกน่าน้ำตากระเด็น
กระนี้หรือชื่อเสียงเกียรติยศ
จะมิหมดล่วงหน้าทันตาเห็น
เป็นผู้ดีมีมากแล้วยากเย็น
คิดก็เป็นอนิจจังเสียทั้งนั้น
ขอเดชะพระเจดีย์คีรีมาศ
บรรจุธาตุที่ตั้งนรังสรรค์
ข้าอุตส่าห์มาเคารพอภิวันท์
เป็นอนันต์อานิสงส์ดำรงกาย
จะเกิดชาติใดใดในมนุษย์
ให้บริสุทธิ์สมจิตที่คิดหมาย
ทั้งทุกข์โศรกโรคภัยอย่าใกล้กลาย
แสนสบายบริบูรณ์ประยูรวงศ์
ทั้งโลโภโทโสและโมหะ
ให้ชนะใจได้อย่าไหลหลง
ขอฟุ้งเฟื่องเรืองวิชาปัญญายง
ทั้งให้ทรงศีลขันธ์ในสันดาน

สุนทรภู่—นิราศภูเขาทอง

บทที่ ๖

วันวิสาขบูชา

(ซึ่งตรงกับเพ็ญกลางเดือน ๖ และกำหนดให้เป็นที่ระลึกนอบน้อมต่อพระพุทธะ)

พุทธมามกในบรรดาประเทศพระพุทธศาสนา กระทำพิธีน้อมรำลึกถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในวันเพ็ญกลางเดือนหก ส่วนพุทธมามกฝ่ายมหายาน ประกอบพิธีทางศาสนาในทางร่วมใจกันแซ่ซ้องพระพุทธองค์ ในวันที่ ๘ เมษายน ในประเทศไทย กัมพูชาและลาว เรียกวันเฉลิมฉลองวันนี้ว่าวันวิสาขบูชา แต่ในประเทศลังกาและพม่าเรียกวันเดียวกันนี้ว่า วันประกอบพิธีเวสาก

เพื่อจะไม่ให้มีการต่างแตกแยกแยะกันระหว่างพุทธมามกฝ่ายมหายาน และฝ่ายเถรวาท ในการประชุมสมัชชาพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก ครั้งที่ ๑ ซึ่งจัดให้มีขึ้น ณ นครโคลอมโบ ประเทศลังกา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๕ ได้มีมติให้กำหนดเพ็ญกลางเดือนหกเป็น "วันสมเด็จพระพุทธะ" แล้วให้ทำการเฉลิมฉลองร่วมกันในบรรดาพุทธมามกทั่วไปในโลก ดังนี้จึงเห็นเป็นการเหมาะสมที่จะนำแสดงถึงสารัตถสำคัญของเพ็ญกลางเดือนหกในบรรดาพุทธมามกทั้งหลาย ณ โอกาสวันวิสาขบูชา

พระประสูติ

ในวันเพ็ญกลางเดือนหก เมื่อ ๒๕๙๐ ปีมาแล้ว ราชโอรสองค์หนึ่งได้ทรงประสูติขึ้นมาในแว่นแคว้นแดนเนปาล พระองค์ทรงพระนามว่าสิทธัตถโคตม เมื่อทรงเป็นมานพนั้น พระองค์บังเอิญได้ทรงประสบพบเห็นทารกแรกคลอด คนชรา คนเจ็บ และคนตาย ภาวะสี่ปางในมนุษย์เหล่านี้ ทำให้พระองค์ทรงคิดขึ้นมาได้ถึงสภาวะแห่งความทุกข์ของชีวิตมนุษย์ คือ การเกิดนั้นเป็นทุกข์ ความเจ็บไข้นั้นเป็นทุกข์ ความชราภาพนั้นเป็นทุกข์ และความตายนั้นก็เป็นทุกข์ และทรงได้รับความรู้ความคิดว่า อันการจะหลีกลี้หนีไปเสียซึ่งความทุกข์ดังกล่าว ก็คือการมีภาวะอยู่พ้นสังสารวัฏ

เมื่อได้ทรงเล็งเห็นเที่ยงแท้แล้วว่า ภาวะมารดา ทารกภาพ ชรา พยาธิ มรณะ เหล่านี้ล้วนแต่นำมาซึ่งความทุกข์ ความวิปโยคโศกสลด ความเจ็บปวดรวดร้าว ความระทดระทมใจ และความไม่สมถวิล จึงทำให้พระองค์ทรงปลงพระทัยสละราชสมบัติ ศฤงคารบริวารและความสุขหฤหรรษ์ โดยทรงมีจิตคิดเมตตาที่จะช่วยปลดเปลื้องมวลมนุษย์ที่กำลังทนทุกข์กันอยู่

ทั้งนี้ก็เพราะว่า ตั้งแต่ได้ทรงกำเนิดมา ลึกลงไปในพระทัยของพระองค์นั้น ทับถมอยู่ด้วยความกรุณาปราณีต่อมวลมนุษย์ และความทุกข์อันมีอันเกิดแก่มนุษย์ชาติ ทำให้พระองค์ทรงหม่นหมอง

และเศร้าพระทัย เป็นผลทำให้ไม่ทรงยินดีปรีดาในความสุขหฤหรรษ์ของชีวิต และดังนี้เราจึงได้เห็นพระองค์ไม่ทรงชื่นชมนิยมในความสุขในสมบัติพัสถาน ความเกษมสำราญและความรุ่งโรจน์จรัสจรุง อันพระองค์ทรงมีสิทธิ ฐานทรงเป็นรัชทายาทสืบราชสมบัติตามราชประเพณี และทรงทำการสละเสียซึ่งพระมเหสีและโอรส กล่าวสั้น ๆ ก็คือ ไม่ทรงยินดีในสิ่งที่ประชาชนคนทั้งหลายพึงแสวงหาและหวงแหนแล้วทรงดำเนินดั้นดั้นไปเพื่อที่จะค้นหาวิธีรักษา และชูช่วยความทุกข์หม่นหมองของมนุษยชาติ อนึ่ง ย่อมมีความจำเป็นที่จะต้องขอให้เราท่านพึงระลึกถึงความจริงอันสำคัญไว้ด้วยว่า การสละผละจากความสุขความสำราญในชีวิตของพระองค์นั้น หาได้ทรงกระทำในยามชราไม่แต่หากในวัยทรงเป็นมานพหนุ่มแน่น ไม่ใช่เวลาทรงหย่อนพระกำลังในการชื่นชมโสมนัสโลกียสุข แต่หากในยามที่ทรงมีกำลังวังชาอย่างเต็มที่ที่จะทรงสำราญบานใจ ทรงสละเพศฆราวาส ไม่ใช่เพราะความยากจนเข็ญใจ แต่หากในระหว่างสมัยที่ทรงมั่งคั่งล้นหลาม และทั้งพูนเพียบอยู่ด้วยช่องโอกาสที่จะชื่นชมสิ่งที่นำมาซึ่งความสำราญใจทั้งหลายด้วย การทรงสละโลกีย์ครั้งนี้ก็ด้วยเหตุผลเพียงอย่างเดียวเท่านั้นคือ การจะดับเสียซึ่งความหื่นกระหายในตัณหา อันมี รูป รส กลิ่น เสียง เป็นที่มา

ทรงตรัสรู้

ทรงดั้นด้นจรดลไปในภาวะภิกขุ คือผู้ขอ และทั้งทรงปฏิบัติพระองค์เป็นนักพรตที่เคร่งที่สุด คือมีการทรมานกายและอดอาหาร จากอาจารย์สำนักหนึ่งไปยังอีกสำนักหนึ่ง ด้วยการกำหนดพระทัยในการศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับโมกขธรรม ทั้งนี้เพื่อที่จะได้ประจักษ์แจ้งถึงรหัสแห่งชีวิตของมนุษย์ แต่ทรงประสบว่า ตราบใดที่คณาจารย์เหล่านี้ยังถกเถียงโต้แย้งไม่ลงรอยกันอยู่ การที่จะสำแดงให้ประจักษ์ถึงภาวะชะตากรรมของมนุษย์ย่อมไม่เป็นที่สมถวิลของพระองค์

พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพรตดั้นด้นอยู่ในลักษณะนี้ถึง ๖ ปี ด้วยการทรมานกาย และงดเว้นอาหารจนล้มประชวรลงด้วยโรคขาดอาหาร ขนาดที่จะไม่สามารถทรงมีชีวิตอยู่ได้ แม้กระนั้นก็ตาม พระองค์ก็ยังไม่ทรงสามารถค้นพบอะไรเกี่ยวกับความทุกข์ยากของมนุษย์ได้มากไปกว่าระยะเมื่อทรงเริ่มทำการศึกษา ฉะนั้น จึงได้ตกลงปลงพระทัย เลิกการทนทรมานพระองค์ตามวิธีนี้ของนักพรตองค์อื่น แล้วทรงหันกลับมาอนุบาลพระองค์โดยวิธีที่ถูกต้อง คือการเสวยพระกระยาหารเป็นระยะในเบื้องแรก ครั้นแล้วก็เสวยอาหารแข็ง เมื่อปัญจวัคคีย์ ผู้ซึ่งติดตามพระองค์ในการแสวงหาโมกขธรรม พากันละทิ้งพระองค์ด้วยการกล่าวตัดพ้ออย่างเย้ยหยันว่า "นักพรตโคตมกลายเป็นผู้สำราญไปแล้ว ท่านเลิกการบำเพ็ญพรต และหันเข้าหา

ชีวิตแห่งความสำราญเสียแล้ว" ดังนั้น พระองค์จึงทรงดั้นด้นออกบิณฑบาตด้วยพระองค์เองเดียวดาย ด้วยลักษณะถูกทอดทิ้ง อ่อนแรงแต่เด็ดเดี่ยวไม่ยอมจำนน เมื่อพระกำลังวังชาคืนคงมาดังเดิมแล้ว จึงได้เสด็จไปประทับ ณ ใต้ร่มโพธิ ณ ฝั่งแม่น้ำเนรัญชร ใกล้ตำบลพุทธคยา ทรงกระทำการเจริญวิปัสนากรรมฐานอย่างแนบแน่น และทรงให้สัตย์ปฏิญาณว่า แม้ว่าเนื้อหนังมังสา และโลหิตจะแห้งเหือดไปไม่เหลือหลอ ก็จะไม่ขอเคลื่อนไหวจากที่ประทับตรงนั้นเป็นอันขาดจนกว่าจะบรรลุโมกขธรรม

ครั้นแล้ว ในเพ็ญกลางเดือนหก เมื่อทรงมีพระชนมายุได้ ๓๕ หลังจากที่เพียรพยายามเพ่งจิตอยู่จุดเดียว จิตของพระองค์ค่อยสว่างกระจ่างแจ่ม จนในที่สุดพระองค์ทรงบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ และทรงสามารถมองเห็นความหมายอันแท้จริงของภาวะของมนุษย์ ทรงค้นพบเหตุแห่งทุกข์ ทางปลดเปลื้องทุกข์ และบรรลุนิพพาน คือ การหลุดพ้นหรือภาวะปลอดกรรม และกำจัดเสียซึ่ง โลภ โกรธ และหลง

ปรินิพพาน

เมื่อทรงตรัสรู้แล้ว สมเด็จพระพุทธองค์ก็เสด็จตรงไปยังเมืองพาราณสี แล้วทรงแสดงปฐมเทศนา ซึ่งเรียกว่าธรรมจักกัปป-วัตนสูตร ทรงดำเนินเทศนาธรรมอยู่เป็นเวลาถึง ๔๕ ปีเต็ม ธรรมอันเป็นเครื่องให้มนุษย์ปลดเปลื้องจากความทุกข์ โดยปราศจากสิ่ง

พันธนาการ กษัตริย์ ขุนนาง พราหมณ์ พ่อค้าวาณิช กรรมกรชาย และหญิงทุกชั้นวัณณะ ได้เข้ามาร่วมในชุมนุมสงฆ์ที่ได้ทรงก่อตั้งขึ้น

และพระองค์ดับขันธ์เข้าสู่ปรินิพพาน เมื่อทรงพระชนมายุได้ ๘๐ พรรษา ที่เมืองกุสินารา แล้วก็ในวันนี้บังเอิญเป็นวันเพ็ญกลางเดือนหกอีกด้วย เมื่อ ๒๕๐๗ ปีมาแล้ว โดยตรัสจากพระโอษฐ์ไว้เป็นครั้งสุดท้ายว่าสิ่งทั้งหลายล้วนเป็นอนิจจังทั้งสิ้น และจงอย่าหยุดยั้งในการแสวงหาความหลุดพ้นเทอญ

พุทธศาสนาคืออะไร

พูดง่าย ๆ พุทธศาสนาคือการจัดระเบียบความคิด ซึ่งมุ่งถึงทัศนะ ไม่เพียงแต่แค่โลกนี้เท่านั้น แต่ถึงจักรวาลอีกด้วย คือภาวะรวมยอดของสิ่งทั้งหลายซึ่งดำรงอยู่ในจักรวาล เป็นทัศนะที่ชักนำไปสู่ความเห็นแจ้งและความเข้าใจในสภาวะของสิ่งทั้งหลาย ระบบความคิดดังว่านี้หาได้มีการชักนำให้ไปเลื่อมใสในปัจจเจกบุคคลใดบุคคลหนึ่งไม่ แต่เป็นผลของความเพียรพยายามอันยาวนานติดต่อกันของมนุษย์ที่จะเข้าใจอย่างถูกต้องถึงชีวิตและความเร้นลับของชีวิต สมเด็จพระพุทธะทรงค้นพบกฎหลายข้อขึ้นอีกครั้งหนึ่ง แล้วทรงบากบั่นที่จะเข้าใจถึงวิธีหรือลักษณะที่จะใช้กฎดังว่านั้นให้เป็นผล ที่สมเด็จพระ-พุทธองค์ทรงค้นพบนั้นก็คือ วิธีบรรลุถึงซึ่งความหลุดพ้นโดยทางนิพพาน (คือภาวะปลอดกรรม และกำจัดเสียได้ซึ่ง โลภ โกรธ หลง)

นัยหนึ่งการเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งเกี่ยวกับกฎต่าง ๆ ที่ว่ามา และการดำรงอยู่ด้วยความกลมกลืนสอดสล้องกับกฎนั้น ซึ่งควบคุมความดำรงอยู่ของชีวิตมนุษย์

มีผู้คนเป็นอันมาก ซึ่งยืนยันว่าพระพุทธศาสนาเป็นเพียงปรัชญาเท่านั้น หาใช่ศาสนาตามนัยที่เรียกกันว่า religion ไม่ คำโต้แย้งก็มีว่า ทั้งนี้ทั้งนั้นขึ้นอยู่เป็นอย่างมาก ที่คำว่า religion นั้นหมายถึงอะไรกัน ถ้าหมายถึงตามนัยแคบ ๆ แห่งทัศนาวัฒนธรรมของชาวคริสเตียนสมัยกรีกและโรม คือการยอมรับนับถือในปัจจเจกเทวะและกฎเกณฑ์บางอย่างบางประการ ในลักษณะดังว่านั้น พุทธศาสนาก็หาใช่ religion ไม่ แต่ถ้าหมายถึงความรู้สึกอันเกิดอันมีอยู่ภายในตัวมนุษย์และด้วยความรู้สึกนั้น มนุษย์นำใช้ในการติดต่อสัมพันธ์กับจักรวาล และสัมพันธภาพเช่นว่านั้น อยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ ซึ่งมนุษย์พยายามที่จะจัดระเบียบความประพฤติของตนให้อยู่ในระดับสัมมาจารี ถ้าศาสน์ซึ่งได้รับมาจากความรู้สึกนึกคิดเหล่านี้ นำความพอใจให้กับทั้งจิตและใจไม่ว่าในภาวะเหตุการณ์ใด ๆ ในชีวิตตามลักษณะดังว่านั้น พุทธศาสนาเป็น religion ดังที่ผู้มีศรัทธาเลื่อมใสทั้งในอดีตและปัจจุบัน ได้สำแดงให้เป็นที่ประจักษ์มาแล้ว อย่างไรก็ดีความสุขสงบอันลึกซึ้งย่อมเกิดแก่ผู้ที่มีชีวิตอยู่ด้วยภาวะสัมมาจารีทั่วไปเท่านั้น

อนึ่ง มีทางเดียวเท่านั้นที่จะกล่าวถึงเค้าโครงคำสอนของสมเด็จพระพุทธะ เค้าโครงนั้นมีอยู่แล้วในวิธีที่สมเด็จพระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในปฐมเทศนาอันเรียกว่าธรรมจักรกัปปวัตนสูตร หรือนัยหนึ่งการวางรากฐานแห่งภาวะสัมมาปฏิบัติ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงแสดงแก่ปัญจวัคคีย์ ณ อิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้กรุงพาราณสี

บทส่งท้าย

เพ็ญกลางเดือนหกปีนี้ ตรงกับวันศุกร์ที่ ๓๐ พฤษภาคม และในวันเพ็ญกลางเดือนหกดังว่า บรรดาพุทธมามกทั้งหลายในประเทศไทยจะพากันไปทำบุญตักบาตร และนำธูป ๓ ดอก เทียน ๑ เล่ม และดอกบัว ๒–๓ ดอกไปทำการเคารพสักการะ ณ เบื้องหน้าพระพุทธรูป เป็นการน้อมจิตรำลึกนึกถึงความดีที่พระองค์ทรงมีเมตตาสอนสั่งเวไนยสัตว์ เป็นการชี้ทางให้ได้บรรลุถึงพระนิพพานอันเป็นจุดหมายปลายทางของพุทธมามกทุก ๆ คน แต่บางท่านอาจฉงนใจว่า ทำไมจึงต้องใช้บูชาด้วยดอกบัวด้วย ทั้งนี้ก็เพราะว่าดอกบัวนั้นเป็นเครื่องหมายในทางศิลปที่สำแดงถึงปรัชญาแห่งพระพุทธศาสนาและทั้งได้ใช้ดอกบัวนี้กันอย่างแพร่หลายกว้างขวางแต่นานมาแล้ว ความหมายของดอกบัวนั้นก็คือว่า ฝังรากในเปือกตม แต่ก็งอกงามโผล่ผิวน้ำขึ้นมาด้วยลักษณะสะอาดเอี่ยม และงดงามอย่างแจ่มจ้าน่าดู แล้วก็แย้มกลีบเบ่งบานอย่างบริสุทธิ์ผุดผ่องพวยพุ่งขึ้นสู่ท้องฟ้านภาลัย อันเปรียบได้

กับสรวงสวรรค์ ฐานที่พระพุทธศาสนาเป็นสัจธรรมจึงเปรียบได้เสมอกับดอกบัว ซึ่งอำนาจอันลี้ลับทำให้ดอกงอกออกมาจากพื้นฐานอันเป็นเปือกตม เช่นเดียวกับคติในพระพุทธศาสนา ซึ่งมั่นหมายที่จะอยู่เสียให้พ้นจากภาวะอวิชชา และโลกอันสับสนอลหม่านของมนุษย์

มีดอกไม้ชนิดอื่น ๆ อีกเหมือนกันที่ใช้บูชาพระกันถึงดอกไม้ชนิดอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกับดอกบัว ย่อมเป็นสัญญลักษณ์สำแดงถึงสิ่งในธรรมชาติ ซึ่งสวยงามที่สุด แต่ก็มีภาวะอนิจจังที่สุด คือบรรดาบุปผผกาชาติทั้งหลายทั้งปวงนั้น ต่างก็เบ่งบานดอกออกอย่างเต็มที่ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะอับเฉาโรยราและย่อยยับลง บุปผชาตินานาพรรณมีรูปทรง มีความงามผิดแผกแตกต่างกัน ด้วยกลิ่น ทรงกลีบ และรูปดอก แต่ในชีวิตของบรรดาดอกไม้แต่ละดอกนั้นก็มีมรณะควบคู่อยู่ด้วย จริงอยู่มีความเติบโตและงอกงาม แต่ก็มีความเสื่อมสลายเคียงคู่อยู่ด้วย แม้ความงามของดอกไม้นั้นใช่ว่าจะคงทนอยู่ได้นานเมื่อไรไม่ช้าไม่นานก็จะต้องถึงกาลอวสานของมัน ดังนี้เองดอกไม้จึงเป็นสัญญลักษณ์เสมอเหมือนกับ ทุกข์ อันมีอยู่ในสังสารวัฏ เป็นภาวะอนิจจังและเป็นความหม่นหมองของสิ่งทั้งหลาย โดยทำนองเดียวกันบรรดาดอกไม้ทั้งหลายยังให้เกิดเมล็ดเพื่อการเกิดขึ้นมาใหม่ ก็เป็นสิ่งเตือนใจเราท่านได้อย่างดีถึงภาวะ กรรม ซึ่งมนุษย์ได้ประกอบกรรม

ทำขึ้นไว้ด้วยใจคิดหรือการกระทำ จะเป็นผลชักนำให้มนุษย์มีการเกิดใหม่ในภพหน้า นี้เป็นคติในพระพุทธศาสนาอีกเหมือนกัน

สัญญลักขณ์อีกอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนา ก็คือรูปธรรมจักร ซึ่งเราเห็นกันทั่วไปบนธง ซึ่งพุทธมามกชักกันตามบ้านในวันนี้

จิตรกร นักเขียน นักปรัชญา และศิลปิน แผนกตกแต่งย่อมพากันใช้เครื่องหมายธรรมจักร เพื่อต้องการจะสำแดงออกซึ่งความคิดเกี่ยวกับธรรมะในพระพุทธศาสนา การหมุนธรรมจักรย่อมหมายถึงการเทศนา หรือการทำให้ธรรมะได้มีภาวะดำเนินเดินไป

ซี่ล้อแปดซี่นั้นหมายถึงมรรคแปด และล้อแต่ละซี่มีความยาวเท่า ๆ กันนั้น ตั้งใจให้หมายถึงความยุติธรรม ในวงล้อนั้นหมายถึงปัญญาอันจะสามารถผ่านไปได้ไม่ว่าที่ไหน ใกล้หรือไกล ดุมล้อนั้นหมายถึงความสงบเสงี่ยมและความมีแก่ใจ ส่วนท่อนเพลาล้อนั้นคือสัจจะซึ่งจักรแห่งชีวิตหมุนไปบนเพลานี้

ในที่สุดนี้ ไม่มีอะไรเหมาะสมไปกว่าที่จะทำการรำลึกนึกนอบน้อมพระรัตนตรัยดังนี้

"อุตมงค์โกเมศแม้น กุสุมาลย์
แสงเนตรส่องเสนอปาน ปทีปแก้ว
เสาวคนธ์คู่ใจบาน โอษฐ์เทียบ ธูปนา
บูชิตตรัยรัตน์แพร้ว พรั่งพร้อมเอนทรีย์"

"อำนาจอันนอบน้อม ไตรยรัตน์
สรวมสร่างสรรพพิบัติ วิบากเศร้า
มงคลศิริพิพัฒน์ พูนเพิ่ม ข้าแฮ
อานุภาพพระเกลี่ยเกล้า สบสิ้นสิ่งประสงค์"

บทที่ ๗

วันอาสาฬหบูชา

(ซึ่งตรงกับเพ็ญกลางเดือน ๘ และกำหนดให้เป็นที่ระลึกนอบน้อมต่อพระสงฆ์)

พิธีทางพระพุทธศาสนา แห่งวันอาสาฬหบูชาเป็นการแซ่ซ้องเฉลิมฉลอง ซึ่งตั้งใจกำหนดให้เป็นที่ระลึก แก่การแสดงปฐมเทศนาของสมเด็จพระพุทธองค์ และทั้งยังเป็นสัญญลักษณ์แห่งการประกาศศาสนา ซึ่งหมายถึงการทรงตั้งต้นโปรดเทศนาพระธรรมคำสอนแก่เวไนยสัตว์อีกด้วย

อาสาฬห เป็นชื่อดาวฤกษ์กลุ่มหนึ่ง และเมื่อถึงเดือน ๘ จันทรคติ ดวงจันทร์ได้โคจรผ่านกลุ่มดาวฤกษ์นี้ ดังนั้นการเคารพบูชาในเพ็ญกลางเดือน ๘ จึงได้ชื่อว่า อาสาฬหบูชา

สมเด็จพระพุทธองค์ทรงบรรลุโพธิญาณในราตรีเพ็ญกลางเดือน ๖ ภายใต้สาขาของต้นโพธิหรือไม้อัสสัตถริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชร ตำบลอุรุเวลา ใกล้หมู่บ้านพุทธคยา ซึ่งอยู่ในรัฐพิหารของอินเดียปัจจุบัน หลังจากที่ได้ทรงตรัสรู้แล้ว พระองค์ได้ทรงประทับอยู่ที่นั่นเป็นเวลา ๗ สัปดาห์ คือ ๔๙ วันเต็ม

ในสัปดาห์ที่ ๗ ระหว่างที่ทรงประทับอยู่ ณ ที่นั้น มีชายพี่น้องสองคน ชื่อ ตปุสส และ ภัลลิก ผู้ซึ่งคุมกองเกวียนมาหยุดยั้งพักอาศัยอยู่ ณ ที่ใกล้ ๆ ได้ประสบพบเห็นพระพุทธองค์ทรงมีลักษณะบรรเจิดเฉิดฉาย จากการที่ได้ทรงบรรลุโพธิญาณมาใหม่ ๆ จึงได้ทำการน้อมถวายข้าวสัตตูแก่พระองค์ สมเด็จพระพุทธองค์ทรงรับของถวายจากพ่อค้าสองพี่น้องมาเสวย ส่วนสองพี่น้องนั้นเล่าก็เข้าทำการปวารณาตนเป็นอุบาสก เคารพนอบน้อมต่อพระพุทธองค์และยึดธรรมเป็นสรณะ ดังนั้นนายพาณิชทั้งสองจึงได้ชื่อว่า เป็นเทวะวาจิก คือ สาวกฆราวาสคู่แรก

เมื่อสัปดาห์ที่ ๗ สิ้นสุดลงแล้ว ขณะที่สมเด็จพระพุทธองค์ประทับอยู่ภายใต้สาขาของต้นไทรใหญ่ใบหนา ได้ตรงตริตรึกนึกรำพึงว่า ควรจะได้มีอะไรสักอย่างหนึ่งไว้ให้ผู้มีจิตเลื่อมใสกราบไหว้บูชาเพื่อเป็นหลักยึดถือ และครั้นแล้วก็ทรงมองไม่เห็นอื่นใดนอกจากพระธรรม พระองค์ทรงตระหนักว่า สัจธรรมที่ทรงค้นพบนั้น ย่อมเป็นสิ่งยากยิ่งที่บรรดาเวไนยสัตว์จะเข้าใจและหยั่งรู้ได้ อนึ่ง พระองค์ทรงดำริด้วยเมตตาจิตว่า สัจธรรมอันติมะ (Ultimate Reality) ที่ทรงพบไว้นั้น ควรที่จะทำการประกาศเปิดเผยเป็นการแบ่งปันให้ผู้อื่นได้รู้ได้เข้าถึงด้วย แล้วแน่พระทัยว่าจะต้องมีผู้คนชนเป็นอันมาก ที่จะสามารถได้รับประโยชน์จากการค้นพบของพระองค์ครั้งนี้ แล้วในขณะ

ระยะนั้นเองผู้ที่พระองค์ได้ทรงรำลึกนึกถึงก่อนผู้อื่นก็คือ อาฬารและอุทก อดีตพระอาจารย์ของพระองค์ แต่หากนักพรตทั้งสองบัดนี้หาชีวิตไม่แล้ว จึงได้ทรงรำลึกนึกต่อไปถึงปัญจวัคคีย์ ผู้ซึ่งเคยรับใช้พระองค์มา สมัยเมื่อพระองค์ทรงบำเพ็ญทุกข์กิริยา เมื่อตอนสมัยแรกๆ แห่งการเสาะแสวงหาโมกขธรรมของพระองค์

ดังนั้นพระองค์จึงได้ออกเสด็จไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวันแห่งกรุงพาราณสี พระองค์เสด็จถึงป่านั้นก่อนดวงอาทิตย์อัสดง เมื่อขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือนอาสาฬหคือเดือน ๘ ในป่าแห่งนั้น ปัญจวัคคีย์มองเห็นพระพุทธองค์แต่ไกล จึงได้พยายามทำตนแข็งกระด้างไม่เอาใจใส่ในพระองค์ และทั้งยังจะไม่แสดงความเคารพอีกด้วย โดยคิดเอาเองในใจว่า พระองค์คงต้องทรงล้มเหลว ไม่สามารถประสพพบสัจธรรมตามที่ทรงค้นหานั้นเป็นแน่ ครั้นเมื่อได้เผชิญพระพักตร์พระองค์ได้มองเห็นลักษณะเฉิดฉายในพระองค์ ปัญจวัคคีย์กลุ่มนี้เกิดงงงันและตกตะลึงพรึงเพริด ได้ทำอะไรลงไปโดยไม่รู้สึกตัว และลืมความคิดที่จะทำการเหยียดหยามพระองค์จนหมดจนสิ้น แล้วได้ช่วยกันทำการชำระล้างพระบาทให้พระพุทธองค์ และนิมนต์ให้พระพุทธองค์ทรงพำนักค้างแรมด้วยกับตน ต่อมาไม่ช้าไม่นาน พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสแก่ปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ว่า พระองค์ได้ทรงบรรลุโพธิญาณตามที่เพียรพยายามดั้นด้นค้นหานั้นแล้ว และทั้งยังได้ทรงค้างแรมในป่านั้นตามที่ปัญจวัคคีย์กราบทูลนิมนต์อีกด้วย

ครั้นพอวันรุ่งขึ้น อันเป็นเพ็ญเดือนอาสาฬห หรือเดือน ๘ ขณะที่ดวงอาทิตย์คล้อยเคลื่อนเลื่อนต่ำใกล้จะตกดิน พระพุทธองค์ก็ได้ทรงแสดงปฐมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ เกี่ยวกับทางสายกลาง อันเป็นมัชฌิมมรรค คือทางแห่งดุล โดยไม่มีการเอียง.อนเบนบ่าย ทางสายกลางนี้หาใช่อันใดอะไรอื่นไม่หรอก คือการขจัดหรือหลีกเลี่ยงเสียจากการลืมตัว ลุ่มหลงมัวเมาในความสุขความสำราญตระการใจ ไม่มีการยับยั้งชั่งใจ และการระเริงลุ่มหลงยินดีใน รูป รส กลิ่น เสียง และโผฏฐัพพะ คือของที่มาต้องกาย โดยไม่มีการขีดคั่นกั้นกางอย่างหนึ่ง และอีกอย่าหนึ่งก็คือ การหลีกเลี่ยงเสียจากชีวิตอันเปล่าเปลือยปราศจากประโยชน์แห่งการกระทำทุกรกิริยา ทรมานร่างกายให้เจ็บปวดรวดร้าวโดยไม่จำเป็น ซึ่งหมายถึงการบำเพ็ญพรต

ทางสายกลางหรือมัชฌิมมรรค นี่ก็คือ อารยมรรค อันมีองค์แปด ซึ่งจะชักนำให้ไปถึงซึ่งการสิ้นทุกข์ หรือสุขศานติ หรือนิพพาน ทางดังว่านี้เป็นทางแห่งคุณาการ หรือคุณธรรม อันประกอบด้วย สัมมาทิฏฐิ การปรับปรุงความเห็นให้ถูกต้อง สัมมา-สังกัปปะ การใช้ความคิดริเริ่มในทางที่ถูกต้อง สัมมาวาจา การเจรจาตกลงอันชอบด้วยหลักธรรม สัมมากัมมันตะ การประกอบการอันจะไม่เป็นภัยแก่ตนและผู้อื่น *สัมมาอาชีวะ* การประกอบอาชีพในทางที่ชอบธรรม *สัมมาวายามะ* การใช้ความพยายามอย่างถูกต้อง

สัมมาสติ การใช้สติเป็นเครื่องดำรงรักษาตนด้วยดี *สัมมาสมาธิ* การอบรมจิตใจของตนให้ถูกทาง

ครั้นแล้ว พระพุทธองค์ได้ทรงเทศนาถึงอริยสัจอันเป็นธรรมสูงสุด และเป็นหัวใจแห่งพระพุทธศาสนา อริยสัจ คือ สัจธรรมอันสมบูรณ์ ซึ่งจะปฏิเสธและเปลี่ยนแปลงหาได้ไม่ เพราะว่าเป็นความจริงสุดยอด

อริยสัจนั้นคือ

(๑) **สภาพแห่งทุกข์** สภาพแห่งทุกข์นั้นมีอยู่เป็นสากล ซึ่งอภิปรายอธิบายได้ว่า สิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายรวมทั้งมนุษย์และสัตว์จะต้องเผชิญกับสิ่งอันไม่รื่นรมย์ใจแห่งความเจ็บปวด และทุกข์ทรมานอยู่เสมอเป็นปกติ โดยไม่มีการยกเว้นแต่อย่างใด การเกิด ความตาย ชราภาพ ความหิว ความกระหาย ความรู้สึกร้อน ความรู้สึกเย็น การทำงานไม่เป็นปกติของร่างกาย พยาธิ โรคภัยไข้เจ็บ และอุปัทวันตรายทั้งหลายทั้งสิ้นเหล่านี้ คือ ทุกข์

(๒) **ที่มาแห่งทุกข์ นั้น** ตัณหา คือความปรารถนา ความดิ้นรน ความอยาก ความเสน่หา และอาเวค หรือความสะเทือนใจเป็นปัจจัย

(๓) **การขจัดปัดเป่าหรือการเยียวยาความทุกข์** คนเราจะสามารถขจัดเหตุแห่งความทุกข์เสียได้ก็ด้วยการรู้จักหักห้ามและควบคุมตนเอง และด้วยการฝึกอบรมกายและจิต

(๔) **ทางที่นำไปสู่การสิ้นทุกข์** นั้นเรียกว่า อริยมรรค อันมีองค์ ๘ แล้วก็ทางนี้เป็นทางเดียวซึ่งจะนำไปสู่การดับทุกข์ การขจัดความโทมนัสและความไม่สมหวัง แล้วก็จะพาดำเนินเดินไปถึงซึ่งภาวะสุขศานติ หรือนิพพาน อันเป็นยอดแห่งความปรารถนาของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย อริยมรรคอันมีองค์ ๘ นั้น ประกอบด้วย (๑) ความเห็นชอบหรือความเข้าใจขั้นแรก (๒) ความดำริหรือความมุ่งหมายชอบ (๓) เจรจาชอบ (๔) การกระทำชอบ (๕)ประกอบอาชีพชอบ (๖) พยายามชอบ (๗) ความระลึกชอบ และ (๘) ความตั้งมั่นชอบหรือความเจริญทางจิตใจอันนำไปสู่สมาธิเต็มภาคภูมิ หรือที่เรียกว่า การตรัสรู้

อริยมรรคนั้น อันที่จริงแล้ว มีลักษณะมากมิ่งยิ่งยวดเสียกว่ากฎ หรือข้อบังคับทางศีลธรรมเสียซ้ำไป เป็นคัลลองแห่งชีวิตเป็นทางนำไปสู่โลกซึ่งผิดแผกแตกต่างกว่าโลกที่เป็นอยู่ของเรานี้ เป็นภพหรือ ภว ซึ่งเป็นเสรีจาก ทั้งรูป และอรูปภาวะ ไม่มีทุกข์โทมนัสไม่ยินดี แล้วก็ภาวะดังนี้ยากที่มนุษย์ที่จะหยั่งรู้และเข้าใจถึงได้อย่างไรก็ตาม เป็นภาวะแห่งการปลดปล่อย หรือหลุดพ้น ที่ผู้ซึ่งบรรลุถึงภาวะดังว่านั้น จะมีเสรีจากการต้องไปเกิดใหม่ พูดง่าย ๆ ก็คือ ไม่มีการเกิดอีกต่อไป และภาวะนั้นก็คือ นิพพาน อันเป็นจุดหมายปลายทางของพระพุทธศาสนาของเรา

เมื่อได้สดับปฐมเทศนาของพระพุทธองค์ ปัญจวัคคีย์รูปหนึ่งชื่อ โกณฑัญญะ สามารถเข้าถึงธรรมตามที่พระองค์ทรงเทศนา คือเกิดได้ธรรมจักษุขึ้นมา โดยล่วงรู้เข้าใจได้ถึงว่า เมื่อมีเกิด ก็ย่อมจะต้องมีการดับ การเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา เมื่อทรงเห็นเป็นนิมิตเช่นนั้น พระพุทธองค์จึงได้ทรงตรัสว่า "อัญญาสิ อัญญาสิ" ซึ่งหมายความว่า โกณฑัญญะ เข้าถึงธรรมแล้ว ต่อแต่นั้นมา โกณฑัญญะ จึงได้รับฉายาว่า อัญญะโกณฑัญญะ แล้วโกณฑัญญะ ทำการปวารณาตนเข้าขอบรรพชาอุปสัมปทา โกณฑัญญะได้ชื่อว่าเป็นเอหิภิกขุองค์แรกในพระพุทธศาสนา เอหิภิกขุ นั้น คือ สงฆ์ซึ่งพระองค์ทรงกระทำพิธีบวชให้ด้วยพระองค์เอง

การบรรพชาอุปสมบทของโกณฑัญญะ ทำให้ โกณฑัญญะเป็นสาวกองค์แรกของพระพุทธองค์ เราท่านย่อมรู้ว่า รัตนตรัยนั้นหมายถึง พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ แล้วก็ก่อนเวลาที่โกณฑัญญะปวารณาตนเข้าอุปสมบทนั้น มีแต่พระพุทธ กับพระธรรมเท่านั้น เพราะฉะนั้น การบวชของโกณฑัญญะ จึงมีความสำคัญอยู่ไม่น้อย คือการทำให้ครบถ้วนองค์ ๓ ของไตรรัตน์ คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ดังได้กล่าวมาแล้ว และการครบถ้วนกระบวนองค์ ๓ ของรัตนตรัยนั้นสัมฤทธิ์ขึ้นในวันอาสาฬห นี้จึงเป็นความสำคัญประการหนึ่งของวันอาสาฬหบูชา ส่วนปัญจวัคคีย์อีก ๔ องค์นั้น

ได้เข้าร่วมในสังฆบริษัทในระยะเวลาต่อมาหลังจากที่ได้ซึ้งซาบในรส พระธรรมแล้ว หาใช่ในวันนั้นไม่

ดังนั้น ถ้าจะพูดกันให้ถูกให้ต้องแล้ว เพ็ญกลางเดือน ๘ นี้ ย่อมมีความสำคัญมากหลายแก่พุทธศาสนิกชน เป็นวันอาสาฬหบูชา ซึ่งพุทธบริษัทควรจะทำการเฉลิมฉลองกราบไหว้บูชา และทำบุญทำทานกันในวันนี้ เพราะว่าเป็นวันที่ระลึกของเหตุการณ์สำคัญหลายอย่างหลายประการด้วยกัน อันนับเนื่องเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา โดยสรุปได้ดังนี้ คือ

๑. สมเด็จพระพุทธองค์ทรงแสดงปฐมเทศนา ซึ่งเป็นการชี้แจงแสดงให้เห็นถึงการแพร่พระธรรมให้แผ่ขยาย และทั้งยังเป็นสัญญลักษณ์แห่งการประกาศพระพุทธศาสนา หรือนัยหนึ่งเป็นวันกำเนิดเกิดพระพุทธศาสนาอีกด้วย

๒. การบรรพชาอุปสมบทสงฆ์องค์แรกในโลก อันเป็นการก่อกำเนิดของสังฆบริษัทขึ้นมา และ

๓. ด้วยการปวารณาเข้าบวชของสงฆ์รูปแรกนี้เอง เป็นผลทำให้องค์ ๓ ของรัตนตรัยบรรจบครบถ้วนสมบูรณ์ คือได้ทำให้มีทั้งพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ อันประกอบกันเป็นพระพุทธศาสนา

เมื่อวันวิสาขบูชา กำหนดให้เป็นที่ระลึกนอบน้อมต่อพระ-พุทธองค์ และวันมาฆบูชานั้นเล่า กำหนดให้เป็นที่ระลึก นอบน้อมต่อพระธรรมคำสอนขึ้นแล้ว ฉะนั้น วันอาสาฬหบูชา จึงเป็นวันที่กำหนดให้จดจำรำลึก เพื่อทำการนอบน้อมคารวะต่อพระสงฆ์ เป็นอันครบถ้วนกระบวนความ คือองค์ ๓ แห่งไตรรัตน์ ซึ่งประกอบกันเป็นส่วนสำคัญแห่งบวรพุทธศาสนา

ฉะนั้น วันอาสาฬหบูชา จึงมีความสำคัญยิ่ง ดังได้ยกให้เห็นเป็นที่สว่างกระจ่างชัดแล้ว จึงเป็นการควรยิ่ง ที่พุทธศาสนิกชนจะได้พร้อมใจทำการทำบุญตักบาตร และฟังเทศน์ฟังธรรมกันในวันเพ็ญกลางเดือน ๘ คือวันอาสาฬหบูชา พอรุ่งขึ้นเดือน ๘ แรม ๑ ค่ำ ก็ถึงวันเข้าพรรษา ซึ่งก็เป็นอีกวันหนึ่งซึ่งเราควรพากันไปวัดวาอาราม ทำบุญสุนทาน และฟังเทศน์ อันเป็นเครื่องส่อแสดงถึงความเลื่อมใสศรัทธาของเรา เพราะวันเข้าพรรษานั้นก็มีความสำคัญและเพรียบพร้อมด้วยปรัชญาเช่นกัน ดังกล่าวแสดงไว้ในบทอื่นในหนังสือนี้

อนึ่ง เป็นข้อน่าสังเกตว่า วันอาสาฬหบูชานี้ ทางราชการเพิ่งจะได้ทำการกำหนด และประกาศให้เป็นวันสำคัญทางพระพุทธ-ศาสนา และเป็นวันหยุดราชการอีกวันหนึ่ง เอาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ นี้เอง แต่อย่างไรก็ตาม วันอาสาฬหบูชานี้ ย่อมมีความสำคัญยวดยิ่งทางพุทธศาสนาอีกวันหนึ่ง ดังได้ชี้แจงแสดงให้เห็นไว้แล้ว

บทที่ ๘

วันเข้าพรรษา

(ตรงกับเดือน ๘ แรม ๑ ค่ำ)

เข้าพรรษาคือเทศกาลจำพรรษาของบรรดาพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งมีกำหนดระยะเวลา ๓ เดือน ในระหว่างฤดูฝน ตั้งแต่เดือน ๘ แรม ๑ ค่ำ และไปสิ้นสุดลงกลางเดือน ๑๑ เป็นการถูกต้องแล้วที่เราเรียกเข้าพรรษา ว่าเทศกาลจำพรรษา เพราะว่าในระหว่างระยะเวลา ๓ เดือนดังว่านี้ บรรดาพระภิกษุสงฆ์จะต้องประจำอยู่กับวัด โดยจะไปทำการค้างอ้างแรมที่อื่นหาได้ไม่ เทศกาลจำพรรษานี้มีมาแต่ครั้งพุทธกาลแล้ว สาเหตุเกิดจากภิกษุฉัพพคีย์ จำนวน ๖ รูป ผู้ซึ่งไม่รู้จักเวลาและฤดูกาล ได้ทำการดั้นด้นไปไหนต่อไหนดังปกติ แม้กระทั่งในฤดูฝน ผู้คนได้รับความเดือดร้อนจากการที่ฉัพพคีย์ภิกษุเหยียบย่ำลงไปในผืนนา ทำให้ต้นกล้าที่ได้ทำการปักดำลงไว้เสียหาย จึงได้พากันไปร้องทุกข์ต่อพระพุทธองค์ จึงทรงประกาศให้ทำการกำหนดเข้าพรรษาอันเป็นฤดูฝน เป็นเทศกาลจำพรรษาของสงฆ์ขึ้น ซึ่งห้ามพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายจรดลดั้นด้น ด้วยเกรงว่าจะเหยียบย่ำลงไปในไร่นาที่ผู้คนทำการหว่าน หรือเพาะลงไว้ให้เกิดความเสียหายขึ้น

ได้ หรือมิฉะนั้นก็อาจจะเหยียบย่ำตัวแมลงบรรดาที่มีอยู่ชุกชุมในไร่นาระหว่างฤดูฝนให้เสียหายตายลงได้

สมเด็จพระพุทธองค์ ได้ทรงปฏิบัติเป็นตัวอย่างที่ดีในการจำพรรษาตามคำบัญญัติดังว่า โดยการประทับอยู่เสีย ณ วัดเชตวันวนาราม อันมีชื่อเสียงของอนาถบิณฑิก ในกรุงสาวัตถีที่รุ่งเรืองและมั่งคั่ง และไม่ทรงสัญจรไปไหน ๆ เป็นจำนวนถึง ๒๕ หน้าฝน คือ นานกว่าที่จำพรรษาอยู่ ณ อารามแห่งอื่น ๆ ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นจึงเป็นที่น่าสนใจใคร่รู้ว่าอนาถบิณฑิกผู้นี้ได้เชตวันมหาวิหารแล้วยกถวายให้สมเด็จพระพุทธองค์และสงฆ์สาวกใช้เป็นที่ประทับและพำนักอาศัยในระหว่างฤดูฝนมาอย่างไรบ้าง

อนาถบิณฑิกผู้นี้มีอาชีพเป็นพ่อค้าที่ขึ้นชื่อลือชาว่าเป็นบุคคลที่มั่งคั่งที่สุดของอินเดียในสมัยนั้น โดยที่เป็นพุทธมามกที่เข้มแข็งเด็ดเดี่ยว จึงปรารถนาที่จะถวายสวนใหญ่สักแห่งหนึ่งแด่สมเด็จพระพุทธองค์และสงฆ์สาวก และจัดสร้างขึ้นเป็นอาราม และสวนแห่งนั้นจะต้องมีลักษณะงดงามมากหลาย อันไม่มีแห่งใดสู้ได้ สวนใหญ่ที่อนาถบิณฑิกมั่นหมายใจไว้นั้น บังเอิญเป็นของเจ้าเชต ดังนั้นอนาถบิณฑิกจึงได้ไปหาเจ้าเชตแล้วทูลว่า ใคร่ที่จะซื้อสวนแห่งนี้ให้ได้ไม่ว่าเจ้าเชตจะทรงคิดราคาค่างวดสักเท่าใด อนาถบิณฑิกได้รับสั่งตอบจากเจ้าเชตว่า สวนแห่งนี้ทรงขายให้ไม่ได้ไม่ว่าจะให้ราคาสูง

แค่ไหน แต่อนาถบิณฑิกก็ยืนยันอยู่เช่นเดิมว่าใคร่จะขอซื้อให้ได้ในที่สุด เพื่อที่จะทำการเสือกไส อนาถบิณฑิกให้ไปพ้นเสีย จึงกล่าวด้วยสำเนียงเสียงกร้าว ๆ ขึ้นว่า "นอกจากว่าท่านจะหาเหรียญทองมาวางเรียงให้เต็มพื้นสวน ท่านจึงจะซื้อสวนนี้ไปได้"

หลังจากนั้นไม่นาน บรรดาเกวียนก็เคลื่อนขบวนกันเข้ามายังสวนนั้น ทุกวัน ๆ เห็นผู้คนจำนวนหลายร้อยสาละวนทำงานกันทั้งกลางวันและกลางคืนในการวางเรียงเหรียญทองลงตามพื้นดินภายในสวน ครั้นแล้ว เช้าวันหนึ่งอนาถบิณฑิกไปเฝ้าเจ้าเชต ทูลว่าตนเองมีอะไรที่ใคร่จะถวายให้ชม และทูลขอให้เจ้าเชตเสด็จตามตนเข้าไปในสวน เมื่อมาถึง เจ้าเชตทรงตะลึงงงงัน ที่ได้ทอดพระเนตรเห็นทั่วพื้นสวนดาดาษไปด้วยทองคำธรรมชาติอันนับเป็นสิ่งประหลาดหลาย จากนั้นมาสวนแห่งนั้นก็ได้นามว่า เชตวันมหาวิหาร ซึ่งก็แปลว่า วัดสวนเจ้าเชตเราดี ๆ นี่เอง ซึ่งยังคงมีร่องรอยแห่งความปรักหักพังเหลืออยู่ในอินเดียตราบเท่าทุกวันนี้

นี่แหละคือเรื่องราวของอาราม ซึ่งสมเด็จพระพุทธองค์ทรงประทับจำพรรษานับได้เป็นเวลา ๒๕ หน้าฝน

ถูกแล้ว ย่อมมีเนื้อหาสาระสำคัญอยู่ในเทศกาลจำพรรษาด้วยพิธีเข้าพรรษานั้น ปีนี้ตรงกับวันที่ ๒๙ กรกฎาคม ซึ่งในวันนี้อันเป็นวันสำคัญทางศาสนาวันหนึ่งนั้น บรรดาพระภิกษุสงฆ์จะพากันปัด

กวาดชำระล้างทำความสะอาดอารามของตน ทั้งยังจะจัดอาสนะให้เป็นระเบียบเรียบร้อยสะอาดหมดจด แล้วเตรียมตัวเตรียมตนที่จะปฏิบัติดำเนินกิจการทางคันถธุระให้ลุล่วงไปด้วยดีตลอดระยะเวลาเข้าพรรษาอีกด้วย ทั้งนี้เพื่อที่จะได้ถ่ายทอดความรู้ที่ตนมีอยู่ไปให้กับประชาชนทั่วไป ซึ่งเป็นการปฏิบัติหน้าที่กรณียกิจประจำวันของพระ แล้วก็ในวันศาสนาวันนี้เอง เมื่อซาบซึ้งถึงกิจวัตรอันดีงามของบรรดาพระภิกษุ บรรดาประชาชนก็จะพากันหลั่งไหลไปยังวัด เพื่อทำบุญสุนทานด้วยการถวายโภชนาหาร และเครื่องชำระล้างทำความสะอาดต่าง ๆ รวมทั้งเครื่องสักการบูชา มีดอกไม้ต่าง ๆ ทั้งจริงและทั้งที่ทำเทียมขึ้นในตอนเช้า แล้วสดับตรับฟังพระธรรมเทศนาหลังจากเพลแล้ว

พอตกบ่าย บรรดาพระภิกษุสงฆ์ก็จะพากันลงโบสถ์สวดมนต์ ครั้นแล้วพระที่อ่อนอายุก็จะทำการเคารพนบนอบบรรดาพระผู้ใหญ่ ขอขมาในการที่ที่แล้วมาอาจจะกระทำการปฏิบัติบกพร่องขึ้นได้ในการปฏิบัติธรรม แล้วขอคำสั่งสอนแนะนำจากบรรดาพระอาวุโส เพื่อที่จะได้จดจำรำลึกไว้ปฏิบัติหน้าที่ให้ดีงามต่อไปตลอดหน้าฝนที่กำลังทำการจำพรรษาอยู่นี้ เทศกาลเข้าพรรษาเป็นเวลาที่ประชาชนประกอบพิธีบวชหรืออุปสมบท อันที่จริงการบวชนาคนั้นได้ทำกันเป็นเวลา ๒ เดือนมาแล้วก่อนจะถึงวันเข้าพรรษา ซึ่งเป็นวันสิ้นสุดแห่งการทำพิธีบวชเรียน ถือกันเป็นประเพณีอันดีงามว่าบรรดาชายหนุ่มทั้งหลาย เมื่อ

อายุย่างเข้า ๒๑ ควรจะต้องทำการบวชเรียนเสีย ๓ เดือน และโดยทั่วไปแล้วก็บวชกันในระหว่างเข้าพรรษาดังว่านี้เอง อันเป็นเวลาที่บรรดาชาวไร่ชาวนาทำการไถคราด ตกกล้าและปลูกข้าวเสร็จเรียบร้อยแล้ว ชายผู้ใดที่ยังไม่ได้บวชก็จะถูกหาว่ายังเป็น "คนดิบ" อยู่ ส่วนผู้ที่บวชที่เรียนแล้วก็จะได้รับฉายาน่ายกย่องว่าเป็น "คนสุก" ว่ากันไปตามประเพณีแล้ว บรรดาพ่อแม่หญิงจะต้องพอใจได้ลูกเขยที่เป็นคนสุกแล้วด้วยกันทั้งนั้น

ในวันเข้าพรรษานี้ ย่อมเป็นประเพณีทั่วไป ที่บรรดาผู้ไปทำบุญสุนทานที่วัด จะต้องพากันแห่เทียนเข้าพรรษาไปถวายด้วย เทียนเข้าพรรษาดังว่านี้สามารถจุดทนไปได้ถึง ๓ เดือน คือตลอดเทศกาลจำพรรษาเป็นเทียนเดี่ยวขนาดใหญ่พิเศษ และโดยมากมีขนาดใหญ่และสูงเท่าขนาดคนเราดี ๆ ทีเดียว

อย่างไรก็ดี ย่อมมีความหมายอันซาบซึ้งตรึงใจในเทียนเข้าพรรษาที่ว่านี้อยู่ไม่น้อย ถูกแล้วแสงเทียนที่ตั้งบูชาอยู่หน้าแท่นพระประธานในโบสถ์เป็นสิ่งที่น่าเอาใจใส่เทียบได้เช่นเดียวกับคนเหมือนกัน ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ คือขี้ผึ้งและไส้ เมื่อยังไม่จุดนั้น เทียนสำแดงถึงโมหะหรือความหลงงมงายในตัวตนหรืออัตตาและประโยชน์โภชน์ผลของตนเองเท่านั้น เมื่อจุดขึ้นก็เกิดความร้อนแล้วเป็นเปลว

เป็นแสงขึ้น ระยะนี้เองเทียนทำหน้าที่ตามความประสงค์ที่นำขี้ผึ้งและไส้มาประกอบกันเข้า

อนึ่ง เทียนส่องแสงให้ความสว่างออกจากความมืด และหาใช่แสงชนิดเดียวกับแสงที่อยู่เหนือพ้นจากความมืดและอวิชชาคือความโง่เขลาเฉาโฉดไม่หรอก เมื่อเทียนลุกอยู่นั้น ไม่เพียงแต่จะสำแดงถึงความไม่คงทนถาวรของสสารกายภาพด้วยการเปลี่ยนสภาพจากของแข็งไปเป็นก๊าซ ยังได้ส่อสำแดงถึงโมหะหรือภาวะลวงที่ยึดมั่นว่ามีความหมายเดียว ซึ่งอันที่จริงนั้นมีมากความหมาย ที่ถูกนั้นก็คือเทียนนั้นส่องสาดแสงไปในพิภพอันมืดมิด และโดยที่เรารับว่าเราโง่จึงพอให้ความเข้าใจแก่เราได้บ้าง

เทียนเข้าพรรษาเดี่ยวที่จุดอยู่ในโบสถ์ในวันเข้าพรรษานี้เป็นสัญญลักขณ์ที่น่าเอาใจใส่สนใจ ไฟที่เทียนนั้นเผาความไม่บริสุทธิ์ให้หมดไป เหลือไว้แต่ธาตุบริสุทธิ์นั้น มนุษย์เราก็เหมือนกัน ควรที่จะพากันเผากากหรือขยะสะสมพอกพูนเข้าไว้หลายต่อหลายปีมาแล้วจากการคิดผิด ๆ ของเรา เราจะได้ประสบพบความคิดหรือทัศนะของเนื้อหาหรือสาระที่ผ่องแผ้วกัน

เมื่อขี้ผึ้งละลายไปหมดแล้ว เทียนก็จะหมดสภาพเป็นเทียนอีกต่อไป ทั้งนี้ก็เช่นเดียวกับความงมงายหลงผิดว่าเขาเป็นเรา ซึ่งก็ต้องจะละลายกระจายไป ไม่ว่าจะเป็นเทียนหรือเป็นบุคคล หรือความงมงายในตัวตนและความสำคัญของตัวตน

เมื่อใดม่านแห่งความงมงายเผยขึ้น ความเข้าใจที่มีความรัก ความเมตตา เกี่ยวกับชีวิตทุกด้านทุกทางก็เข้ามาสำแดงแทนที่ เทียนฉายแสงออกมาจากความมืดมิดนั้น เทียนได้กับพระพุทธศาสนา ซึ่งยังให้เกิดสัมโพธิญาณออกมาจากอวิชชาฉันนั้น

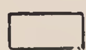
ในพุทธศาสนานั้น ความรู้เชิงจิตวิสัยทั้งหลายทั้งสิ้น มีความเข้าใจเชิงวัตถุวิสัยเต็มรูปอยู่ด้วย ดังเช่นในการศึกษาวิชาฟิสิกซ์ เราเรียนรู้ว่า ถ้าปราศจากวัตถุที่จะสะท้อนหรือปฏิการให้เกิดแสงเสียแล้ว แสงนั้นก็ไม่สามารจะเกิดมีขึ้น การที่เราไม่สามารถเข้าใจถึงแสงได้เช่นนี้ เราเรียกว่าความมืดมิดและอวิชชา ในการศึกษาทางพุทธศาสนาของเราก็เหมือนกัน เราพบว่าอวิชชาหรือความมืดนี้ หาใช่ภาวะอันแท้จริงไม่ แต่เป็นลักษณะนิเษทที่สร้างภาวะไม่มีแสงขึ้นมาต่างหาก

ถ้าได้รับวัตถุที่ถูกที่เหมาะสม แสงแห่งความเข้าใจก็จะสะท้อนขึ้นมาในชีวิตของเรา ไม่ใช่อะไรอื่น การสะท้อนของแสงดังว่านั้น จะฉายเป็นลำแสงแห่งความเข้าใจชั้นสุดยอดทางมรรค ๘ นั่นเอง

บทที่ ๙

วันออกพรรษา

(ตรงกับเพ็ญกลางเดือน ๑๑)

พรรษา แปลว่า ฤดูฝน ออกพรรษา แปลตรง ๆ ก็คือ การออกไปหรือพ้นไปของฤดูฝนนั่นเอง วันออกพรรษาตรงกับวันเพ็ญกลางเดือน ๑๑ สารัตถสำคัญของวันออกพรรษานั้นก็คือ นับแต่วันนี้เป็นต้นไปจนกว่าจะถึงวันเข้าพรรษาใหม่ บรรดาพระภิกษุสงฆ์ซึ่งทำการจำพรรษามาแล้วเป็นเวลา ๓ เดือนเต็ม คือนับแต่วันเพ็ญกลางเดือน ๘ ถึงเพ็ญกลางเดือน ๑๑ จำต้องปฏิบัติตามพระวินัยคือจะออกไปทำการค้างอ้างแรม ณ ที่แห่งหนึ่งแห่งใด นอกจากวัดที่ท่านประจำพำนักอยู่หาได้ไม่นั้น วันออกพรรษาเป็นเครื่องหมายถึงการสิ้นสุดแห่งการจำพรรษา และบรรดาพระภิกษุสงฆ์จะออกไปทำการค้างอ้างแรมนอกวัดที่สำนักพักประจำอยู่ได้ ตามความจำเป็นของท่าน

ความสำคัญอีกอย่างหนึ่งของวันออกพรรษาก็คือ ตลอดเวลา ๓ เดือนแห่งการจำพรรษานั้น บรรดาพระภิกษุสงฆ์จะต้องสวดปาฏิโมกข์ในโบสถ์ทุก ๆ ๑๕ วัน ปาฏิโมกข์นั้นหาใช่อะไรอื่น คือศีล ๒๒๗ ข้อ ที่บรรดาพระภิกษุสงฆ์จำต้องถือปฏิบัตินั่นเอง และนับแต่

วันออกพรรษาเป็นต้นไป บรรดาพระภิกษุสงฆ์จะได้รับการผ่อนผันให้ไม่จำต้องสวดปาฏิโมกข์ทุก ๆ ๒ สัปดาห์ได้

และความสำคัญอีกอย่างหนึ่งของวันออกพรรษาก็คือ วันนี้ถือว่าเป็นวันปวารณา ซึ่งบรรดาพุทธศาสนิกจะพากันหลั่งไหลไปวัดทำบุญตักบาตร และถวายอาหารให้บรรดาพระภิกษุสงฆ์ได้ขบฉัน อันเป็นการทำบุญสุนทานที่จำเป็น ส่วนพระภิกษุสงฆ์จะลงโบสถ์ในตอนบ่าย ทำการสารภาพความผิดความบกพร่องว่ามีอันใดบ้างที่พระภิกษุสงฆ์พึงปฏิบัติตาม แล้วทำการขออภัยขอลุแก่โทษในข้อบกพร่องพลั้งพลาดนั้น และให้คำมั่นสัญญาว่าจะได้ปรับตนแก้ไขให้ดีให้สมบูรณ์ขึ้นต่อไป ครั้นแล้วทำการสดับตรับฟังคำตักเตือนแนะนำจากพระผู้อาวุโสที่ช่วยตักเตือนและแนะนำให้เพื่อพระบวรพุทธศาสนาจะได้ดำรงคงถาวรยืนยาว และผุดผ่องเป็นยองใย

นี่แหละคือหลักและปรัชญาของวันออกพรรษาคือแสดงออกบอกถึงสัมพันธภาพอันดีระหว่างพระภิกษุสงฆ์ผู้อาวุโส ซึ่งมีหน้าที่คอยแนะนำตักเตือนพระผู้อ่อนอาวุโสหรืออ่อนประสบการณ์ ให้ปฏิบัติตนด้วยดีมีคุณธรรม ส่วนพระผู้อ่อนอาวุโสนั้นเล่า ก็เชื่อฟังและแก้ไขปรับปรุงตนให้ต้องตามพระวินัย และปฏิบัติตนให้ถูกต้องสมบูรณ์ยิ่ง ๆ ขึ้น

ส่วนสัมพันธภาพอันดีที่มีอยู่กับประชาชนนั้นเล่า ประชาชนย่อมมีภาระถวายภัตตาหารและเครื่องใช้ไม้สอยอันจำเป็น เพื่อทำบุญเป็นเครื่องการช่วยอยู่ยั้งยังชีพของบรรดาพระภิกษุสงฆ์ ส่วนพระภิกษุสงฆ์ก็ย่อมจะต้องสำนึกถึงหน้าที่ที่มีอยู่ต่อประชาชนอยู่เสมอ คือการศึกษาฝึกฝน ให้เป็นที่ประจักษ์แจ้งเจนจัดในพุทธธรรมในอันที่จะสามารถเทศนาสั่งสอนให้ประชาชนได้เข้าใจ และล่วงรู้ในพระธรรมคำสอน เพื่อได้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาปสาทะอย่างมั่นคงไม่เสื่อมคลาย แล้วทำการสำรวจตรวจดูตนเองว่า ตลอดเวลา ๓ เดือนที่จำพรรษามานั้น ได้ปฏิบัติตนบกพร่องผิดพลาดขาดความสมบูรณ์อะไรลงไปบ้าง ถ้ามีก็คิดแก้ไขปรับปรุงเสียใหม่ให้ดีให้สมบูรณ์ขึ้น ถ้ามีการปฏิบัติตามหลักการดังว่านี้ การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างพระกับชาวบ้าน ก็จะดำเนินเดินไปด้วยดี คือต่างก็ตระหนักถึงการร่วมมืออุปการะปฏิการะต่อกันอันเป็นสิ่งจำเป็นของสังคม

อนึ่งมีข้อความปรากฏอยู่อีกอย่างหนึ่งว่า เมื่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบรรลุอนุตตรสัมโพธิญาณแล้ว พระพุทธองค์ทรงรำลึกถึงพระพุทธมารดาซึ่งเสวยสุขอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิต สวรรค์นั้นมีอยู่ด้วยกันรวม ๖ ชั้นคือ

๑. จาตุมหาราชิก

๒. ดาวดึงส์ ซึ่งเป็นสวรรค์ชั้นของพระอินทร์

๓. ยามา

๔. ดุสิต

๕. นิมมานนรดี และ

๖. ปรนิมมิตวสวัสดี

สวรรค์ชั้นดุสิตนับว่าเป็นสวรรค์อยู่ในชั้นสูงชั้นหนึ่ง คือชั้นที่ ๔ แต่อย่างไรก็ตาม บรรดาทวยเทพซึ่งเสวยสุขอยู่บนสวรรค์ชั้นต่าง ๆ นั้น ก็ยังคงต้องข้องอยู่ในสังสารวัฏฏ์อย่างเดียวกับมนุษย์ จึงได้นามว่า กามาวจร คือผู้ที่ยังข้องอยู่ในกาม ทางที่ดีที่สุดนั้นพระพุทธองค์นั้นจำจะต้องทรงโปรดให้พระพุทธมารดาหยั่งเห็นหยั่งรู้ถึงปรมัตถ์สัจจธรรมจึงจะเป็นแนวทางให้ประสบพบภาวะอยู่เหนืออยู่พ้นวัฏฏสงสาร โดยหมดสภาพที่จะเป็นกามาวจรอีกต่อไป

ด้วยมีพระพุทธประสงค์จำนงหมายดังว่านี้ สมเด็จพระ-พุทธองค์จึงทรงเสด็จขึ้นไปโปรดพระพุทธมารดา แต่หาได้ทรงเสด็จขึ้นไปถึงสวรรค์ชั้นดุสิตแต่อย่างใดไม่ ได้เสด็จขึ้นไปแค่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ซึ่งเป็นเพียงสวรรค์ชั้นที่ ๒ เท่านั้น ทั้งนี้โดยตั้งพระทัยให้พระพุทธมารดาใช้ความเพียรพยายามลำบากตรากตรำพระวรกายบ้างในการที่พระพุทธมารดาเสด็จไต่เต้าจากสวรรค์ชั้นดุสิตลงมายังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อสดับพระธรรมเทศนาพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ ซึ่ง

พระพุทธองค์ทรงแสดงถวายเป็นการโปรดพระพุทธมารดาตามพุทธ-ประสงค์ จนพระพุทธมารดาทรงบรรลุอรหันตภาพ

เวลาที่พระพุทธองค์ทรงเสด็จขึ้นไปนั้นเป็นเทศกาลเข้าพรรษา ครั้นเมื่อเสด็จกลับลงมาถึงมนุษยโลก คือ ณ วัดสังกัสแห่งสังกัสนคร ครั้งพุทธกาลนั้น พอดิบพอดีกับเทศกาลวันออกพรรษา คือแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ อนึ่งบรรดาผู้คนพลเมืองซึ่งพากันวิตกกังวลและเป็นห่วงใยว่าสมเด็จพระพุทธองค์จะทรงพราก จากไปเลยบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ไม่ทรงกลับตรงลงมาอีก ครั้นเมื่อได้เสด็จกลับลงมาเช่นนี้ ฝูงชนจึงต่างแซ่ซ้องและยินดีเป็นที่ยิ่ง ได้พากันใส่บาตรกันเป็นการใหญ่ อันได้ชื่อว่าตักบาตรเทโว

ดังนั้นจึงได้มีประเพณีทำบุญตักบาตรเทโวกันในวันออกพรรษาสืบต่อกันมาจนกระทั่งปัจจุบันทุกวันนี้ ถือกันเป็นสำคัญว่าสมเด็จพระพุทธองค์เสด็จลงมาจากเทวโสก และชาวพุทธบางท้องถิ่นถือวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ว่าเป็นวัน "พระพุทธเจ้าเปิดโลก"

และพิธีดังว่านี้เรียกกันทั่วไปว่า เทโวโรหนะ ซึ่งแปลว่า "การหยั่งลงจากเทวโลก"

เพื่อป้องกันไม่ให้ชนบางกลุ่มต้องพิศวงสงสัย จึงใคร่ขออธิบายไว้ด้วยว่า ผู้รู้ผู้สนใจในพระพุทธศาสนา ย่อมตระหนักประจักษ์ดีว่า พระพุทธศาสนานั้นเน้นให้เห็นสิ่ง กาย กับ จิต และการไปสวรรค์ดังว่านี้ ก็ คือโดยทางกระแสจิตนั่นเอง

การทอดกฐิน

วันออกพรรษาตามติดด้วยการทอดกฐิน วันออกพรรษา ตรงกับเดือน ๑๑ ขึ้น ๑๕ ค่ำ พอวันรุ่งขึ้นคือเดือน ๑๑ แรม ๑ ค่ำ ก็เป็นวันเริ่มต้นแห่งการทอดกฐิน ซึ่งมีระยะเวลายาวนาน ๑ เดือนเต็ม คือตั้งแต่ต้นเดือน ๑๑ แรม ๑ ค่ำ ไปจนถึงเพ็ญกลางเดือน ๑๒ อันเป็นวันลอยกระทง ซึ่งจะไม่ขอกล่าวในที่นี้ เพราะว่าไม่ใช่พิธีทางพระพุทธศาสนา

ความสำคัญของการทอดกฐินนั้นก็คือ การนำผ้ากฐินไปถวายยังอารามต่าง ๆ โดยปกติผู้คนผู้เป็นพุทธศาสนิก จะนำผ้ากฐินไปถวายที่วัดกันเป็นหมู่เป็นพวก ไม่ใช่บุคคลคนเดียว และโดยประเพณีนิยมมักจะทำพิธีแห่แหนไปกันอย่างครึกครื้นรื่นรมย์ ด้วยการประโคมด้วยดนตรี ปี่พาทย์ หรือเครื่องดนตรีชนิดอื่น ๆ มีวัดเป็นจำนวนมากที่เป็นพระอารามหลวง และ ณ พระอารามหลวงดังว่านี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเลือกสรรวัดไปทรงทำการทอดด้วยพระองค์เองบ้าง และพระราชทานให้บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ทรงทอดบ้าง พระราชทานให้ส่วนราชการต่าง ๆ องค์การ ห้างร้านและสถาบันบางแห่ง และบุคคลบางคน เป็นผู้รับมอบหมายให้ไปทอดบ้าง ผลัดเปลี่ยนเวียนกันไป แต่ละปีมักไม่ค่อยซ้ำกัน

เรื่องราวของการทอดกฐินมีมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล คือ ครั้งหนึ่งมีภิกษุชาวเมืองปาไถยรัฐ ๓๐ รูป จะมาเฝ้าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ เชตวนาราม เมืองสาวัตถี แต่มาไม่ทันพรรษา จึงจำต้องพักจำพรรษาอยู่เสียที่เมืองสาเกต พอออกพรรษาแล้วก็รีบรุดจะไปเฝ้า เดินกรำแดดกรำฝนมาตามทางที่เต็มไปด้วยเบือกตก จีวรจึงชุ่มโชกและเนื้อตัวเปียกปอน เมื่อมาถึงวัดเชตวันและเข้าเฝ้าพระพุทธ-องค์ สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงทราบถึงความลำบากตรากตรำของภิกษุเหล่านั้น จึงทรงพระพุทธานุญาตให้ภิกษุเหล่านั้นรับผ้ากฐินในระยะเวลาหลังออกพรรษาไปแล้วหนึ่งเดือนได้จึงได้กลายเป็นประเพณีกระทำสืบต่อกันมาจนปัจจุบันทุกวันนี้ ครั้นต่อ ๆ มา การรับกฐินเกิดความลำบากขึ้นเป็นต้นว่า ผ้ากฐินที่ถวายไม่พอแก่จำนวนสงฆ์ สงฆ์ไม่สามารถจะตัดสินได้ว่า ผ้านั้นสงฆ์องค์ใดควรจะเป็นผู้ได้รับ สมเด็จพระผู้มีพระภาคจึงทรงบัญญัติสิกขาบทเพิ่มเติม เป็นการผ่อนผันให้เป็นความสะดวกในพระธรรมวินัย ประทานพระบรมพุทธานุญาตให้ภิกษุผู้จำพรรษามา ๓ เดือนเต็ม ผู้มีจีวรเก่ากว่าเพื่อน และเจนจัดในพระธรรมวินัย เป็นผู้รับผ้ากฐิน และให้ภิกษุที่จำพรรษามาด้วยกันทำการอนุโมทนาสาธุ

ประเพณีการทอดกฐินของไทยนั้น ได้ปฏิบัติจัดทำกันอย่างแพร่หลาย คือทั่วทั้งประเทศ และในหมู่ประชาชนคนทั่วไป นับตั้งแต่

องค์พระมหากษัตริย์ลงมาจนถึงบุคคลธรรมดาสามัญ นับได้ว่าเป็นการแสดงออกบอกถึงสัมพันธภาพอันดีที่มีอยู่ระหว่างพระกับประชาชน หน้าที่ของพระนั้นเล่า คือการเอาใจใส่ศึกษาอบรมให้เจนจัดในพุทธศาสน์และธรรมวินัย แล้วทำการเทศนาสั่งสอนให้ประชาชนได้เข้าใจได้ล่วงรู้ถึงพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ เพื่อได้เกิดความเลื่อมใสเกิดศรัทธาปสาทะ รู้จักตระหนักถึงถนนหนทางที่จะนำไปสู่จุดหมายปลายทางของพระพุทธศาสนา คือนิพพาน หรือความหลุดพ้น อันนำมาซึ่งสุขสันติยอดแห่งความปรารถนาของมนุษย์

และหน้าที่ของประชาชนนั้นก็คือ การคอยระวังระไวเอาใจใส่ไปทำบุญตักบาตรถวายอาหาร และเครื่องใช้ไม้สอยอันจำเป็นอย่างอื่นสำหรับพระ เพราะว่าภิกขุนั้นแปลว่าผู้ขอ อยู่ยั้งยังชีพได้ก็ด้วยการมีใจกุศลอนุเคราะห์อุปการะของประชาชนแก่พระ รวมทั้งการนำผ้ากฐินไปถวายเปลี่ยนเครื่องสบงจีวรชุดเก่าที่หย่อนอ่อนสภาพลงไปแล้ว ดังในกรณีทอดกฐินดังกล่าวมาแล้วด้วย

ทั้งนี้ นับได้ว่าเป็นสมานฉันท์อันน่าจรรโลงใจระหว่างพระกับประชาชน

พิธีทอดกฐินของชาวบ้านร้านถิ่นนั้นก็คือ ทำการแห่แหนองค์กฐินไปยังวัดที่จองไว้ในการทอด พร้อมด้วยเครื่องประโคมอันครึกครื้นรื่นรมย์ พิธีทอดกฐินของชาวบ้านนี้ เป็นสิ่งที่น่าชื่นชมรมณีย์ และน่าแซ่ซ้องสนับสนุน เป็นการร่วมกันทำบุญสุนทาน โดยจิตใจชื่นบานสนุกสนาน ดังการไปร่วมสนุกปิคนิคกันอีกโสดหนึ่งด้วย

ตามประเพณีของชาวบ้านนั้น เมื่อการแห่แหนองค์กฐิน ไปถึงวัดแล้ว ก็ไปทำการชุมนุมกันที่ศาลาการเปรียญ แล้วทำการถวายภัตตาหารเพลแก่บรรดาพระทั้งวัด หลังจากพระขบฉันเสร็จเรียบร้อยแล้ว บรรดาผู้คนที่ไปร่วมชุมนุมทอดกฐินก็รับประทานอาหารร่วมกันอันเป็นสิ่งที่รื่นรมย์ใจให้ความสุขยิ่งนัก ครั้นพอหลังเที่ยงไปแล้ว บางรายก็มีเทศน์ ๑ กัณฑ์ อันธรรมกถึกแสดงถึงอานิสงส์ของการทอดกฐิน หลังจากนั้นพากันแห่องค์กฐินไปเดินเวียนขวารอบโบสถ์ ๓ รอบ และในการเดินแห่รอบโบสถ์นั้น มักจะมีวงกลองยาวทำการประโคมไปด้วยตามประเพณี แล้วก็นำผ้ากฐินเข้าโบสถ์ ซึ่งมีบรรดาพระทั้งวัดนั่งชุมนุมรอคอยอยู่ แล้วก็มาถึงสิ่งที่เป็นหัวใจของการทอดกฐิน คือการกรานกฐินซึ่งผู้เป็นบุคคลเจ้าของกฐิน จะกล่าวกรานกฐินต่อหน้าชุมนุมสงฆ์ดังต่อไปนี้

"ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอน้อมถวายผ้ากฐิน กับทั้งบริวารเหล่านี้แก่พระสงฆ์ ขอพระสงฆ์จงรับผ้ากฐินกับทั้งบริวารเหล่านี้ของข้าพเจ้าทั้งหลาย รับแล้วจงกรานกฐินด้วยผ้านี้เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนานเทอญ" พอจบคำถวาย พระสงฆ์ก็รับ สาธุ พร้อมกัน ครั้นแล้วเจ้าอาวาสจะเป็นผู้กล่าวต่อชุมนุมสงฆ์เป็นภาษาบาลีซึ่งแปลออกได้เป็นใจความดังนี้

"ผ้ากฐินนี้ ถวายให้กับชุมนุมสงฆ์ของเราโดยพุทธศาสนิกผู้มีศรัทธาปสาทะ และเพรียบพร้อมอยู่ด้วยคุณงามความดีมีสัมมาจารี และได้อุตส่าห์มาวัดด้วยตนเอง เพื่อถวายผ้ากฐินนี้ โดยมิได้ทำการกำหนดลงไปโดยเฉพาะเจาะจงว่า ถวายแก่สงฆ์องค์ใด โดยมอบให้ชุมนุมสงฆ์ของเราเป็นผู้พิจารณาวินิจฉัยกันเองว่า สงฆ์องค์ใดในชุมนุมของเราจำเป็นต้องใช้ครองไตรนี้ และสงฆ์องค์ใดในชุมนุมของเรา ถึงแล้วซึ่งอานิสงส์ประการที่ ๕ คือการกระทำให้ก่อเกิดประโยชน์และความไพบูลย์ในทางสมณกิจ และสงฆ์องค์ใดในชุมนุมนี้ที่ปฏิบัติโดยเคร่งครัดตามวินัยมาติกาทั้ง ๘ ประการ"

ส่วนรายละเอียดแห่งพิธีกรรมในการถวายผ้ากฐิน นั้นมีดังนี้ เมื่อทายกได้กล่าววาจาถวายผ้ากฐินจบลงแล้ว ต่อจากนั้นก็เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ ซึ่งจะต้องทำพิธีกรรมต่อไป เบื้องแรกนั้นก็จะต้องทำการอุปโลกน์กรรมเสียก่อน เพื่อตกลงกันว่า ภิกษุรูปใดผู้มีคุณสมบัติที่ควรจะครองผ้ากฐิน คำอุปโลกน์กฐินนั้นแบ่งเป็น ๒ แบบ คือ

๑. แบบมหานิกายใช้อุปโลกน์ด้วยภาษาไทยล้วน ๆ

๒. แบบธรรมยุตนิกายใช้อุปโลกน์ด้วยภาษาบาลี

ถ้าหากกฐินหลวง คำอุปโลกน์จะต้องระบุพระบรมนามาภิไธยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วย (เฉพาะรูปที่ ๑) ส่วนคำ

อุปโลกน์รูปที่ ๒, ๓, ๔, ก็เป็นแบบเดียวกันหมดทั้งแบบกฐินหลวงและราษฎร์

คำอุปโลกน์ รูปที่ ๑

(โดยมากนิยมให้เจ้าอาวาสอุปโลกน์)

"ผ้ากฐินทาน กับทั้งผ้าอานิสงส์บริวารทั้งปวงนี้เป็นของสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภาร พระองค์สมเด็จพระปรมินทรมหาธรรมิราชาธิราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ กอปรด้วยพระราชศรัทธาทรงพระอุตสาหะ เสด็จพระราชดำเนินนำมาพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์เสนามาตยราชบริพาร พระราชทานแด่พระภิกษุสงฆ์ซึ่งอยู่พรรษากาลถ้วนไตรมาส ในอาวาสวิหารนี้

ก็แลผ้าพระกฐินทานนี้ บังเกิดมีแก่สงฆ์ในกาลอันสมควรแก่กฐินัตถารกิจดังนี้ มีพระบรมพุทธานุญาตไว้ว่า ให้ภิกษุซึ่งอยู่จำพรรษากาลถ้วนไตรมาสแล้วทำกฐินัตถารพิธีด้วยผ้าที่บังเกิดในจีวรกาลเช่นนี้ เมื่อได้กรานกฐินนั้นแล้ว อานิสงส์คุณห้าประการจะพึงสัมฤทธิ์แด่สงฆ์ทั้งปวง ผู้ใดได้กรานกฐิน คือไม่ต้องอาบัติโทษด้วยจาริตสิกขาบท ๑. ผู้ปราศจากไตรจีวรได้ไม่ต้องอาบัติด้วยทุติยกฐินสิกขาบท ๑. ฉันคณะโภชน์ได้ไม่เป็นอาบัติด้วยคณะโภชน์สิกขาบท ๑. เก็บอติเรกจีวรได้ไม่เป็นอาบัติด้วยปฐมกฐินสิขาบท ๑. จีวรลาภอันเกิด

ขึ้นในอาวาสจะเป็นของภิกษุผู้กรานกฐินแล้ว ๑. กับทั้งจีวรกาลยืดออกไปในฤดูเหมันต์ทั้งสี่เดือน ดังนี้ บัดนี้ พระสงฆ์ทั้งปวงจะมีความปรารถนาเพื่อทำกฐินัตถารกิจหรือไม่ ถ้ามีความสามัคคียินยอมพร้อมกันจะทำกฐินัตถารกิจแล้วไซร้ จงให้สัพย์สัญญาสาธุการให้พร้อมกัน"

(พระสงฆ์รับ "สาธุ")

คำอุปโลกน์ รูปที่ ๒

"สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงอนุญาตกฐินัตถารกิจนั้นให้เป็นการเฉพาะบุคคล สงฆ์ก็ดี จะกรานกฐินไม่ได้ แต่เพราะอนุโมทนาแห่งสงฆ์และคณะ และอัตถารกิจแห่งบุคคล กฐินเป็นอันสงฆ์อันคณะอันบุคคล กรานแล้ว ดังนี้ ก็แลผ้าพระกฐินทานนี้ ควรแก่ภิกษุผู้มีจีวรอันเก่าหรือมีจีวรทุพพลภาพ หรือภิกษุรูปใดจะอุตสาหะและสามารถทำจีวรกรรมให้สำเร็จได้ในวันเดียว ให้เป็นกฐินัตถารกิจต้องตามพระบรมพุทธานุญาต มิให้วิธีวินัยนิยมเคลื่อนคลาดได้ บัดนี้พระสงฆ์ทั้งปวงจะเห็นสมควรแก่พระภิกษุรูปใด จงพร้อมกันอนุญาตให้แก่ภิกษุรูปนั้นเทอญ"

(พระสงฆ์รับ "สาธุ")

คำอุปโลกน์ รูปที่ ๓

"ผ้าพระกฐินทาน กับทั้งผ้าอานิสงส์บริวารทั้งปวงนี้ ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นสมควรแก่ท่านผู้มีชื่อนี้ (ลงชื่อท่านผู้จะได้รับผ้ากฐิน

แล้วต่อไปให้ยกคุณตามที่มี คือ ผู้เป็นอธิบดีสงฆ์ในพระอารามนี้ หรือมีวัสสายุกาลมาก หรือเป็นพหูสูตผู้ทรงธรรมทรงวินัยหรือเป็นผู้ชี้แจงชักนำให้พรหมจารีสงฆ์ บริษัทรื่นเริงหรือเป็นอุปัชฌาย์อาจารย์ของกุลบุตรเป็นอันมาก หรือเป็นผู้ให้โอวาทานุสาสน์แก่ภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ หรือเป็นผู้ทรงกฐินมาติกาฉลาดรู้ในวินัยกรรม จะไม่ให้วินัยนั้น ๆ กำเริบ) มีสติปัญญาสามารถ อาจจะทำกฐินนัตถารกิจให้ต้องตามพระบรมพุทธานุญาตได้ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงอนุมัติเห็นว่าพระสงฆ์ทั้งปวง จะยินยอมพร้อมกันถวายผ้าพระกฐินทาน กับทั้งผ้าอานิสงส์บริวารทั้งปวงนี้แก่ท่านผู้มีชื่อนี้.............. .. ..ถ้าภิกษุรูปใดเห็นไม่สมควร จงทักท้วงขึ้นในท่ามกลางสงฆ์ ถ้าเห็นสมควร จงสาธุการขึ้นให้พร้อมกัน”

(พระสงฆ์รับ “สาธุ”)

คำอุปโลกน์ รูปที่ ๔

“ผ้าพระกฐินทาน กับทั้งผ้าอนิสงส์บริวารทั้งปวงนี้ ถ้าแลพระภิกษุสงฆ์บริษัทมีเอกฉันทานุมัติพร้อมกันยอมถวายแด่ท่านผู้มีชื่อนี้........ ..ด้วยอุปโลกน์วาจานี้

ส่วนผ้ากฐินทานนั้น แม้ถึงพระสงฆ์ทั้งปวงจะยินยอมพร้อมกันถวายด้วยอุปโลกน์วาจา ตามพระบรมพุทธานุญาต เพราะฉะนั้นขอพระสงฆ์จงทำกรรมสันนิษฐานว่า จะถวายผ้าพระกฐินนั้นแก่ท่าน

ผู้มีชื่อนี้............ด้วยญัตติทุติยกรรมอันไม่กำเริบควรแก่ฐานะ ณ กาลบัดนี้แล"

แล้วดำเนินการสวดญัตติทุติยกรรมต่อไป

คำอุปโลกน์ดังกล่าวมานี้ เป็นแบบคณะมหานิกายใช้กันอยู่ในปัจจุบัน

วิธีการอุปโลกน์ ถ้าหากเป็นกฐินราษฎรถวายก็ให้ตัดคำว่า "พระ" จากคำว่ากฐินออกเสียใช้เพียง "กฐิน" และจากคำว่าเป็นของ........ก็ให้ระบุชื่อผู้เป็นปัจจัยทานาธิบดีตามฐานานุฐานะของผู้ถวาย

ว่าตามหลักแล้ว ไตรกฐินนี้ควรจะได้แก่พระที่ขาดแคลนผ้าไตร และเป็นสมณะที่ปฏิบัติศาสนกิจเป็นอย่างดี คือ มีการปฏิบัติเคร่งครัดตามธรรมวินัย และเทศนาเผยแพร่พุทธธรรมแก่ประชาชนได้อย่างดีมีผล แต่ในทางปฏิบัตินั้นเป็นอีกอย่างหนึ่ง คือมักจะอุปโลกน์เจ้าอาวาสให้เป็นผู้ได้รับไตรกฐินแทบทุกรายไป เมื่อสงฆ์ผู้ได้รับมอบครองไตรเรียบร้อย ก็มีการสวดของชุมนุมสงฆ์ เป็นการอวยชัยให้พรแก่ผู้คนที่ร่วมกันมาทอดกฐินเป็นภาษาบาลี ซึ่งแปลออกได้ใจความดังนี้คือ "ขอให้ท่านทั้งหลายมีอายุยืนยาวถึงร้อยปี มีร่างกายแข็งแรงปราศจากโรคาพยาธิ ประสงค์ปรารถนาสิ่งใดขอให้บรรลุตามใจหมายจะทำการงานสิ่งใดขอให้พบประสบความสำเร็จ ได้รับแต่ประโยชน์โภชผลยิ่ง ๆ ขึ้น ขอจงได้รับชัยชนะและความสำเร็จเสมอไป ท่านพุทธศาสนิกผู้มีจิตเลื่อมใสศรัทธา เราขอให้พรดังว่านี้แก่ท่าน"

เมื่อพระให้ศีลให้พรแล้ว ก็เป็นอันเสร็จสิ้นพิธี ผู้คนก็พากันออกจากโบสถ์

ส่วนที่เกี่ยวกับพิธีหลวงนั้น จะเป็นดังนี้ คือ

เมื่อพระสวดญัตติทุติยกรรมจบแล้ว พระสงฆ์เจ้าอาวาสองค์ครองกฐิน บางวัดก็พินทุที่อาสนสงฆ์ต่อหน้าพระสงฆ์แล้วจึงลงจากอาสนสงฆ์ไปครอง บางองค์ก็อุ้มผ้าไตรกฐินลงจากอาสนสงฆ์ เจ้าหน้าที่สังฆการีจะตีระฆังสัญญาณให้ปี่พาทย์บรรเลงจนกว่าพระจะครองผ้าเสร็จ กลับมานั่งยังอาสนสงฆ์ ตอนพระองค์ครองกลับมาจะก้าวขึ้นยังอาสนสงฆ์ เจ้าหน้าที่จะตีระฆังอีกครั้งหนึ่ง เป็นสัญญาณให้ปี่พาทย์หยุดบรรเลง ต่อจากนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ เสด็จไปทรงประเคนเครื่องบริขารพระกฐิน เสร็จแล้วพระสงฆ์องค์ครองตั้งพัดขึ้นยถา ฯลฯ พระสงฆ์ทั้งนั้นตั้งพัดยศขึ้นพร้อมกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงหลั่งน้ำจากพระเต้าทักษิโณทกกรวดน้ำ พระสงฆ์รับ สพฺพี ฯลฯ สุขํ พลํ แล้วพระองค์ครองขึ้น เกณิยานุโมทนาคาถา ว่ารูปเดียวจนจบ คือ อคฺคิหุตฺตํ มุขา ยญฺญา ฯลฯ ทายกา ปุญฺญกามิโนจบแล้ว พระรูปที่ ๒ ขึ้น กาเล ททนฺติ ฯลฯ เมื่อสวดกาลทานคาถาจบแล้ว รูปที่เป็นประธานกล่าวถวายอติเรกจบ ขอถวายพระพร แล้วสวด ภวตุ

สพฺพมงฺคลํ ฯลฯ ภวนฺตุ เต เป็นอันจบพิธี (ที่กล่าวมานี้เป็นกฐินพระราชทาน)

หลังจากถวายผ้ากฐินอันเป็นศาสนพิธีเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็มาถึงพิธีตามประเพณีของชาวบ้านคือการแข่งเรือ อันเป็นการปฏิบัติจัดทำที่ควบคู่กันไปกับการทอดกฐิน ประเทศไทยเป็นประเทศกสิกรรม มีแม่น้ำลำคลองมากมาย ฉะนั้น ตามปกติในตอนบ่ายของวันทอดกฐินตามวัดที่อยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำลำคลอง มักจะต้องมีการแข่งเรือติดตามไปด้วย อันเป็นประเพณีนิยมของชาวบ้านร้านถิ่นมานมนานแล้ว การแข่งเรือนี้เป็นการกระทำอันตั้งใจให้เกิดความสนุกครึ้นเครง หนุ่ม ๆ สาว ๆ แต่งตัวอย่างบรรเจิดเฉิดฉันด้วยเสื้อผ้าอันมีสีสันต่าง ๆ นานา และอย่างหมดจดงดงาม แล้วลงนั่งพายในเรือมาด เรือสำปั้น จ้ำแข่งกัน รางวัลนั้นก็เป็นสิ่งเล็กน้อย เพื่อให้ชื่นใจ คือ เรือลำฝ่ายหญิงที่ชนะการแข่งก็จะได้รับรางวัลผ้าแถบคล้องหัวเรือหนึ่งผืน ถ้าเป็นเรือฝ่ายชายที่มีชัยชนะก็จะได้ผ้าขาวม้าคล้องหัวเรือมาดทำนองเดียวกัน ในการนี้เจ้าภาพผู้เป็นเจ้าของงานทอดกฐินมักจะแจกข้าวต้มลูกโยน และส้มสูกลูกไม้แก่บรรดาคนในเรือแพต่าง ๆ ที่มาร่วมงานโดยการโยนไปให้ในเรือ

ความมุ่งหมายของการแข่งเรือ ก็เพื่อจะให้เกิดความรื่นรมย์ใจ และให้โอกาสบรรดาหนุ่ม ๆ สาว ๆ ได้พูดจาหยอกล้อรู้จักมักคุ้นกัน

และทำให้เจ้าของกฐินได้รับความยกย่องสรรเสริญ ในการที่ได้ช่วยทำให้ผู้คนชนละแวกวัดนั้น ได้มีโอกาสพบปะสังสรรค์ ได้รับความชื่นชมรมณีย์ นับได้ว่าเป็นประเพณีอันดีงาม และแสดงออกบอกถึงวัฒนธรรมของประชาชนคนไทย การทอดกฐินอันเป็นศาสนกิจลุล่วงลงไปแล้ว นับว่าเป็นการเสร็จกิจพิธี แล้วบรรดาผู้ที่มาร่วมทำบุญในวันนี้ยังได้รับความฉ่ำชื่นสนุกสนานครื้นเครงอันประทับใจ ชักจูงให้เขาอยากมาร่วมทำบุญอีกในปีต่อ ๆ ไปด้วย เป็นการช่วยทำให้เราสามารถดำรงคงไว้ซึ่งประเพณีทางพระพุทธศาสนา และประเพณีทางวัฒนธรรมของไทยได้ถาวรสืบต่อไป

ส่วนในกรุงเทพ ฯ นั้นเล่า บางปีก็มีราชพิธีพระราชทานผ้ากฐินโดยทางชลมารค โดยมีกระบวนเรือสุพรรณหงส์ เรืออนันตนาคราช และเรือกระบวนอื่น ๆ ซึ่งมีลักษณะงดงามอร่ามตา พร้อมด้วยฝีพายพายออกจากท่าวาสุกรี เพรียบพร้อมด้วยการร้องของฝีพายด้วยทำนองเพลงเห่เรือ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประทับบนเรือสำคัญ เสด็จไปยังวัดอรุณราชวราราม แล้วเสด็จกลับคืนยังท่าวาสุกรี ภาพนี้เป็นภาพที่น่าตื่นเต้นประทับใจยวดยิ่ง ผู้คนจะหลั่งไหลมายังฝั่งแม่น้ำเฝ้าชมพระบารมีกันอย่างล้นหลาม นับว่าเป็นราชพิธีอันสำคัญยิ่งในการทอดกฐิน ซึ่งชาวต่างประเทศทั้งหลายใช้พลอยชมพระบารมี และชมราชพิธีสำคัญของไทย อันเป็นที่รื่นรมย์ประทับใจชักจูงให้ชาวต่างประเทศเข้ามาเที่ยวเมืองไทยได้อีกทางหนึ่งด้วย

ในการนี้ เห็นเป็นการสมควรที่จะได้นำกาพย์ชมเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ มาประดับแต้มแต่งให้สารคดีเกิดสีสัน เป็นการแสดงออกซึ่งวัฒนธรรมอันเป็นมรดกตกของไทย และทั้งเพื่อเป็นการชี้แสดงให้ตระหนักประจักษ์ถึงว่า ราชประเพณีเสด็จทอดพระกฐินทางชลมารคนั้นได้มีมาเป็นเวลาช้านานแล้ว ตั้งแต่ครั้งสมัยอยุธยา ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

กาพย์ชมเรือพระที่นั่งสุวรรณหงส์

สุพรรณหงส์ทรงพู่ห้อย งามชดช้อยลอยหลังสินธุ์
เพียงหงส์ทรงพรหมินทร์ ลินลาศเลื่อนเตือนตาชม

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์

สุพรรณหงส์ทรงพู่ห้อย งามชดช้อยลอยหลังยสินธุ์
เพียงหงส์ทรงพรหมินทร์ บินแต่ฟ้ามาสู่บุญ

ผจงจัดประภัศรไชย หลาววงละไมแลอ่อนละมุน
ลายเด่นเห็นดั่งดุน ท้องดำขลับขับทองวาว

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

สุพรรณหงส์ทรงพระพุทธ บริสุทธิ์ สดสุกใส
พู่ห้อย ร้อยมาลัย ผ่องอำไพ พิสดาร

บุษบก บัลลังก์รัตน์ ทั้งชั้นฉัตร ชัชวาล
บังสูรย์ สุริย์ฉาน และลาน ตระการตา
ชดช้อย ลอยละล่อง อยู่กลางห้อง ท้องคงคา
เล่ห์หงส์ ลอยเวหา ร่อนลงมา สู่สาคร
กลองใน นาวาตาม ก็งดงาม เมื่อยามจร
พลพาย กรีดกรายกร สลับสลอน อยู่เรียงรัน

นายฉันท์ ขำวิไล

สุพรรณหงส์เพียงหงส์พรหม บินลอยลมลงนัทที
เป็นอาสน์พระพุทธมี สิริล่องท้องชลาลัย

นายหรีด เรืองฤทธิ์

งามผงาดราชพาหเพียง พรหมทรง
พระธินั่งศรีสุพรรณหงส์ ร เห็ดห้วง
หงส์ห้องล่องลอยลง รองบาท พระฤๅ
กลอนเกริ่นเพลินพายจ้วง พากย์แจ้วจำเรียง ถวายแล ฯ

พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์

คาบนี้มีปราโมทย์ ทรงสมโภชราชภารา
บึนราชย์พยุหยาตรา โดยชลมารคมากพลแมน
ทรงศรีสุพรรณหงส์ และระหงส่งแสงแสน
หงส์ทองล่องมาแทน ไม่เพริศพริ้งยิ่งเรือทรง

พลเรือเสื้อแดงดาษ　ดูผุดผาดเอี่ยมอาจอง
มือกรายพายยรรยง　ยกร่อนร่าท่านกบิน
เรือขบวนยวนตายล　เรียวแรงพลในชลสินธุ์
งามองค์ทรงแผ่นดิน　ดังเจ้าหล้ามาธรณี

พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์

ศรีสุพรรณหงส์หัวหงส์　ช้อยพักตร์ก่งคอชู
พู่จามะรีสีสะลอย　คาบปากห้อยหาวปลิว
ท้ายกนกลิ่วลมเชิด　แสงสุวรรณะเฉิดฉายวะวับ
แกมแก้วประดับดิลกงาม　กราบทองอร่ามลายแพรว
สองแถวพละพายฉกาจ　หมวกทรงประพาสเสื้อแดง
พายทองตระแบงบึ่นบ่า　แสนสง่าราชิศวะริยะเลิศ
หัวท้ายเทิดธงชัย　เครื่องสูงไสวตลอดลำ
พระแสงประจำตีนตอง　บุษบกทองเถลิงอาสน์
พระยิพู่ลาดเขนยอิง　บังสูรย์สิหิงค์กลดตาด
พัดโบกมาษปฤษฎางค์　ตาววัลละภางค์เชิญตรู
เชิญราชูปะโภคพิลาศ　ลอยลำผงาดชละฉาน

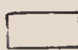
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

บทที่ ๑๐

วันมาฆบูชา

(ตรงกับเพ็ญกลางเดือน ๓ และกำหนดเป็นที่ระลึก

นอบน้อมต่อพระธรรม)

มาฆบูชา คือ วันประกอบพิธีทางพระพุทธศาสนา ในกลางเดือน ๓ ซึ่งเทียบได้กับวันที่ระลึกแก่บรรดานักบุญต่างๆ ของประเทศตะวันตก และวันมาฆบูชานี้ กำหนดให้เป็นที่ระลึกนอบน้อมต่อพระธรรมคำสอน

ในการกล่าวอธิบายถึงสารัตถสำคัญของวันมาฆบูชา เราจะต้องตั้งต้นด้วยการรำลึกถึงไตรสรณาคมเป็นเบื้องแรก คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

พระพุทธเจ้า หาใช่พระผู้เป็นเจ้าหรือผู้ได้รับพระบัญชาจากพระผู้เป็นเจ้าไม่ พระพุทธเจ้าทรงเป็นปกติชนคนเราดีๆ นี้เอง คือทรงประสูติและดับขันธ์ พระพุทธศาสนาซึ่งก่อเกิดมาจากพระพุทธเจ้า เป็นคัลลองแห่งชีวิตของพุทธมามก ซึ่งมิใช่อะไรอื่น คือ ความประพฤติชอบ ประพฤติดี จากการอบรมฝึกฝนจิตใจ ซึ่งการฝึกฝนอบดังว่านี้จะชักนำให้ไปสู่สันติสุข คือนิพพาน

พระพุทธเจ้า คือองค์แห่งเมตตา กรุณา มิตรภาพ สัจจะ และสันติ ผู้ใดที่แสวงสันติสุขก็จะหาได้ในธรรมะของพระพุทธเจ้า

พระธรรม คือคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งถ้าผู้ใดเลื่อมใสปฏิบัติตามและฝึกฝนให้ถูกแล้ว ผู้นั้นก็ประสบพบสันติสุขในที่สุด

พระสงฆ์ คือบรรดาสาวกผู้ยึดและปฏิบัติธรรมแล้วถ่ายทอดสั่งสอนให้แก่ประชาชนคนทั่วไปซึ่งเลื่อมใสศรัทธา

ตามความนิยมของชาวพุทธ มาฆบูชาคือเทศกาลที่ทำการกำหนดไว้ให้เป็นที่ระลึกแก่ธรรมะ ฉะนั้น จึงเป็นการเหมาะสมแล้วที่จะยกสารัตถสำคัญของพุทธธรรมขึ้นมากล่าวในโอกาสนี้

ธรรมะ

ธรรมะคือวจนะหรือคำสอน และอาจหมายถึงความยุติธรรมสัมมาปฏิบัติหรือกฎธรรมชาติได้ด้วย ถ้าผู้ใดปฏิบัติธรรม ก็หมายความว่าผู้นั้นได้วางตนให้กลมกลืนกับธรรมชาติ ซึ่งควบคุมจักรวาลอยู่และความคิดเห็นในกฎธรรมชาติเหล่านั้น ก็คือที่เกี่ยวกับลักษณะความเป็นไป ๓ ประการ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา มนุษย์ทุกผู้ทุกนามจะต้องผูกพันอยู่กับลักษณะความเป็นไป ๓ ประการดังว่านี้โดยไม่มีการยกเว้นแต่อย่างใด ลักษณะความเป็นไป ๓ ประการดังว่านี้แหละ คือกฎธรรมชาติต่าง ๆ ของโลก กายภาพ *อนิจจัง* คือข้อสรุป

ที่ว่า ไม่ว่าในภพใดย่อมหามีสิ่งใดไม่หรอกที่จะนับได้ว่ามีภาวะยืนยงถาวร *ทุกขัง* นั้นก็คือ ว่าในชีวิตมนุษย์เรานั้นย่อมมีความไม่สมหวังเคล้าระคนอยู่ด้วยทุกผู้ทุกนาม ส่วน *อนัตตา* นั้นเล่ามุ่งหมายให้ตระหนักประจักษ์ว่า ในบรรดาชีวิตทั้งหลายทั้งปวงนั้น ไม่มีอะไรหรอกที่จะเรียกได้ว่าเป็นสิ่งที่มีวิญญาณ ลักษณะความเป็นไป ๓ ประการนี้คือ เนื้อหาใหญ่ในพระพุทธธรรม

อนิจจัง หรือภาวะไม่เที่ยงแท้แน่นอนนี้ ไม่เพียงแต่จะเกิดแก่บรรดาสัตวโลกเท่านั้น ยังจะเกิดขึ้นแก่ทุก ๆ สิ่งทุก ๆ อย่างในจักรวาลอีกด้วย ไม่มีอะไรหรอกที่มีรูปกายจะยืนยงถาวร ไม่เร็วก็ช้าก็จะต้องสึกหรอ แตกหัก ถูกทำลาย หรือเสื่อมสลายไป แล้วถือกำเหนิดเกิดขึ้นในรูปใหม่

ทุกขัง นั้นคือ ทุกข์หรือภาวะไม่สมหวังย่อมมีอยู่ในโลกนี้ ทุกข์นั้นเกิดจากสาเหตุ ๓ ประการคือ

(๑) การที่มนุษย์ต้องขัดอัธยาศัยกับธรรมชาติ

(๒) การที่มนุษย์ต้องขัดอัธยาศัยกับมนุษย์อื่น ๆ และ

(๓) การที่มนุษย์ต้องขัดอัธยาศัยกับตัวเอง

อนัตตา หรือนัยหนึ่งการไม่มีตัวตน หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดอยู่ มีอยู่ แต่เราเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้นเป็นส่วนใหญ่ก็ที่มีความสัมพันธ์กับมวลมนุษย์ บรรดาสิ่งทั้งหลายที่ทรงชีพนั้นไม่มี

วิญญาณ หรือไม่มีตัวตน วิญญาณหรือตัวตนนั้น คือความนึกคิดในแนวปรัชญาอันมีต่อส่วนที่เป็นอสสารของมนุษย์ส่วนหนึ่ง ซึ่งเมื่อเรือนร่างแตกดับไปแล้วก็ดำรงคงอยู่ต่อไปอีก ทั้งธรรมะและวิทยาศาสตร์สมัยใหม่สอนหลักมูลฐานอย่างเดียวกันคือสอนว่า อันปุถุชนคนเรานั้นประกอบด้วยจิตและกายเท่านั้น ไม่มีอย่างอื่นอีก จิตและกายสองอย่างนี้ผูกพันกันอย่างแนบแน่น เมื่อตายหรือถึงกาลดับขันธ์ลงก็ต้องสิ้นสภาพไปด้วยกัน ใช่ว่าเมื่อสิ่งหนึ่งสิ้นสภาพแล้ว อีกสิ่งหนึ่งจะดำรงคงอยู่ต่อไปก็หามิได้ ทั้งสองสิ่งเป็นหน่วยหนึ่งหน่วยเดียวกันซึ่งเราเรียกกันว่ามนุษย์ และมนุษย์นี้ ไม่ช้าไม่นานก็จะต้องเป็นไปตามกฎของอนิจจัง คือภาวะไม่เที่ยง ไม่แน่นอน

กรรมและการเกิดอีก

กรรมแปลตามตัวว่าการกระทำ จะกล่าวก็ได้ว่า กรรมคือพลังที่มีขีดกำหนดชะตาหรือความเป็นไปในภพนี้ของเขา และทั้งสรรสร้างภาวะในภพหน้าของเราอีกด้วย พลังดังว่านี้แหละที่เมื่อมนุษย์ดับขันธ์ลงไปแล้วจะดำรงภาวะอยู่ต่อไป และเชื่อมโยงภพนี้กับภพหน้าถ้าปราศจากกรรมแล้วก็ไม่มีการเกิดอีก ทั้งจิตและกายจะไม่มีการเกิดอีก แต่สิ่งที่จะเกิดอีกนั้นคือพลังงานอันทรงอำนาจของกรรมเท่านั้นกรรมนั้นจะดีหรือไม่ดีก็ได้ทั้งนั้นก็สุดแต่การกระทำของจิต ของวาจาหรือของตัวของเราเอง ไม่ว่าจะกรรมดีหรือกรรมไม่ดีก็ตาม ยังให้มี

การเกิดอีกทั้งสิ้น แต่ถ้าเป็นกรรมดีก็ย่อมจะเป็นผลให้เกิดภาวะชื่นชมรมณีย์ ส่วนกรรมไม่ดีนั้น ก็จะยังให้เกิดความเป็นไป ซึ่งบุคคลผู้ฉลาดจะไม่พึงปรารถนาเป็นอันขาด

นิพพาน

นิพพานหาได้เกิดจากกรรมดีหรือกรรมไม่ดีไม่ จะเกิดจากการสิ้นสูญของกรรมเท่านั้น ไม่ว่าบุคคใดที่บรรลุถึงซึ่งนิพพานแล้ว จะไม่มีการเกิดอีก โดยที่บุคคลนั้นบรรลุภาวะหลุดพ้นและจริงแล้ว ภาวะดังว่านี้แหละคือเป้าหมาย ซึ่งชาวพุทธทุกรูปทุกนามมั่นหมายที่จะไปถึง สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงค้นพบแล้วว่า "การดับเสียซึ่งความโลภ การดับเสียซึ่งความโกรธ และการดับเสียซึ่งความหลง นั่นแล้วคือนิพพาน"

ทางสายกลาง

ปฐมเทศนา ซึ่งสมเด็จพระพุทธองค์ทรงแสดงหลังจากที่ได้ทรงบรรลุพระโพธิญาณแล้วนั้น พระพุทธองค์ทรงบรรยายถึงทางสายกลาง อริยสัจ ๔ และอริยมรรคอันมีองค์ ๘ ซึ่งทั้ง ๓ ประการนี้ นับว่าได้เป็นรากฐานซึ่งธรรมะทั้งมวลของพระพุทธองค์ตั้งอยู่

ทางสายกลางคือ มัชฌิมมรรค ซึ่งเป็นทางแห่งดุล คือไม่มีความเอียงเอนเบนบ่าย ได้แก่หลีกเลี่ยงเสียจากการปล่อยตัวให้กับชีวิตอันเพลิดเพลินมัวเมาชื่นชมยินดีแต่ในรูป รส กลิ่นเสียง โดย

ปราศจากการระงับยับยั้ง และได้แก่การหลีกเลี่ยงเสียจากการดำเนินชีวิตอันเปล่าเปลืองเจ็บปวด และการทรมานกายอันไม่จำเป็นของลัทธิบำเพ็ญพรต

อริยสัจ ๔ คือ

(๑) **ทุกข์** ซึ่งกล่าวอธิบายว่า สัตว์ทั้งหลายจะต้องเผชิญกับทุกข์ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง โดยไม่มีข้อยกเว้น ชาตะ มรณะ ชราภาพ ความหิว ความกระหาย ร้อน และเย็น การไม่เป็นปกติของร่างกาย โรคภัย ไข้เจ็บ และอุปัทวเหตุ ๆ เหล่านี้แหละคือทุกข์

(๒) **สมุทัย** คือเหตุแห่งทุกข์ ซึ่งมีตัณหาและอารมณ์เป็นปัจจัย

(๓) **นิโรธ** คือการดับทุกข์ หรือการปลดเปลื้องทุกข์ พูดได้ว่า เราจะกำจัดเหตุแห่งทุกข์ได้ ถ้าเราจะมีการควบคุมสติและฝึกฝนตัวของเรา

(๔) **มรรค** คือมรรคาที่จะชักนำเราไปสู่การดับหรือสิ้นทุกข์ ซึ่งมรรคาดังว่านี้แหละเรียกว่า มรรค ๘ หรือมรรคาแห่งคุณากรพระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่ามรรคานี้แหละ ที่จะพาเราไปสู่การสิ้นทุกข์ ความเศร้าหมองโทมนัสและความสิ้นหวัง แล้วตรงไปยังพระนิพพาน มรรค ๘ นั้นประกอบด้วย ความเห็นชอบ ความดำริชอบ

วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ ความเพียรชอบ ระลึกชอบ และตั้งใจชอบ

มรรค ๘ คือทางสายกลาง ซึ่งสมเด็จพระพุทธองค์ทรงค้นพบ ซึ่งเป็นทางนำไปสู่สันติ การประจักษ์แจ้งโพธิญาณ และการบรรลุพระนิพพานในที่สุด

ธรรมะคือคุณาการ

ดร. ริส เดวิดส์ นักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ชาวอังกฤษกล่าวไว้ว่า:

"ข้าพเจ้าได้สำรวจตรวจดูศาสนาใหญ่ ๆ ในโลกทุกศาสนามาแล้ว และข้าพเจ้ายังไม่เคยพบว่าจะมีอะไรในศาสนาไหนยิ่งใหญ่ไปกว่าความงาม และความกว้างขวางแห่งอริยสัจของสมเด็จพระ-พุทธองค์ ข้าพเจ้าเป็นสุขใจ ที่จะปรุงแต่งชีวิตของข้าพเจ้าตามมรรคาดังว่านั้น"

เอช จี เวลลส์ นักวิทยาศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ (ผู้เรืองนาม) ยกย่องธรรมะไว้มากว่า เป็นระบบศีลธรรมจรรยา และได้เทิดทูนสมเด็จพระพุทธองค์ว่า ทรงฐานะยิ่งใหญ่ที่สุดในบรรดามนุษย์ผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลาย เอช จี เวลลส์ พูดไว้ในหนังสือ "Outline of History" ของเขาว่า :

ไม่ว่าในด้าวแดนอันกว้างใหญ่ไพศาลแห่งหนตำบลใด พุทธธรรมก็ดำรงคงอยู่ได้ และในการติดต่อเกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์ของบรรดาประเทศตะวันตก ซึ่งประวัติศาสตร์ทำให้เกิดการจรรโลงใจคำสอนที่ไม่มีอะไรเหมือนของสมเด็จพระโคดม ถ้ารื้อฟื้นขึ้นมาและทำให้บริสุทธิ์เข้า ก็จะสำแดงบทบาทอันยิ่งใหญ่ในการนำทางแก่มวลมนุษย์ได้ดี”

ศาสตราจารย์ คาร์ล กุสต๊าฟ ยุง แห่งนครซูริค (ประเทศสวิตเซอร์แลนด์) ซึ่งนับว่าเป็นนักจิตวิทยาชั้นนำของโลกปัจจุบันกล่าวสดุดีว่า: “ฐานะที่เป็นผู้สนใจเกี่ยวกับศาสนาเปรียบเทียบมาแล้วข้าพเจ้าได้คิดว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่หาที่ติมิได้ที่สุดศาสนาเดียวที่มีอยู่ในโลก ปรัชญาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทฤษฎีเกี่ยวกับวิวัฒนาการและกฎแห่งกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ของพระองค์ท่านสูงส่งกว่าศาสนาอื่นใดทั้งสิ้น”

นอกเหนือไปจากนี้ ผู้มีความรู้ในพระพุทธศาสนามากหลายแซ่ซ้องร้องกันว่า พุทธธรรมคือพลังอันยิ่งใหญ่ที่สุดในโลก ซึ่งจะนำมาซึ่งสันติแก่มวลมนุษย์และประชาชาติทั้งหลาย

ขอสุขสันติจงมีแก่สัตว์ทั้งหลาย สาธุ

ภาคผนวก

พรหุมาติมาตาปิตโร

มาตาปิตุไซร้ พรหมของ บุตรนา
อันสุภาษิตปอง เปรียบไว้
ให้ผู้ฉลาดตรอง เห็นชอบ ตามแฮ
ฝังจิตต์แล้วจักได้ บ่รู้ลืมคุณ ฯ

มาตาปิตุไซร้ ควรนับได้ว่าเป็นพรหม
ของบุตรสุดนิยม ชมพจน์เทียบเปรียบงดงาม ฯ
เมื่อผู้ฉลาดตรอง ก็จะต้องเห็นชอบตาม
ฝังจิตต์คิดถึงความ ที่มีคุณบุญนักหนา ฯ
พ่อแม่ให้กำเนิด ตั้งแต่เกิดอบรมมา
ให้รู้ทุกสิ่งสา -รพัดตั้งจิตต์สั่งสอน ฯ
ชี้ทางธรรมวิถี ที่คนดีควรสัญจร
ชี้ทางกะลีบร จึ่งอาจลี้หนีพ้นพาล ฯ
มารดาและบิดา มีคุณหาใดเปรียบปาน
คุณานันต์ของท่าน ฝั่งกมลจนบรรลัย

พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๖

มาตุบูชา

ข้าขอน้อมเศียรอภิวาทน์ แทบบาทบิดาคุณมหันต์
อีกทั้งมารดาคุณอนันต์ เฉกฉันท์บุตรผู้ภักดี
ตั้งแต่ยังเยาว์เบาปัญญา ได้พึ่งมารดาเฉลิมศรี
บิดาวอนว่าด่าตี หวังให้บุตรดีสมใจ
คอยตั้งระวังอันตราย จะคิดลำบากกายนั้นหาไม่
สู้ถนอมกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงไว้ หวังให้สุขีมีหน้าตา
เมื่อยามผินแปรแชเชือน หมั่นเตือนแต้มสอนวอนว่า
ฝึกหัดดัดแปลงกิริยา เสี้ยมสอนวาจาสอนใจ
ควรจะรู้สึกกตัญญู รู้จักบุญคุณผู้ใหญ่
ทดแรนแทนคุณท่านไซร้ ให้เป็นเยี่ยงกตเวที
แม้ท่านพิโรธโกรธขึ้ง ควรคำนึงความผิดของเรานี่
แก้ไขให้กลับเป็นดี ให้เป็นที่ต้องใจทุกสิ่งอัน
ท่านจะว่าสิ่งไรไม่ควรเถียง ท่านบ่มีลำเอียงเป็นแม่นมั่น
รักเราจึงเฝ้ารำพัน ชี้แจงสิ่งสรรพ์ให้เราฟัง
คุณล้นพ้นยิ่งกว่าชนทั้งปวง ยิ่งกว่าจอมสรวงสุดขลัง
ควรคิดผูกจิตยืนยัง ควรจะตั้งรักไว้ไม่วายเอย ฯ

พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๖

แม่จ๋า

๏ แม่จ๋า แม่, ลูกแลไปทางไหน ล้วนเยื่อใยความรักประจักษ์ถ้วน
รักของแม่รักแท้ไม่แปรปรวน เป็นรักล้วนธรรมชาติปราศมารยา
ตั้งแต่แรกปฏิสนธิ์จนสมภพ แม่ประสบทุกข์ภัยใหญ่นักหนา
ฉวยพลั้งพลาดอาจพิการพาลมรณา โบราณว่า "ศึกสตรี" มีมูลพร้อม
คลอดจากครรภ์จวบวันลูกเติบใหญ่ แม่ต้องใฝ่อุ้มชูทนุถนอม
อดตาหลับอับอุดอู้แม่สู้ยอม ยามอดออมลูกอิ่มแม่อิ่มใจ
อย่าว่าแต่อาหารแม่จะหวง เลือดในทรวงแม่ยังยอมให้ดื่มได้
รักของแม่ไม่แพ้รักใด ๆ ชีวิตก็ให้ได้ไม่เสียดาย ฯ

๏ แม่จ๋าแม่ ลูกแน่แก่ใจนัก ว่าแม่รักลูกอยู่ไม่รู้หาย
ลูกสืบเชื้อเนื้อไขทั้งใจกาย พ่อแม่ถ่ายให้ทุนหนุนเนื่องมา
ระหว่างครรภ์ท่านกล่าวเป็นเค้าขาน ว่ามารดาบรรดาลได้นักหนา
แม่คิดงาม, เห็นงาม, ตามตำรา ก็อาจพาลูกงามไปตามนึก
แม่มีใจผ่องใสบริสุทธิ์ ใจลูกผุดผ่องเพียงแก้วผลึก
แม่มีคุณเพิ่มพูนทุนพิลึก ลูกรู้สึกในบุญคุณข้อนี้ ฯ

๏ แม่จ๋า ลูกเกิดมาแม่อบรม ฉลาดบ่มสมบูรณ์เพิ่มพูนศรี
ขึ้นน้ำนวลควรค่าเปลื้องราคี ได้แม่ดีลูกรอดปลอดบ่วงมาร
สุจริต, มิตรแท้, รัก "แฟร์เพล" ไม่เกเร, รกโลก, โศก, ฟุ้งซ่าน,

มีขันติ, วิริย, ปฏิภาณ,
คุมสติตริตรองมองรอบคอบ,
กตัญญูรู้บุญคุณคนนัก,
คุณเหล่านี้แม่มีวิธีหัด
ด้วยคำหวานแม่สมานที่หัวใจ
แม่มีคำสำคัญเลือกสรรใช้
คือกลัวแม่ไม่รัก, มักร้าวราน

๏ แม่จ๋า

แต่แม่มีวิธีดี ๆ ใช้
การเฆี่ยนตีมีบ้างนับครั้งถ้วน
แม่ระวังมิให้ลูกได้อาย
กำพร้าพ่อหากมีแม่ที่รัก
อำนาจรักศักดิ์สิทธิ์กว่าฤทธิ์กลัว

บำเพ็ญงานเพื่อผู้อื่น, ราบรื่นรัก,
รู้ผิดชอบชั่วดี, มีเกียรติศักดิ์,
แจ้งประจักษ์หน้าที่, มีวินัย
ค่อย ๆ ดัดให้บำเพ็ญเป็นนิสัย
ให้ฝึกไปจนเคยเลยชำนาญ
ข่มหัวใจลูกคร้ามยามดื้อด้าน
เพราะขุ่นเคืองรำคาญลูกขัดใจ ฯ

ถึงแม้จะตีด่าลูกก็ได้
คำน้อยแม่ก็ไม่พูดหยาบคาย
เป็นเรื่องล้วนหลาบจำน้ำหนักหลาย
กลัวกลับกลายหน้าด้านประจานตัว
คอยพิทักษ์ทุกข์ภัยไม่เกลือกกลั้ว
แม่ทูนหัวของลูกปลูกรักเอย ฯ

"ครูเทพ"
(เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี)

แม่ของข้า

ข้ารู้แน่ว่าใครเป็นแม่ข้า

๏ แม่เอ๋ย แม่จ๋า ข้าเกิดมาจากแม่นั้นแน่นัก
แม่อุ้มครรภ์คลอดข้ามาประจักษ์ จะย้ายยักผิดตนไปกลไร
พ่อเสียอีกข้าไซร้ไม่รู้แน่ บางทีแม่ก็ไม่กล้าบอกข้าได้
แม่ของข้าจริงแท้มาแต่ไร ข้าจึงได้รักแม่ไม่แปร เอย.

แม่รักข้ามาตั้งแต่ข้ายังไม่เกิด

๏ แม่เอ๋ย แม่จ๋า แม่รักข้าแต่ยังไม่ตั้งท้อง
แม่บวงบนเทพไทด้วยใจปอง อยากได้ลูกถูกต้องตามตั้งใจ
ยามตั้งท้องแม่อุตส่าห์รักษาท้อง เพราะจิตต์ของแม่คิดพิสมัย
ในบุตรน้อยในครรภ์ทุกวันไป จะให้ข้ารักใครกว่าแม่ เอย.

ข้าเกิดแล้วแม่ยิ่งรักข้าหนักขึ้น

๏ แม่เอ๋ย แม่จ๋า ยามคลอดข้าทุกข์ยากลำบากหนอ
พอคลอดข้าออกได้โปร่งใจคอ แม่พะนอข้าเจ้าทุกเช้าเย็น
ยามข้าเจ้ายิ้มแย้มแม่แจ่มใส ข้าร้องไห้แม่ทุกข์แสนขุกเข็ญ
แม่กล่อมเกลี้ยงเลี้ยงข้าฝ่าลำเค็ญ โอ้แม่เป็นที่รักข้านัก เอย.

แม่บำรุงขวัญข้ามาแต่เกิด

๏ แม่เอ๋ย แม่จ๋า
แม่รีบอุ้มแอบอกด้วยงกงัน
อกแม่อุ่นหนุนสดับเสียงรับขวัญ
ขวัญลูกคืนชื่นใจเพราะใบบุญ

ถึงยามข้าตกใจร้องไห้ลั่น
พลางรับขวัญตูข้าด้วยการุณย์
ทั้งดื่มถันชื่นจิตต์สนิทหนุน
เจ้าประคุณมารดาของข้า เอย.

แม่ข้าอยู่ใกล้ใจข้าชื้น

๏ แม่เอ๋ย แม่จ๋า
ผะดุงขวัญมั่นคงดำรงชนม์
แม่ประศรพณ์แม่คงคาเลี้ยงข้าเจ้า
ผะดุงขวัญดังว่าแม่ข้ามา

สิ่งใดข้าเห็นคุณเพิ่มพูลผล
ข้าเรียกกลแม่เกิดกำเนิดมา
แม่ทัพเข้าสงครามก่อความกล้า
เคยกล่อมใจให้ข้าอุ่นใจ เอย.

หน้าที่สำคัญของข้า

๏ แม่เอ๋ย แม่จ๋า
ด้วยเมตตาการุณย์คุณโศภิต
เมื่อแม่แก่ลูกต้องประคองเลี้ยง
ถึงแม่สิ้นชีพไปห่างไกลกัน

แม่เลี้ยงข้าเมื่อน้อยดังกลอยจิตต์
คุณแม่ติดอยู่กับลูกผูกสัมพันธ์
ให้สมเยี่ยงแม่รักสมัครมั่น
ความสัมพันธ์ ลูก-แม่อย่าแปร เอย.

คนใดกอปร์ปรีชา
สบชื่นครึกครื้นไซร้
เลี้ยงมารดาจักได้
สบสมัย ฯ

อ.น.ก.

(พระยาอุปกิตศิลปสาร)

แม่ของฉัน

Who ran to help me when I fell,

And would some pretty story tell,

Or kiss the place to make it well?

My Mother.

(จาก **Ann Taylor, My Mother.**)

คำแปล

เมื่อล้มกลิ้งใครหนอวิ่งเข้ามาช่วย

และปลอบด้วยนิทานกล่อมขวัญให้

หรือจูบที่เจ็บชะมัดบั๊ดเบ่าไป ?

ผู้นั้นไซร้ที่แท้แม่ฉันเอง ฯ

อะไรครองโลก ?

But a mightier power and stronger

Man from his throne has hurled,

And the hand that rocks the cradle

Is the hand that rules the worle.

(จาก **W.R. Wallace, What Rules the World?**)

คำแปล

ถึงชายได้กวัดแกว่งแผลงจากอาศน์
ซึ่งอำนาจกำแหงแรงยิ่งกว่า
อันมือไกวเปลไซร้แต่ไรมา
คือหัตถาครองพิภพจบสากลฯ

พระราชธรรมนิเทศ

If I were hanged on the highest hill,
Mother o 'mine, O mother o' mine
I know whose love would follow me still,
Mother 'omine, O mother' omine.

Budyard Kipling–Mother O'mine

อันเขาแขวนคอฉันชั้นยอดเขา
โอ้แม่จ๋า แม่จ๋า ข้าเรียกแม่
ความรักแม่ตามติดชิดดวงแด
ฉันรู้แน่ แม่จ๋า แม่ยาใจ

บทประพันธ์ของ รัดยาร์ด คิปลิง - เรื่องแม่ของฉัน

ใครเล่า

จาก

The Mother And Her Infant

by Thomas Miller

ใครเล่า ?
คอยจับตาดูกิริยาท่าท่วงที
เห็นหน้าเจ้าเพราพริ้มก็ยิ้มด้วย
แม้นมีทุกข์ขุกเข็ญเป็นอย่างไร
ที่รักเจ้ายิ่งสุวรรณมณีศรี
ด้วยปราณีเจริญสุขปัดทุกข์ภัย
พลอยชื่นช่วยประคองจิตต์พิศมัย
ไม่นอนใจรับกำจัดปัดเป่าเอย ฯ

ใครเล่า ?
จักประสงค์จงใจฉันใดมา
สู้อุตส่าห์พยายามไม่ขามเข็ด
ด้วยชื่นตาชื่นใจไม่คืนคลาย
คอยดูเจ้ามุ่งมาดปรารถนา
มิได้ว่าง่ายยากลำลากกาย
ช่วยให้เผล็ดผลดีที่เจ้าหมาย
เจ้าสบายสมใจเพราะใครเอย ฯ

ใครเล่า ฯ
จะไม่คลาดปราศหวังที่ตั้งใจ
มาให้เห็นเจรจาด้วยหน้าชื่น
แสนดีใจชมพักตร์ลูกรักตน
ในเมื่อเจ้าใคร่เห็นหน้าเวลาไหน
ไม่ว่าในยามสุขหรือทุกข์ทน
กลางวันคืนได้ถนัดไม่ขัดสน
สาละวนพันผูกแต่ลูกเอย ฯ

เสฐียรโกเศศ และ นาคะประทีป

มารดาของข้า

มารดาบังเกิดเกล้า พระคุณเท่าภูเขาหลวง
สวาทบุตรดุจดวง หทัยท่านนิรันดร ฯ

ทรงครรภ์ท่านรู้สึก มโนนึกความสังวร
ระวังบุตรในอุทร จะชอกช้ำระกำกาย ฯ

สิ่งแสลงแลของร้อน ท่านบ่ห่อนให้กล้ำกลาย
จะเดินนั่งระวัยสาย สวาทแม่ในครรภา ฯ

สู้อดของคาวหวาน และอาหารอันโอชา
สงวนบุตรในอุรา เพื่อคลอดง่ายสบายใจ ฯ

อุ้มท้องประคองบุตร อันรักสุดตามวิสัย
แสนยากลำบากฤทัย ทุกค่ำเช้าจนเก้าเดือน ฯ

จะคลอดก็แสนเข็ญ เจ็บทุกเส้นโลมาเหมือน
บุตรน้อยเจ้าคอยเตือน ให้อดกลั้นเพื่อขวัญใจ ฯ

เวลาคลอดนั้นแสนยาก สุดลำบากน่าเห็นใจ
ตัดชีวิตปลิดแม่ไป ก็เหลือนับคณนา ฯ

เจ็บปวดก็สุดแสน ตละแม้นเชือดมังษา
ทนทุกขเวทนา จึงได้ลูกมาเป็นตัว ฯ

อุ้มท้องแล้วมิหนำ ยังต้องซ้ำเลี้ยงทูนหัว
ค่ำเช้าเฝ้าแต่มัว ถนอมบุตรสุดสายใจ ฯ

ให้นมแลอาบน้ำ ผูกเปลซ้ำต้องแกว่งไกล
ขับกล่อมถนอมฤทัย มิให้ร้องปองระวัง ฯ

เจ็บไข้ไปสักนิด แม่ครุ่นคิดห่วงหน้าหลัง
ลูกน้อยค่อยประทัง แม่สุดแสนจะสำราญ ฯ

กลางคืนแม่กลางมุ้ง หาเรือดยุงบ่พ้องพาน
ถนอมบุตรสุดสงสาร แต่ตัวแม่มินำพา ฯ

อดหลับขับตานอน ให้ลูกอ่อนได้นิทรา
กล่อมเกลี้ยงเลี้ยงลูกมา จนเติบใหญ่ให้เล่าเรียน ฯ

แสงแดดมิให้ต้อง ฝนฟ้าร้องไม่พาเหียร
รักบุตรสุดจะเพียร พร่ำเสนอสนองสาร ฯ

โตแล้วก็มิวาย อธิบายถึงเหตุการณ์
พร่ำสอนทุกวันวาร เป็นห่วงลูกผูกใจจำ ฯ

ลูกคลาดไปไหนนาน แม่รำคาญบ่นพึมพำ
เกรงลูกจะระกำ ลำบากกายผ่ายผอมไป ฯ

คำน้อยมิได้ว่า ให้ลูกยาเจ็บช้ำใจ
รักบุตรสุดวิสัย หาไหนเปรียบเทียบถึงสอง ฯ

เห็นลูกกลับมาบ้าน แม่สำราญเพราะสมปอง
ลูกจากไปใจแม่ตรอง ตรึกวิตกจนกลับมา ฯ
ของคาวและของหวาน แม่จัดการให้เตรียมหา
เลี้ยงลูกเมื่อเวลา กลับถึงบ้านสำราญใจ ฯ
แก่เฒ่าเผ้าเป็นห่วง ลูกดั่งดวงหฤทัย
แม่จ๋าจะหาไหน ความรักลูกผูกใจจริง ฯ
พระคุณของมารดา สุดจะหาสิ่งอ้างอิง
มาเทียบเปรียบแม่หญิง ซึ่งรักลูกผูกหัวใจ ฯ
รักอื่นสักหมื่นแสน ก็ไม่แม้นลูกวิลัย
แม่ข้า ฯ จะหาไหน มาปูนเปรียบเทียบถึงสอง ฯ
พระคุณเห็นปานนี้ บุตรผู้มีหัวใจตรอง
ต้องจิตต์คิดสนอง พระคุณท่านทุกวันไป ฯ
อย่าลืมซึ่งพระคุณ ท่านการุณมาแต่ไร
จงหวังตั้งจิตต์ใจ ประพฤติชอบตอบสนอง ฯ
ท่านไข้จงรักษา ท่านชราต้องประคอง
ท่านจนต้องปรนของ ท่านชอบใดให้สมหวัง ฯ

พระอรรถวสิษฐ์สุธี
(เชย อิศรภักดี)

โลกนี้ไม่มีใครเหมือนแม่

๏ แม่จ๋าแม่เกิดเกล้า เป็นสกนธ์ ลูกเอย
นับแต่กาลก่อชนม์ คัพภ์ยั้ง
จำเนียรนับเป็นตน ตัวตื่น ตนนา
แม่แหละมั่นมานกั้ง สะกัดกันภัยผอง ฯ

๏ ประคองคราวคัพภ์ปั้น เป็นปฐม
เริ่มห่วงห่างอารมณ์ ร่ารื้น
กิน, นอน แน่วนิยม บัญญัติ
อันจะยังประโยชน์พื้น เพื่อเลี้ยงครรภา ฯ

๏ เวลาล่วงเขตพ้น ครองอุทร
ทารกแม่ถนอมนอน แนบไว้
ล่วงวันล่วงคืนจร จากลูก ได้ฤๅ
เดี๋ยวออดเดี๋ยวอ้อนไห้ ห่อนรู้วายวัน ฯ

๏ บรรลุราวลูกเข้า ขวบปี
เปลี่ยนสภาพดั่งเคยมี เมื่อโน้น
เคยนิ่งนี่กลับทวี เป็นวุ่น ชนนา
อันว่ากังวลโพ้น เพิ่มพ้นพรรณนา ฯ

๏ อายุต่อแต่นี้ นับไป
เป็นขวบขวบตามวัย วัฒน์พร้อม

กิน, เก่ง, ก่อกวนใจ เจริญถั่น ถั่นนา
แม่แหละอกพ่างพ้อม เพียบพร้อมกังวล ฯ

๏ บัดดลอายุได้ วัยดรุณ
แม่ก็กังวลหนุน ลูกน้อย
เล่าเรียนระดมทุน เททุ่ม ทรัพย์นา
เกรงลูกจะเดาะด้อย เหตุด้วยพาเหียร ฯ

๏ การเรียนเริ่มแต่ต้น จนปลาย
จักประมาณบี่หลาย ไป่ล้น
แม่ฤาจักรู้วาย วางวุ่น ธุระนา
ก่นแต่เกรงลูกด้น ดอดดั้นแดนเขว ฯ

๏ เวลาลูกเสร็จสิ้น ศึกษา
วันหนุ่มแน่นพิทยา เพียบพร้อม
คาบนี้แหละเวลา หัวต่อ
แม่มินิ่งนำน้อม หนุ่มน้อยแนวดี ฯ

๏ เซ่นพลีทรัพย์สิ่งให้ บรรพชา
เป็นภิกษุแสวงหา เหตุค้น
พูนเพิ่มเพื่อปฏิปทา ทางชอบ
เกรงจักชั่วโฉดพ้น เพทพื้นอาภรณ์ ฯ

๏ แม้ตอนต่อแต่นี้ สืบไป
บวชเรียนเสร็จสมใจ แม่แล้ว
ควรที่ทอดอาลัย ละห่วง หนนา
ห่วงฤาหายคลายแคล้ว คลาดพ้นคำนึง ฯ

๏ ถึงคราวมีคู่เคล้า เคียงหมอน
แม่ก็มุ่นไม่นอน จิตต์ได้
สืบเสาะแสวงอร เอิบอาบ โฉมนา
ทรัพย์สิ่งอำนวยให้ สู่ห้องแห่งสาว ฯ

๏ คราวนี้นับว่าพ้น พัวพัน
มีคู่ครองอยู่อัน เอกเอ้
กระนั้นทุกข์คราวบัน ดาลแด่ ลูกนา
แม่ก็อั้นอกเว้ หวั่นว้าอาวรณ์ ฯ

๏ สุนทรหนึ่งนึกได้ มีมา
ว่าพิภพนี้หา ยากได้
ใครอื่นเปรียบมารดา ถนอมลูก
ลูกจักเหลวเหลือ, ไร้ รักนั้นฤามี ฯ

หลวงสำเร็จวรรณกิจ

นมัสการคุณานุคุณ

ข้าขอนบชนกคุณ ชนนีเป็นเค้ามูล
ผู้กอบนุกูลพูล ผดุงจวบเจริญวัย ฯ

ฟูมฟักถนุถนอม บ่บำราชนิราไกล
แสนยากเท่าใดใด บ่คิดยากลำบากกาย ฯ

ตรากทนระคนทุกข์ ถนอมเลี้ยงถุรู้วาย
ปกป้องซึ่งอันตราย จนได้รอดเป็นกายา

เปรียบหนักชนกคุณ ชนนีคือภูผา
ใหญ่พื้นพสุนธรา ก็บ่เทียบบ่เทียมทัน ฯ

เหลือที่จะแทนทด จะสนองคุณานันต์
แท้บูชไนยอัน อุดมเลิศประเสริฐคุณ ฯ

พระยาศรีสุนทรโวหาร

(น้อย อาจารยางกูร)

มารดาเป็น "พรหม" ของบุตรเหมือนบิดา เป็น "พรหม" ของบุตร อันมีมาในสพรหมกสูตร ติกนิบาตและจตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย

๏ พุทธองค์เผยโอษฐ์เอื้อน อาคม พจน์เฮย
มาตุรเป็นพรหม พฤทธ์ไท้
แห่งบุตรคุณุตดม ใดเปรียบ เสมอฤๅ
เป็นบุพพาจารย์ให้ บุตรซ้อมศึกษา ฯ

๏ มารดาบ่ห่อนเว้น เจริญพรหม วิหารเลย
แผ่เมตตานุกรม กอปร์ทั้ง
กรุณมุทิตารมณ์ อุเบก ขาแฮ
แก่บุตรฤๅรู้ยั้ง แม่นแม้นแมนพรหม ฯ

๏ อารมณ์ห่วงลูกน้อย นิจจวัน คืนนอ
เกรงว่าบุตรในครรภ์ จักม้วย
คราวคลอดปลอดภยัน ตรายรอด
อยากจะเห็นปราศด้วย โรคร้ายกรายกรีง ฯ

๏ รักกรึงบ่หน่ายน้อย หนึ่งใน บุตรเลย
ถนอมมิให้เล็นไร ไต่ต้อง
ยามนอนเห่กล่อมไกว เปลปลอบ
ยามเจ็บไข้บุตรร้อง แม่เศร้าสงสาร ฯ

๏ เอาภารพิทักษ์เลี้ยง ลืมนอน กินนา
โอ้ลูกแม่อาวรณ์ รักแท้
ครั้นเมื่อบุตรโตสอน เดินวิ่ง พูดแฮ
แม่ก็มีแต่แปล้ ปลาบปลื้มเอ็นดู ฯ

๏ หนูน้อยกลอยสวาทเจ้า เจริญไวย แล้วเฮย
ควรแก่พรากจากไป ต่างเหย้า
ครองคู่อยู่ห่างไกล ต่างถิ่น เดิมแฮ
แม่พ่อให้ทรัพย์ ส่วนเจ้าไปครอง ฯ

๏ ผ่องใสใจห่วงน้อย นอนตา หลับนา
เพราะว่าบุตรแสดงสา มารถแล้ว
ฉะนั้นก็บ่ร่า แรมตรับ ข่าวแฮ
แม้บุตรทุกข์ฤาแคล้ว ดับร้อนผ่อนเย็น ฯ

๏ ชิเนนทรพุทธเจ้า จอมปราชญ์
เผยพระโอษฐ์ประกาศ ดั่งนี้
มาตุรคือนาถ พรหมแห่ง บุตรนา
สมเหตุและผลชี้ ใช่แสร้งแต่งสอน ฯ

๏ แน่ะ ดูกรบุตรผู้ เอากำ เนิดเฮย
ผิว์คิดเห็นเป็นธรรม ชาติสร้าง
มนุษย์ย่อมเกิดประจำ สืบต่อ พันธุ์ฤๅ
ไยจักมีคุณอ้าง ติดต้องต่อกัน ฯ

๏ บุตรผู้นั้นได้ชื่อ ชนพาล แท้แล
ความชั่วกลั้วสันดาน มุ่นกล้า
เลวเท่าดิรัจฉาน ในโลก
โอ้อนาถใจ อ้า! มนุษย์นี้มีไย ฯ

พระพิสัณห์พิทยาภูน

แม่รักกว่ากี่เท่าเจ้าพระคุณ ?

ฉันยอมแพ้แม่ฉันวันยังค่ำ เรื่องดื่มด่ำรักจริงหากรึงไม่
แม่รักฉันฉันรักแม่แท้จริงใจ แต่ใครรักมากกว่ากันนั้นฉันยอม
แม่รักฉันมากกว่าฉันรักแม่ ถึงเถ้าแก่เจ็บไข้จนผ่ายผอม
แม่มาเยี่ยมเตรียมของกองชะลอม ถึงทางอ้อมเดินไกลไม่ระอา
ส่วนฉันสิมิเป็นเหมือนเช่นท่าน ต่อนาน ๆ จึงได้ลงไปหา
ฉันยอมแพ้แม่ฉันมั่นอุรา แม่รักกว่ากี่เท่าเจ้าพระคุณ ?

เจือ สตะเวทิน

มาตานุสสรณ์

๏ มารดาคราบุตรตั้ง ปฏิสนธิ์
เหนื่อยยากตรากตรำทน ค่ำเช้า
ยืนเดินนั่งนอนทน ลำบาก
ออมอดงดสิ่งเศร้า ระมัดสิ้นอาหาร ฯ

๏ สมาทานมานมุ่งเอื้อ อวยบุณย์
ข่มจิตต์คิดขอบคุณ เทพไท้
อีกสิ่งศักดิ์สิทธิ์อดุลย์ เดชเด่น
เพื่อช่วยทารกให้ รอดห้วงครรภ์มา ฯ

๏ ครบเวลาทศมาสล้ำ เลิศชัย ฤกษ์แฮ
จักคลอดยอดกลอยใจ ลูกแก้ว
เจ็บปวดยิ่งยวดกระไร เพียงชีพ สลายแฮ
กลิ้งเกลือกเสือกกายแด้ว ด่าวดิ้นแดยัน ฯ

๏ นับวันเด็กย่างเข้า เขตต์เจริญ วัยพ่อ
ถนอมลูกเพียงจักเทิน เทอดเกล้า
ไกวเปลเห่ขับเพลิน เสนาะกล่อม หลับแฮ
เกษียรอุทกในอกเผ้า ไผ่อ้อนวอนกิน ฯ

๏ ยามยลเยินบุตรร้อง　　เพียงใจ ขาดเอย
ปลุกปลอบให้ชอบหทัย　　ชุ่มขึ้น
ลูกเจ็บแม่เพียงประลัย　　ถมทุกข์ เทวศฤา
เหนื่อยยากหากจิตต์พื้น　　อยู่เฝ้าเวียนระวัง ฯ

๏ จนกระทั่งลูกเริ่มรู้　　ภาษา
แม่พร่ำสอนจริยา　　มั่นไว้
อบรมบ่มปัญญา　　พูนเพิ่ม
เป็นเอกอาจารย์ให้　　ห่างพ้นสิ่งทราม ฯ

๏ พยายามส่งลูกเข้า　　ศึกษา
หาคู่เมื่อถึงคลา　　มอบได้
สะสมทรัพย์นานา　　เพื่อลูก
ตั้งจิตคิดปลูกให้　　บุตรตั้งตนเจริญ ฯ

๏ แสนเพลินยามคิดเค้า　　คนึงคุณ แม่ฤา
ใหญ่ยิ่งกว่าโขดขุน　　ขอบฟ้า
แม้ยกพสุธาหนุน　　ห่อนเท่า เทียมเลย
เปรียบสมุทร์ไกลสุดหล้า　　ห่างล้ำคุณควร ฯ

๏ กำสรวลคราแม่ม้วย　　บรรลัย ลับแฮ
เสวยสุขทิพย์สถานใด　　จุ่งรู้
ว่าลูกสุดอาลัย　　เพียงปลิด ชีพแล
ขออุทิศบุญยกิจกู้　　ก่อแก้วนฤพาน ฯ

"ศุกรหัศน์"
(จมื่นมานิตย์นเรศ)

แม่กับลูก

เมื่อเกิด

๏ อุ้มครรภ์ขวัญพ่อเจ้า เก้าเดือน
ทุกข์ยากลำบากเตือน จิตต์ไหม้
คราวคลอดประหนึ่งเหมือน เกิดใหม่
บุญปลูกลูกรอดได้ แม่ปลื้มลืมเข็ญ ฯ

เมื่อแก่

๏ เจริญวัยเติบใหญ่แล้ว ลูกยา ใจเฮย
แม่ล่วงปูนชรา ร่างร้าย
ลูกแก่แม่เฒ่าหา เหินห่าง ลูกแม่
สุขทุกข์แม่พลอยบ้าย บวกด้วยลูกเสมอ ฯ

เมื่อเจ็บ

๏ ยามไข้มีโรคร้าย รบกวน
แม่ฤหน่ายร่ายรวน หลีกลี้
มดหมอหยูกยาชวน เชิญรัก ษาแฮ
กินนอนแม่ช่วยชี้ ชอบชื้นคืนหาย ฯ

เมื่อตาย

๏ ถึงคราวมัจจุราชรื้อ ร่างปลด ปราณเฮย
แม่โศรกเศร้ารันทด ทุกข์แท้
แต่งศพลูกหมดจด สมเกียรติ ลูกเฮย
กอบกิจกุศลแก้ ก่อสร้างทางสวรรค์ ฯ

หลวงรัชฎการโกศล

๏ ร้อยชู้ฤาเท่าเนื้อ เมียตน
เมียแล่พันฤาดล แม่ได้
ทรงครรภ์คลอดเป็นคน ฤาง่าย เลยนา
เลี้ยงยากนักท้าวไท้ ธิราชผู้มีคุณ ฯ

(ลิลิตพระลอ)

แม่รักลูกลูกก็รู้อยู่ว่ารัก คนอื่นสักหมื่นแสนไม่แม้นเหมือน
จะกินนอนวอนว่าเมตตาเตือน จะจากเรือนล้างแม่ไปแต่ตัว

(ขุนช้างขุนแผน)

มาตาสดุดี

คุณมารดาคำนวณมิได้

อันพระคุณมารดาหาใดเปรียบ บ่มิเทียบเทียมเท่าล้นเกล้าอยู่
สุดที่จะคณนาด้วยตราชู สุดหยั่งรู้หนักเบาว่าเท่าใด

มหาสมุทรสุดผึ้งยังหยั่งรู้ ความลึกดูกว้างยาวสืบสาวได้
อีกขุนเขาโขดเขินและเนินไพร ความกว้างใหญ่วัดขนาดตามมาตรา

อันพิภพว่ากว้างเวิ้งว้างแสน จบดินแดนเลขคำนวณสอบสวนหา
กำหนดได้ครบครันด้วยปัญญา มิใช่ว่าสุดคำนวณประมวลวัด

อีกทั้งห้วงเวหานภากาศ ยังสามารถหยั่งทำเขตต์จำกัด
อาทิตย์จันทร์ดาราสาระพัด สุดส่วนสัดสอบดูรู้ประมาณ

แต่พระคุณมารดาสุดหาช่อง ที่จะปองกำหนดจดกล่าวขาน
รู้แต่ว่ายิ่งใหญ่ใดมิปาน สุดจะทานเทียบทำกำหนดนับ

ฉะนี้แน่แม่ของเราเผ้านับถือ อย่าดึงดื้อพึ่งว่าอย่าสับปลับ
อย่าถือโทษโกรธขึ้งถึงสำทับ กล่าวบังคับขู่เข็ญเช่นใคร ๆ

ท่านกรากกรำลำบากได้ยากยิ่ง ทุก ๆ สิ่งเสียสละเพราะจะให้
เราผู้บุตรสุดที่ห่วงดังดวงใจ ปราศภัยทั้งผองมาพ้องพาน

ยามตั้งครรภ์

เริ่มตั้งครรภ์ท่านก็เริ่มประเดิมรัก เฝ้าฟูมฟักเจตน์จำนงด้วยสงสาร
ถนอมครรภ์หมั่นประคองมิต้องงาน เกรงทารกจะพานลำบากกาย
จะยืนนั่งเดินนอนค่อยผ่อนเบา เพราะเกรงเจ้าจะเสทือนเคลื่อนสลาย
ยิ่งนานวันครรภ์ยิ่งหนักมิพักคลาย ท่านยิ่งหมายมุ่งระวังการนั่งเดิน
ยอมลำบากมิให้ยากแก่ครรภ์ด้วย หวังอำนวยสุขเราแต่เพลาเนิ่น
มิยอมให้ใดพลาดมีขาดเกิน ท่านเพลิดเพลินมุ่งนำภาร์รักษาครรภ์
ถึงจะหนักสักเท่าไรไม่บอกบ่น ความกังวลมากเท่าไรไม่หวาดหวั่น
สีหน้าสุขแช่มชื่นทุกคืนวัน เพราะรักนั้นอยู่ที่บุตรสุดอาทร

ยามคลอด

ยามจะคลอดทอดร่างระริกปวด แสนยิ่งยวดแทบชีวิตจะปลิดถอน
ความเจ็บรุนแรงทวีซ้ำถี่ซ้อน หัวใจอ่อนหวิวหวาดแทบขาดใจ
ถึงกระนั้นใช่ท่านจะถือโกรธ มั่นหมายโทษรังเกียจก็หาไม่
พอเห็นหน้าทารกร้องความข้องใจ ก็กษัยสูญทันทีมีแต่รัก
ความเจ็บปวดปลิดหายคล้ายมิเกิด เฝ้าแต่เพลิดเพลินทวียินดีหนัก
นั่นคือผลที่อุ้มครรภ์มานานนัก ได้ประจักษ์ลืม ลำบากที่ยากกาย
ถึงสิบเดือนแม่ประคองอุ้มท้องมา หวังเห็นหน้าบุตร ในครรภ์แสนมั่นหมาย
มุ่งถนอมให้ยิ่งทั้งหญิงชาย ใช่จะหน่ายแหนงให้ไร้อุ้มชู

ยามเป็นทารก

เมื่อยังอ่อนนอนเบาะฉอเลาะพูด ก็ให้ดูดนมนั้นที่ถันคู่
เหมือนดื่มน้ำจากอุรานำเอ็นดู ร่างกายผู้มารดาพาร่วงโรย
ยามลูกร้องรีบประคองเข้ารับขวัญ ไม่เป็นอันกินนอนผ่อนระโหย
ตัวเองชั่งแต่หวังจะกอบโกย ความสุขโปรยให้แก่บุตร์สุดที่รัก
มดมิให้ไต่ไรมิตอมถนอมเจ้า ทุกค่ำเช้ามิได้เห็นเป็นงานหนัก
สิ่งใดจะผิดสำแดงแสลงนัก ท่านก็จักงดไว้ไม่รับประทาน
ยามลูกตื่นก็เห่กล่อมไม่ยอมหลับ ทั้งสำรับยามลูกร้องเรียกอาหาร
ยามลูกป่วยก็รักษาพยาบาล ลูกสำราญแม่จึงชื่นระรื่นใจ

ยามเติบโต

ครั้นอายุเติบใหญ่ยิ่งใฝ่รัก ความฟูมฟัก จักถดถอดน้อยหาไม่
กลับทวีความระวังทุกอย่างไป เกรงโภยภัยจักมีมาบีฑา
เฝ้าอบรมสอนสั่งให้ยั้งคิด สิ่งใดผิดใดชอบสอบศึกษา
ให้รู้เช่นชั่วดีมีปัญญา มีคุณค่าสมกำเนิดเกิดเป็นคน
แม้ยามโกรธลงโทษถึงดุด่า เจตนาสอนสั่งจึงนั่งบ่น
ใช่จักเกลียดจักชังผังกมล ความรักท้นท่วมอยู่มิรู้วาย
ถึงทำผิดหนักหนาถึงสาหัส ทุกคนตัดไม่คบค้าพาแหน่งหน่าย
อันแม่หรือจะมีจิตต์คิดโหดร้าย ตัดลูกชายลูกหญิงไม่จริงนาน

ความรักของมารดา

ท่านพร้อมที่จะอภัยให้ทุกเมื่อ รักไม่เบื่อเกลียดไม่ลงเพราะสงสาร
นึกเมื่อยามอุ้มท้องต้องทรมาน ให้ดื่มธารจากทรวงอกฟกช้ำมา
ความรักของผู้อื่นดาดดื่นนั้น ย่อมมีวันจืดจางอย่างน้ำท่า
แต่ความรักของท่านผู้มารดา สุดจะหาจืดหมดสิ้นรสร้าง
ชั่วก็รักดีก็รักหนักเป็นห่วง รักดังดวงจิตต์จริงไม่ทิ้งขว้าง
มีเมตตาการุณหนุนเป็นทาง มิใช่อย่างรักละเมอหลงเพ้อไป
ตั้งแต่น้อยเติบใหญ่มิหน่ายลูก คิดฝั่ง ปลูก ให้รุ่งเรืองเพื่องสมัย
ลูกได้ดีแม่ก็ปลื้มลืมเหนื่อยใจ เพราะนั่นไซร้คือผลที่ทนมา

การสนองคุณของบุตร

พระคุณท่านมารดาฉะนี้นี่ บุตรที่ดีควรระลึกหมั่นศึกษา
กำหนดพึ่งฝังไว้ในอุรา แล้วคิดหาทางปองสนองคุณ
ที่ท่านเลี้ยงท่านรักมากกว่าชีวิต ยอมอุทิศทุกสิ่งรับสนับสนุน
มิให้ท่านขาดเหลือเผื่อเจือจุน ให้ท่านอุ่นอกคลายหายทุกข์ร้อน
อย่าให้ท่านเสียใจได้โศรกเศร้า เนื่องเพราะเรานอกโอวาทพลาดคำสอน
สิ่งใดดีจงนำพามุ่งอาทร คิดผันผ่อนให้แม่สุขทุกคืนวัน

กิจสำคัญขั้นสุดท้ายบุตรชายหญิง ควรอย่างยิ่งจะจำกำหนดมั่น
เมื่อถึงคราแม่มีคุณสิ้นบุญนั้น งานศพพลันจัดนิยมตามสมควร

อีกทำบุญสุนทร์ทานการกุศล เพื่อเป็นผลอุทิศให้ได้ตามส่วน
ประพฤติได้ดั่งนี้เช่นชี้ชวน นามอบอวนว่าเป็นผู้รู้คุณเอย ฯ

หลวงพรปรีชา

(พร้อย พรปรีชา)

แม่

แม่มิใช่เพียงแต่ให้กำเนิดลูก จิตพันผูกเฝ้าถนอมเป็นจอมขวัญ
แม่มิเพียงเลี้ยงลูกให้ใหญ่เท่านั้น แม่เพียงสรรค์สร้างนิสัยให้ลูกดี
แม่มิเพียงให้สมบัติพัสถาน ให้ลูกมีวิชาการโอฬารศรี
เพื่อลูกได้ใช้ดำรงทรงชีวี บนวิถีของมนุษย์อันสุดไกล
แม่มิเพียงสุดอาทรใจรอนร้าว เมื่อลูกคราวโรคเบียนเวียนเจ็บไข้
ครั้นลูกหายคลายโศกส่างโรคภัย แม่จึงใจวายห่วงบ่วงกังวล
แม่มิเพียงอิ่มเอมปลื้มเปรมจิต เมื่อสมคิดเห็นลูกรุ่งเจริญผล
ตราบลูกแก่แม่เฒ่าเฝ้าเวียนวน ไม่ล่วงพ้นอาลัยลูกผูกดวงแด
เจ้าพระคุณอุ่นรักทุกสายเลือด ไม่แห้งเหือดรักนิรันดร์นั่นแหละแม่
ไม่จืดจางห่างสวาสดิ์นิราศแล พระคุณแม่ยิ่งฟ้าดินสิ้นสากล

(จากหนังสือ วันแม่ สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ๒๔๙๖)

บทร้องทำนองกล่อมเด็ก

ยานี ๑๑

๏ ลูกเอ๋ยเจ้าลูกแก้ว เกิดมาแล้วนะลูกรัก
สอนง่ายสบายนัก สุดแสนรักของแม่จริง ๆ
ก่อนเกิดแม่ออดอ้อน เฝ้าขอพรที่แม่ประวิง
ได้ลูกถูกใจยิ่ง ไว้พักพิงชะแรวัย
ยามเจ้าอยู่ในท้อง แม่หม่นหมองไม่ผ่องใส
เกรงลูกจะมีภัย หูตาไม่ครบบริบูรณ์
คลอดง่ายหรือคลอดยาก ขออย่าลำบากทวีคูณ
บุญปลูกลูกอย่าสูญ จงบริบูรณ์ทั่วส่วนกาย
ยามแม่จะลิ้มรส แม่ออมอดรสเผ็ดไว้
เกรงลูกจะไม่สบาย ระส่ำระสายอยู่ในครรภ์
ยามนอนแม่ต้องนอน ทอดถอนกายตะแคงพลัน
พลิกกลับสลับกัน อยู่เช่นนั้นตั้งสิบเดือน
ยามเดินแม่ขัดเมื่อย สุดแสนเหนื่อยอะไรจะเหมือน
บุญหนักแม่จักเตือน เจ้าคลายเขื่อนแม่ฉุดมา
แสนยากแม่ต้องช้ำ แสนระกำแม่ต้องระอา
โอบอุ้มคุ้มครรภา เพราะลูกยานั้นทีเดียว
ยามคลอดแม่ดิ้นรน สุดแสนทนเจ็บปวดเสียว

บิดกายคล้ายกับเกลียว เชือกที่เหนี่ยวบิดเต็มตึง
คลอดได้บุญแล้วลูก โอ้บุญปลูกจงคิดถึง
รอดตายวายคำนึง ว่าไม่ถึงกับ "มรณา"
ไม่เจ้าก็คงแม่ ใจท้อแท้อยู่ทุกเวลา
บุญปลูกลูกของข้า รอดตายมาบุญคู่กัน
บัดนี้เจ้าเห็นโลก อย่าทุกข์โศกเลยจอมขวัญ
ภัยมาแม่จะกัน จนสิ่งนั้นมลายสูญ
น้ำนมเลือดในอก แม่กอดกกให้อนุกูล
ต่างอาหารการการุณ จงรู้คุณที่แม่ทำ
ยุงริ้นมิให้กัด สารพัดที่แม่ครอบงำ
ขวัญใจจงใส่จำ ตามน้ำคำแม่กล่อมเกลา
โตแล้วจงหมั่นเรียน วิทยาเพียรจะโง่เขลา
วิชาอย่าดูเบา พาตัวเราให้เฟื่องฟู
กอบกรรมแต่ความดี อย่าสู้สีสิ่งอดสู
ตระกูลเราเจ้าจงรู้ เร่งกอบกู้ให้รุ่งเรือง
ทำดีเป็นศรีสุข ห่อนมีทุกข์ระคายเคือง
เกเรไม่เป็นเรื่อง เพราะเป็นเครื่องทำลายตัว

แม่แก่ลงทุกขั้น ฝากชีวันด้วยทูลหัว
เลี้ยงแม่เพื่อแก่ตัว อย่าได้กลัวจะเสื่อมทราม
โตขึ้นแม่จะปลูก ฝั่งให้ลูกเจริญงาม
หาคู่ดูทาบทาม จะได้ตามเลี้ยงดูกัน
จงเจริญเถิดลูกรัก ทรัพย์แม่จักแบ่นปั่นสรร
ให้เจ้าได้เท่าทัน ชีวิตวันก่อนแม่ตาย ฯลฯ

นายถนอม พัฒนศิริ

อันพระคุณมารดาหาใดเปรียบ
บ่มีเทียบเทียมเท่าล้นเกล้าอยู่
สุดที่จะคณะนาด้วยตราชู
สุดหยั่งรู้หนักเบาไม่เท่าใด

(ไม่ทราบที่มา)

ขออัญเชิญ คุณพระ รัตนไตร
ทั้งเทพไท้ ทุกสถาน พิมานสวรรค์
บรรดาซึ่ง ทรงพระเวทย์ เดชอนันต์
โปรดประทาน พรชัย ในวันนี้
ยี่สิบสาม พฤศจิกา มาบรรจบ
ให้คุณพ่อ จงประสพ ทุกสิ่งที่
เจริญลาภ สิริสุข ล้วนเสริมศรี
พยาธิหนี พลังเพิ่ม เสริมผลบุญ
ให้แข็งแกร่ง แรงรอด ตลอดไป
อายุไขย กว่าร้อยปี ทวีหนุน
เป็นฉัตรแก้ว กั้นเกล้า เกื้อประคุณ
อยู่อบอุ่น ใจลูกหลาน มานมนานเอย.

ได้รับคำอวยพรจากลูก [illegible]
เมื่อในงาน [illegible]
เมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๐ [illegible]
ห.ส.น.

๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๙

อันพระคุณ หนุนนำ ทำให้เห็น
ถนัดนัก ประจักษ์เด่น เป็นหลักหนา
ลับดวงจิต ติดแน่น ดังแผ่นฟ้า
ไม่สร่างซา ค่าสูงล้น พ้นประมาณ
อนุกูล อุ่นเอื้อ ล้นเหลือเอ่ย
ผิดอภัย ไม่เฉลย เคยพร่ำราน
มั่นเมตตา การุณ กรุณทาน
ท่านผู้ผัน ม่ำใครหนอ พ่อท่านเอย

เทียม.

พิมพ์ที่ห้างหุ้นส่วน จำกัด ไทยสงเคราะห์ไทย ๓๕๐ ถนนเพชรบุรี พระนคร
โทร. ๘๑๔๙๒๓ นายเสรี ธรรมวิทย์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๑๒